Hayat

TARİH

MECMUASI

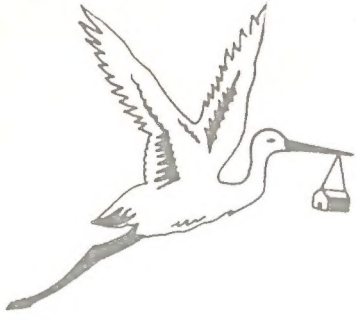

1967 de

YAPI ve KREDİ BANKASI

tasarruf mevduatı sahiplerine

7.5 MİLYON LİRA

tutarında ikramiyeler dağıtıyor

AD 685

Moran 135

XIX. yüzyılın başlarında bir Türk kalyonu.
Fotoğraf: Tamer Güvenç

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Klasiklerimiz Hakkında 4
Yirmisekiz Çelebî ve Sefâretnamesi 5
Edirne'deki Kayıklar ve Yalılar 12
Orta Asya'da Türk Kültürü 16
Maydos Bombardımanı 19
Nagy Varat Köprüsü 24
Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati 26
İsmini Taşıdığımız İnsanların Hikâyesi 32
«Sen Neden Utanırsın?...» 36
Devleşen Amerika 38
Niçin «Şanlı Yavuz?...» 46
Eski Valide Camii 54
Kariye Müzesi 58
Bir Bahriyelinin Hâtıraları 63
Türk Futbolunda İlkler 71
Tarihe Akan Bir Ay 75
Utanç Duvarı 76
Resimlerle Eski İstanbul 82
Rus Vapurundan Kaçırılan Katil 86
Hayat'ın Türkiye Tarihi Hakkında 90
Çizgilerle Tarih 94
Kitaplar Arasında 96
Tarih Postası 97

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Mart 1967 Yıl: 3 Cilt: 1
Sayı: 2 Sıra: 26

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

Klasiklerimiz Hakkında

Klasiklerimizi ele almak zamanı gelmiştir. Bu konuda çok geç kalmış durumdayız. Ancak ne kadar gecikmiş olursak olalım, meselenin üzerine ciddiyetle eğilmek zorundayız.

Bir milletin klasikleri, o milletin karakteri, şerefi, mâşerî dehâsı, özüdür. Millet olarak şeklini ve çapını gösterir. Millî bakaasının temelini teşkil eder. Klasikleri olmayan veya olmadığını iddia eden bir toplum, millet bile değildir.

Klasik eser, dile dayanır. Bir dilde, yüzyıllar boyunca yaratılmış en üstün eserlerdir. Türkiye'de son kuşaklar, klasiklerden habersiz, binaenaleyh asla ciddî olmayan bir öğrenimle yetiştirilmişse, bu fâcia, Türk dilinde sunî şekilde yaratılan anarşiyle ilgilidir. Gerçi 1928 harf inkılâbı, hiçbir milletin tecrübeye cesaret edemediği çapta bir hamleydi. Arap harflerini Latin harflerine tercih etmeye imkân yoktur. İki bin yıldan beri Türkçe'de mevcut kalın «k» ve «h» harflerinin eksikliğiyle ve asla rasyonel olmayan bir imlâ sistemiyle mâlûl olmakla beraber Latin asıllı Türk alfabesi, Arap asıllı eski elifbâmıza çok üstündür.

Ancak inkılâp, daha üstün bir alfabe sistemini kabul etmekle bitmiyordu. Türk kültürünü ve klasiklerini, bu yeni alfabe ile düzenlemek icap ediyordu. Bu, yapılamamıştır.

Klasiklerimizin ne derece ihmal edildiği üzerinde burada birkaç acıklı misal vereceğim:

Şuarâ Tezkireleri'mizin en ünlüsü olan **Âşık Çelebî Tezkiresi**'nin metni Türkiye'de, ne Arap, ne Latin harfleriyle hiç basılmamıştır. İşte bu mühim eserin — İngilizce tercümesi değil — Türkçe metni, 1964'te Londra'da yayınlanmıştır.

Evliyâ Çelebî bugün İngilizce'ye, Almanca'ya, Fransızca'ya, Rusça'ya, Macarca'ya, Sırpça'ya, Bulgarca'ya, Romence'ye, Yunanca'ya, Ermenice'ye ve başka dillere çevrilmiştir ve çevrilmektedir.

Kâtip Çelebi'nin çok hacimli bir eser olan **Keşfu'z-Zunûn**'u Amerika'da basılmaktadır. Aynı fikir adamımızın **Mîzânu'l-Evzân**'ının yeni bir İngilizce tercümesi, birkaç yıl önce Amerika'da yayınlandı. Bizde Müteferrika'dan sonra bir daha basılamayan **Cihân-Nümâ**'nın Latince, Fransızca, Almanca, Sırpça tercümeleri vardır.

Halk için kısaltılmış ve sadeleştirilmiş bir şeklini **Hayat Tarih Mecmuası**'ndan yayınladığımız, Barbaros'un dikte etmek suretiyle yazdırdığı **Gazavât**, Arapça'ya, Fransızca'ya, Macarca'ya, İtalyanca'ya, İspanyolca'ya çevrilmiştir. Bizde ise, daha Türkçe metni, kısmî şekilde olsun basılmamıştır.

2.200 yıllık tarihimiz boyunca yetiştirdiğimiz en büyük denizcinin hâtıraları gibi, en büyük mimarımızın hâtıraları da — küçücük bir eser olmasına rağmen — Latin harfleriyle basılmamıştı.

Hoca Sâdeddin Efendi'nin **Tâcu't-Tevârih**'inin Latince, İtalyanca, Fransızca, İngilizce, Macarca, Rusça, Lehçe, Almanca tercümeleri vardır. Bu değerli tarihin Türkçe metni ise, bir defa Arap harfleri ile basılmıştır.

En kıymetli klasiklerimiz içinde hiç basılmayanlar pek çoktur. Kemalpaşa-Zâde'nin 10 ciltlik büyük **Osmanlı Tarihi**'nin ancak 7. cildi basılmıştır.

Şimdi milletçe, bu binlerce Türk klasiğinin metinlerinin iyi ve doğru birer baskısını yapacağız. Sonra da bunların halk ve talebe için sadeleştirilmiş veya açıklamalı nüshalarını yayınlayacağız. Bunu yapamadıkça, arkamızdaki binlerce yıllık geçmişle ilgi kurabilmemiz, Türk'ü anlayabilmemiz ve açıklayabilmemiz imkânı yoktur. Türk klasiklerini yayınlamak için eski bir eğitim bakanımız çok uğraşmış, fakat gerçekleştirmeye vakit bulamamıştı. Daha sonra da bu iş, ciddiyetle ele alınamadı. Halbuki, Batı'nın yüzlerce klasiği, eğitim bakanlığı eliyle Türkçe'ye çevrilip tekrar tekrar basıldı. O da lâzımdı. Fakat kendi öz klasiklerimize olan ihtiyacımız hayatî idi. Bu ihtiyaç giderilemedi.

Bâkî Dîvânı'nın en itinalı Türkçe metnini Dvorjak, Prag'da bastırdığı gibi, Hammer de Almanca'ya çevirmiştir. Halbuki bir Nedîm, bir Yûnus ve daha yüzlerce emsali, Batı'da tanınmamaktadır. Büyük Avrupa ansiklopedilerinin hepsinde **Bâkî** maddesini bulabilirsiniz. Nedîm'i hiç birinde bulamazsınız. Zira Bâkî, Hammer'in tercümesi sayesinde bu ansiklopedilere girebilmiştir.

Burada, klasiklerimiz üzerindeki ikinci büyük millî görevimiz başlamaktadır. Kendi milletimize tanıttıktan sonra, bunları, bütün insanlığa da tanıtmaya mecburuz. **Göktürk Yazıtları**'ndan Yahyâ Kemal'e kadar, edebî şâheserlerini bilmeyen, okumayan, anlamayan ve zevk duymayan, fakat «aydın» sıfatıyle her türlü millî dâvada söz sahibi olmak isteyen bir zümre, bir nesil yetişmiştir. Benzemeye çalıştığımız Batı'da ise, klasiklerini tanımayan bir öğrencinin eline lise diploması verilmez.

Bütün tehlike, aydın kisvesine bürünmüş cahilden gelir. Bu tehlikeyi hızla bertaraf etmemiz lâzım. Devlet kadar, ilim ve fikir adamlarımızın payına düşen görev de büyüktür. Yukarıda ele aldığımız azametli konuda, ilim adamlarımızdan çok şeyler bekliyoruz. Yirmi dört saatini kendine yakışan bir çalışkanlıkla geçirmeyen ilim adamı, Türkiye gibi bir memleket için fazla lükstür. Büyük kültür dâvalarımız karşısında sadece üzüntüsünü açıklayan, dâvaya hizmet için himmetini türlü mâzaretlerle esirgeyen bir ilim adamının, vicdanı ile arasındaki ilgiler, pek dostça olmamak icab eder.

Yılmaz Öztuna

Yirmisekiz Çelebî ve Sefâretname'si

Yazan: ŞEVKET RADO

GENÇLİĞİNDE Yeniçeri Ocağının 28. orta'sına (taburuna) yazıldığı için «Yirmisekiz» lakabıyle şöhret kazanan Çelebî Mehmed Efendi, 1720 yılında III. Ahmed ve Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa zamanında, Fransa'ya büyükelçi olarak gönderilmiş, değerli devlet adamlarımızdan biridir. Gördüğü hizmetlerden başka, bıraktığı en mühim eser, hiç şüphe yok ki, onun Paris'e büyükelçi olarak gidişini, XV. Louis devrinde Fransa'da ve Paris şehrinde gördüklerini bütün teferruatıyle anlatan Sefaretname'sidir. Bu Sefaretname iledir ki, ilk defa, bir Osmanlı gözünün Fransa'yı, o zamanki Avrupa medeniyetini nasıl gördüğünü, önüne çıkan yenilikleri nasıl karşıladığını, hayret ettiği ve takdir ettiği şeyleri öğrenmek imkânını bulabiliyoruz.

Takriben 250 sene önceki Fransa'yı anlatan bu Sefaretname'de Çelebî, itiraf etmek lâzımdır ki, iyi bir gazeteci kadar dikkatlidir. Gördüklerinden hiç birini kaçırmamaya son derece ehemmiyet verdiği anlaşılmaktadır. Çelebî, Avrupa'yı asırlardır baskı altında tutmuş muhteşem bir imparatorluğun mümessili olarak son derece vakur, fakat gösterilen büyük misafirperverlik karşısında hoşgörürlüğü elinden bırakmayan, bilhassa yeniliklere hayran olmaktan ve onları vatandaşlarına duyurmaktan zevk alan bir adamdır. Gördüğü büyük saraylar, önüne serilen hazineler, onun gözlerini kamaştırmamış, hiç bir küçüklük duygusuna kapılmadan, bunları sade bir üslûp içinde anlatmıştır. Kendisini en fazla tesiri altında bırakan ve hayatında ilk defa gördüğü opera bile onu pek fazla şaşırtmış değildir.

Kanaatimce edebiyatımızda, bilhassa gazetecilikte, bugün kullandığımız mâna-

da büyük seyahat röportajının ilk örneği olan Sefaretname'de, Yirmisekiz Çelebî'nin neler anlattığı, halkımız tarafından pek bilinmemektedir. Onun sadece: «Paris şehrine mahsus bir lûub var imiş, adına Opare derler imiş...» diye başlayan opera hakkındaki intıbaları mektep kitaplarına birkaç satırla geçmiş ve tiyatro ile meşgul olan birkaç kişi olsa olsa bunu öğrenmiştir. Daha fazlası nasıl bilinebilir ki, Arap harfleriyle iki defa basılmış olan bu Sefaretname, Fransızca'ya da çevrilmiş olduğu halde, Latin harfleriyle, Türkçe'ye henüz geçmemiştir. Bu sebeple yeni Türk nesilleri Sefaretname'de Yirmisekiz Çelebî'nin neler anlattığını hiç bilmemektedirler. Halbuki sefaretname yalnız içindekiler bakımından değil, XVIII. yüzyılın başında Türk cümlesinin, hatta konuşma dilinin nasıl olduğunu göstermesi bakımından da ehemmiyetlidir. Çünkü Çelebî gördüklerini bir kâtibe söyleyerek yazdırmıştır.

Sefaretname'nin Latin harfleriyle Türkçe olarak henüz basılmamış olduğunu kıymetli tarihçi arkadaşım Yılmaz Öztuna' dan öğrendiğim zaman, yüreğimin burkulduğunu itiraf ederim. Edebiyatımızın belki en güzel örneklerinden birini Türk çocuklarının henüz okuyamamış olmaları bana çok hazin bir şey gibi göründü.

YAZMA İLE MATBU NÜSHA ARASINDAKİ FARKLAR

Sefaretname'nin yazma bir nüshası, tesadüfen bu sıralarda elime geçti. İstanbul'da dört kütüphanede bulunan yazma Sefaretname'lerin beşincisi olan elimdeki yazma, ayrı bir hususiyet taşıyordu. Üzerindeki notlardan açıkça anlaşıldığına göre, bu yazma, Yirmisekiz Çelebî Mehmed'in ilk baskıya esas olan ve kendisi tarafından takrir edilip yazıldıktan sonra yine kendisinin görüp, bazı yerlerini bizzat düzeltmiş olduğu, gayet kıymetli bir nüshadır. Muharririn belki de kendi malı olan bu yazma da elimde bulunduğuna göre, Sefaretname'yi Tarih Mecmuası'nda yayınlayarak genç nesillere okutmak, artık üzerime vazife olmuştu. Sefaretname sade bir dille yazılmış olmakla beraber, yer yer gayet ağdalı Arapça ve Farsça kelimeler bulunması, bunları, sadeleştirmeye beni zorladı.

Netice olarak Sefaretname'yi, bu yazma nüshayı esas tutarak, üslûbuna dokunmadan, yalnız anlaşılmaz kelimeleri bugün kullanılanlarla değiştirmek suretiyle yayınlamayı daha faydalı buldum.

Yirmisekiz Çelebî Mehmed Efendi'nin Sefaretname'si ilk defa Târîh-i Râşid'de metin arasında tab' edilmiştir. Sefaretname'nin yazma aslı Türkçe olarak daha sadedir. Meselâ yazmada «gittiler» yazılmışsa, Râşid Tarihi'nde «azîmet ettiler» denilmiştir. Yazmada «atbaşı olduk» denirken, matbuda «heminan olduk» deniyor. Yazmada kadınlar için birçok yerde «karılar» denmiş, matbuda bunlar bazı yerlerde «zenân» olarak değiştirilmiştir.

Elimdeki yazma nüshayı Yirmisekiz Çelebî'nin bizzat okuyup tashih ettiği ve bu yazmanın matbaa harflerine geçişte esas olduğu muhakkaktır. Yazma nüshadaki bazı paragraflar, mürekkepli kalemle, ince bir çizgi halinde çizilmiş ve bunların niçin çıkarıldığı sayfanın kenarına Çelebî tarafından yazılmıştır. Bu notlarda bilhassa takrire, yani kendisinin söylediklerine uygun olmadığı, el yazısıyle kaydedilmektedir. Bu, hakikata uymayan ibareleri, ihtimal ki, Çelebî ile bu seyahate iştirak etmiş olanlar söylemişler, kâtip de bunları yazmış, fakat sonra Yirmisekiz Çelebî üzerlerini çizmiştir. 34. ve 35. sayfalara bakınız.

Üzerleri çizilen cümleler, filhakika, Râşid Tarihi'nde metne girmemiştir.

Yazmadaki bazı cümle düşüklükleri, matbuda düzeltilmiş, buna mukabil yazmada doğru yazılan kelimelerden bazılarının matbuda yanlış yazıldığı görülmüştür.

Çelebî bu yazmayı kontrol ederken, bazı yanlış yazılmış kelimeleri kaleminin ucuyla düzeltmiştir. Meselâ birkaç yerde «Tulon» ile «Tuluz» karıştırılmış, Çelebî bunları tashih etmiştir.

Sefaretname'nin Râşid tarihinde çıktıktan bir müddet sonra müstakil olarak basılmış nüshasında dili hayli ağırlaşmış ve pek çok ilâveler yapılmıştır ki, bunu kendisiyle beraber, çocukken seyahate iştirak etmiş olan oğlu Sadrâzam Said Paşa'nın sonradan yapmış olmasına ihtimal veriyorum.

Sefaretname'de Fransızca kelimelerin, Osmanlıca söylenişlerini muhafaza ederek, altlarına Fransızca asıllarını yazdım. Türkçe bazı ibarelerin o devirde söyleniş-lerini muhafaza etmem de, 18. yüzyılın başında kullanılan Türkçe hakkında bir fikir vermek içindir.

Gerek yazmada, gerek Râşid Tarihi'ndeki metinde, satırbaşı, noktalama ve ara başlıkları yoktur. Okunması kolay olsun diye bunları ben ilâve ettim.

Şimdi, sözü XVIII. yüzyılın başında Fransa'ya doğru yola çıkan Yirmisekiz Çelebî Mehmed Efendi'ye bırakıyorum:

Yirmisekiz Çelebî Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi

Sadeleştiren: ŞEVKET RADO

BİN yüz otuz iki senesi zilhiccesinin dördüncü pazartesi günü (1) İstanbul'dan, Fransız elçisi tarafından verilen tüccar kalyonuna binüp bin yüz otuz üç senesi Muharreminin yirminci cuma günü (2) sabahın erken saatlerinde Tulon (3) şehri denilen mahalle dahil olduk. Nazarto limanında demir bıragup on bir pare selâm topu attuk. Etraf limanlarda olan sefinelerden, burçlardan üç yüz pâre top atılup azîm şenlikler ettiler. Bunun üzerine ol mahallin kapudan vekili (4) tarafından sandal ile bir kapudan geldi. Kalyonumuza yakın bir mahalden, selâm ile halimizi ve hatırımızı sorup: «Safa geldiniz, hoş geldiniz. Nice günler idi, mesut kudûmunuzu bekliyorduk» diyerek sevinçlerini belirtti.

Bunların vilâyetlerinde hastalık zuhur eylediğinde başka vilâyetlerden gelen kimesnelere nice günler karışmayup temas etmeksizin konuşup sohbet ederler. Bizim vardığımız esnada Allah'ın emriyle Marsilya'da büyük hastalık zuhur edüp (5), maazallah seksen bin kadar nüfus telef olmuş. Belki, daha ziyade olmak ihtimali ola.

Provanse (6) eyaletinde dahi hastalık zuhur etmiş. Tulon şehri ise ol eyaletten olmağla kendülerine bulaşmaktan ziyade korkuları olduğundan gelen kimesnelere yirmi, otuz gün ve bazılarına kırk gün geçmedikçe yanaşmazlar. Bu ayrı durma zamanına Nazarto'da kırantene (7), tâbir ederler. Ol sebepten bunlar dahi kalyona çıkmayup ayni özürleri dilediler. Akşama yakın kalyonumuza meyva, şekerleme ve sebzevat cinsinden bir sürü yiyecek getirdiler ve gittiler.

Ertesi cuma günü, donanmalarının ve halkının işlerini görmekle vazifeli olan kimesne ki — intentan (8) tâbir olunur — bir sandal ile ol dahi kendisi gelüp kalyonun kenarında karşılama törenini yerine getirdi ve özür dileyerek yanaşmadığı

(1) 7 ekim 1720
(2) 21 kasım 1720
(3) Toulon
(4) Liman reisi
(5) Kolera salgını
(6) Provence
(7) Karantina
(8) Intendant.

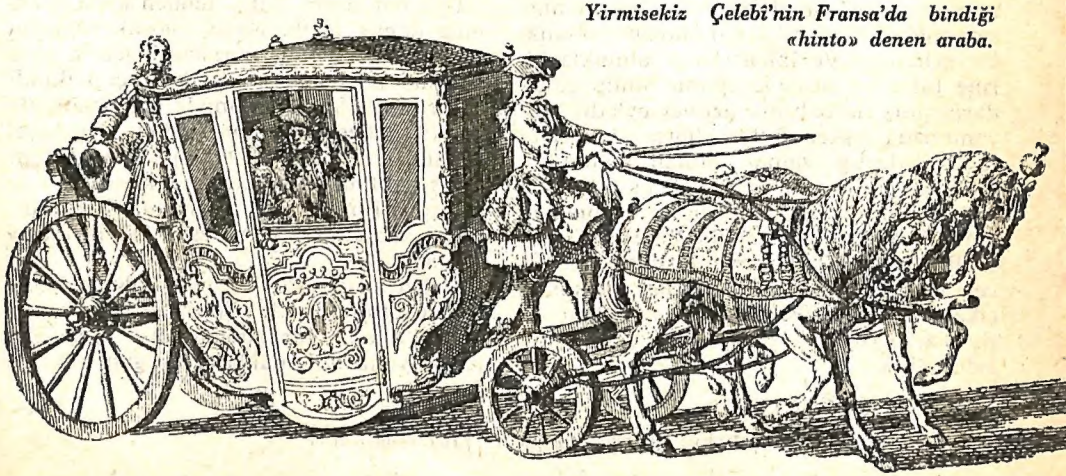

Yirmisekiz Çelebi'nin Fransa'da bindiği «hinto» denen araba.

Yirmisekiz Çelebî'nin zamanın Fransız basınında yayınlanan bir gravürü.

için kusura bakılmamasını ve cuma günü fırtına olduğundan gelemediğini söyleyüp affını rica eyledi. Ve «Şehrin kenarında kralın bahçesi Cenapları için döşenüp hazır kılınmıştır» dedi, bizi davet eyledi.

Bizim karşılanmamız hususunda bütün işler bu adama sipariş olunmuş.

Adam gittikte, binüp geldiği yaldızlı sandalı bizim için gönderdi. İkindi vakti biz dahi sandala girüp şehre yollandık. Varup iskeleye çıktıkda ol mahalde kapudanlar saf bağlamışlar. Bizi karşılayup aşinalıklar eylediler. Ve iki at hazır olmakla birine fakir ve birisine oğlum binüp çuhadarlarımız ile bahçeye azimet eyledik. İki yanımızda asker taifesi harp aletleriyle selâma durup, zaman zaman mehterhaneler çalınıp kendulerine mahsus sazlar ile birkaç bin adam sağımızda ve solumuzda yürüyerek bahçeye geldik. Yine azîm top şenlikleri ettiler. Saraya girdikte merdiven başında intentan başından şapkasını çıkarıp yine yanaşmaksızın aşinalıklar etti. Biz ineceğimiz yere indük ve ol dahi evine gitti.

KARANTİNA GÜNLERİ

İrtesi günü Paris şehrine gitmek hususu müzakere olundukda deryadan gitmemiz münasip görülmeğle yedi adet tartana tâbir olunan şityeler hazır ettiler. Bizim bineceğimiz sefinede mahsus bir oda yapıp yapraklarla süslemişler ve bizim için tecrübeli bir kapudan tayin olunmuş. Sefer ayının onuncu salı günü Allah'a tevekkül ile sefinelere bindük. Ol gece bekledük ve ertesi perşembe gecesi hava müsait olmağla gece yarısı yelken açarak, gideceğimiz yere doğrulduk.

Öğleden sonra Puka denilen kal'a limanına demir attık. Hava bozuk olmağla dört gün beklenüp pazartesi gecesi yine havanın müsaadesiyle yelken açup ikindi vakti Allah'ın yardımıyle ve selâmetle Set (9) kalesi limanına girdük. Hemen ol kal'anın intentanı sefinenin yanına gelüp: «Hoş geldiniz» dedikten sonra «sarayınız hazırdır. Bu gece sefineler tedarik ederüz. Yarın sabah erkenden teşrif buyurursuz,» dediler.

Meğer hazır ettükleri mahal üç saat mesafede Monpilir (10) şehri karşısında bir küçük adada, bir köhne kilise imiş. Karadan yolu olmamakla ertesi gün sabahın

(9) Sète
(10) Montpellier

erken saatinde hazır ettikleri sefineye bindük. İkindi vaktinde ineceğimiz yere vasıl olduk.

Bu milletin hastalıktan korkuları çok olmağla ol mahal bir boş yer olup, gelüp gideni olmadığı için kırantene etmeğe münasip görmüşler. Biz de gaflete gelmiş bulunduk. Geri dönmek müşkil olmağla bin türlü fikir ve mülâhazadan sonra sabretmekten gayri iyi bir tedbir bulamadık.

KARANTİNA BİTİNCE

Hele her ne hal ise, kırk gün tamam oluncaya kadar ol sıkıntılı yerde kalındı. Kırantene tamam olduktan sonra tayin olunan beyzade henüz yanımıza gelmeyüp haber göndermiş ki: «Biz kendi hizmetlerine tayin ve memur olduk. Kıralımız kendülerine selâm gönderip hoş geldiniz, demektedir. İnşallahütealâ yarın sefineye binüp yolda Furontinan (11) kal'asına yemeklik için teşrif ederler. Mahsus yer hazır olunmuştur. Biz dahi ol mahalle varup kendileriyle buluşuruz. Lâkin kral tarafından konplemente (12) ile gelenlere kral hatırı için ikram olunagelmiştir. Ol kanuna riayet rica ederiz» dedi.

Biz dahi münasip şekilde geleceğimizi vaadedüp, sabah erkenden, Rebîülevvel ayının yirmi altıncı günü ki, günlerden cumartesi idi, sefineye binüp yola çıktık. Oraya vardığımızda sefineden çıkup beklemekte olan hintov'a (13) binip hazırladıkları eve indük. Biraz bekledikten sonra beyzâde muhteşem esvaplar içinde geldi. Biz dahi mümkin olduğu kadar merasime riayet ederek karşubekarşu sandalyelere oturduk. Az sonra beyzâde söze başlayıp: «Halen efendim bulunan Françe Padişahı (14) devletlû, saadetlû Efendi Hazretleri'nin kendi memleketlerine saadetle girdiklerini duymakla çok memnun olmuş ve kendüsine hizmet edenler arasından seçtiği bu kullarını bilhassa devletlû, saadetlû Efendi Hazretleri'ni otuz konak öteden karşılayup hoş geldiniz demek için göndermişlerdir. Bu hareketin eskiden beri iki devlet arasında akdedilmiş olan dostluk ve samimiyete kuvvet vereceği muhakkaktır. Zira cenab-ı saadetleri bilhassa seçilip gönderilmiştir. Bu hususun uhdesinden gelmeğe elimden geldiği kadar can-u gönülden gayret edeceğim. İnşallahütealâ görürsüz,» diyerek sözünü bitirdi.

Bu esnada sofra döşenüp bir sürü şekerleme hazır etmişler. Bir miktar yendikten sonra şehrin konsolosları ve vilâyet âyânı meyve ve şekerleme cinsinden hediyelerle «Hoş geldiniz» demeye gelüp uzun uzun hatır sordular. Bundan sonra kalkup sefineye bindük. Ve yine Set kal'asına hareket edildi. Sefineden çıktığımız zaman Duka Dörkliyor (15) hinto göndermişler. Ana bindük ve kal'ada ne kadar toplar var ise atılup azîm şenlikler ettiler. Cümle askeri ve cümle kapudanları mehterhane ile ineceğimiz saraya dek dizilüp

---

(11) Fortignan
(12) Compliment
(13) Hinto veya hintov. Karoça dedikleri yaylı araba. Aslı Macarca. O devirde elçiler seyahatlerini bunlarla yaparlardı.
(14) Fransa kralı Louis XV.
(15) Duc de Richelieu

XVIII. yüzyılın başlarında Fransız asilzâdeleri bir gezinti sırasında.

durdular. Halkın, çokluğu, hele kadınların fazlalığı öyle idi ki, tâbiri mümkin değül.

FRANSA'DA KADINLARA GÖSTERİLEN İTİBAR

Halkı ve kadınları seyrederek ineceğimiz yere indük. Hazır ettükleri saray şekerhane imiş. Azîm kârhane ve binasına birkaç yüz kise sarf olunmuş. Âyan ve zabitler hatırımızı sorup şekerlemeler getürdiler: «Gelişinizden çok memnun ve mesrur olduk» deyû sevinç gösterdiler; sonra kadınlar onar, yirmişer gelmeğe başladılar. Akşam saat altıya varıncaya değin arkası kesilmedi. Etraftan, bilhassa Monplir'den cümle kibar ve devletlû karıları gelüp bizi görmek için toplanmışlar.

Françe (16) memleketlerinde kadınların itibarı erkeklerden üstün olmağla istedükleri ne ise işlerler ve murad ettükleri yere giderler. En âlâ beyzade, en aşağısına haddinden ziyade riayet ve hürmet ederler, ol vilâyetlerde hükümleri cârîdir.

KANAL ÜZERİNDEN SEYAHAT

Sabah oldukta yine sefineye binüp gideceğimiz yere kanal ile hareket olundu.

Bu kanal dedükleri, etraftan toplanmış yapma bir nehirdir. Eskiden ticaret erbabı ve yolcular ya denizden nice mesafeler giderler, yahut karadan nice meşakkat ve masrafla gidüp gelirlermiş. Gerek yolculara, gerek ticaret erbabına kolaylık olsun, hem mesafe kısalsın ve hem de nakilde kolaylık olsun diye, üstelük baç ve gümrükten faydalanmak düşüncesiyle birkaç bin kese akçeler harcayup bunları yapmışlar. Şimdi Akdeniz'den bir münasip sefine ile şehir ve kara arasından, karaya ayak basmadan Bahr-i Muhit'e (17) ulaşmak müyesser olmuş ve umulmadık faydası görülmüş, ziyade mal gitmiştir.

Aslını sorarsanız bu iş için gerekli olan büyük binalar yapılmış. Zira Agda (18) şehri zemininden Montanroz (19) dedikleri mahalle varıncaya değin yüz yirmi zira' yüksek olup sefineleri ise yokuşa sürmek mümkin olamadığından ol nehirde yontma taşlar ile havuzlar yapmışlar ki, her birine üçer, dörder sefine sığar ve ol havuzların iki tarafında sağlam kapıları var. Sefine havuza girdikte arkasında olan kapı kapanıp önünde olan kapıda iki delik var ki, mengeneler ile kapanmış ve ol kapı önünde olan nehir suyunu tıkamış ve ol sefinenin havuza girdiği yerden iki zira' yüksektir. Mengeneleri açup iki deliğinden su havuza akmaya başlayup su aktıkça sefine yukarıya kalkup çeyrek saat geç-

---

(16) Fransa
(17) Atlas Okyanusuna
(18) Agde
(19) Montagne Rose

Çelebi'yi Paris'e gönderen III. Ahmed

XVIII. yüzyılın ilk yıllarında Fransız asilzâdeleri.

meden havuz dolup sefine iki zira' yüksek olan su zeminine çıkdıkda öndeki kapı açılup sefine yine eskisi gibi ilerlemeye başlar ve sefinelere uzun âletler bağlayup nehrin kıyısından üçer, ikişer katır çeküp götürürler. Ta Montanroz dedikleri mahalde yokuş tamam oluncaya değin seksen havuzdan böylece geçilir.

Sonra iniş başlayıp Tuluz'a (20) varıncaya dek yine yirmi dört havuzdan yokuş aşağı inerek yapılanın tersi yapılmak suretiyle geçilür.

Yol sırasında bazı nehirler Doğu'dan Kuzey'e akmışlar. Bu yüzden kanal nehrinin nizamını değiştirmek lâzım gelmekle sedler ve bir nice sıkıntılar ile nehrin suyunu öyle taksim etmişler ki, nizamı bozulmamış. Bazı nehirlerin dahi zemini kanal' nehri zemininden alçakta bulunmağla kanal nehrini icra için koca koca köprüler yapup nehri ol köprüden icra etmişler. Sefine ile ol köprüden geçilür.

Bununla beraber koca bir nehir dahi köprünün altından akmakda. Bir mahalde bu nehir bir dağa uğramış. Başka çare bulamayıp dağı delmişler ve azîm ihtimamlarla yontma taştan kemer etmişler. İki yüz zira' uzunluğu var. Dağ altından nehir ile geçilür. Bu nehir yapıldıkda sağda solda bulunan nice yolları kesmişler. Atların, koyun, keçi ve sığırlarla yolcuların geçmesi için yüksek köprüler yapmışlar, azîm kemerler etmişler. Sefineler ol köprülerin altından geçüp giderler. Böylece hayli mal harç ve sarfolunduğu meydana çıkar.

Akşama Agda şehrine gelinip bu mahaldeki havuzun birinden geçildi ve sefineden çıkup şehrin içinde hazır edilen haneye inildi. Sabah yine sefineye binilüp havuzlardan geçilerek ve akşamları da kasaba ve köylere konarak Rebîülâhır ayının dördüncü cumartesi günü Tuluz şehrine varmak müyesser oldu.

Kanal ile gelirken halkın bizi seyretmeye rağbeti öyle bir mertebede idi ki, dört beş saatlik yerlerden gelüp nehrin kenarından bizi seyrederlerdi ve birbirlerinin önüne geçmek isterken nehrin kenarından suya düşerlerdi.

Kanal nehri Tuluz önünden cereyan eden Garona (21) nehrine bağlandığı için orada tamam oldu.

TULUZ VE BORDO ŞEHİRLERİNDE

Yine sefineden çıkup hintova bindik, ineceğimiz yere doğru yola koyulduk.

Tuluz şehri gayet büyük şehirdir, lâkin bir mikdar haraptır, o kadar ticaret yeri olmadığından mamur değildir. Amma kendi aralarında muteber şehirdir.

Kal'a askerinden iki kapudan, bayrakları ve neferleriyle önümüze düşüp hanemize götürdüler.

Garona nehrinin dahi başka sefineleri olup, kanal sefinelerinden eşyamızı nakledinceye dek üç gün beklendi. Çarşamba günü alay ile iskeleye gelüp, yine sefineye binüp Garona nehri ile yola çıktık. Konak be konak giderek cumartesi Bordo (22) şehrine vasıl olduk. Sefineden çıkup yine hintov'a binerek şehre girdük. Kal'anın ne kadar ahalisi var ise, bizi karşılayup hanemize götürdüler.

(Arkası gelecek sayımızda)

---

(20) Toulouse
(21) Garonne
(22) Bordeaux

Edirne'deki Yalılar ve Kayıklar

Edirne'deki Tunca kenarında yabancı misafirlere tahsis edilen Demirtaş Kasrı.

Yazan: Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

MEMLEKETİMİZİN bir siyasî ve idarî tarihi vardır. Üzerinde çok yayınlar yapıldığı için malûm. Fakat asırlar boyunca bizler şehirlerimizde nasıl yaşar, ne biçim evlerde oturur, nasıl giyinir ve neler yerdik? Bunlar hakkında pek dağınık ve ufak yazılara zaman zaman rastlıyorsak da sorularımızın tam karşılığını bulamıyoruz.

İstanbul hakkında, bir milyon fişli bir notlar kütüphanesi kurmayınca, yani bütün bu mevzuların kaynaklarını tam olarak hazırlamak mümkün olmayınca bunu yapamıyacağız. Kaynaklarımız, aradığımız nisbette bulunabileceğine göre, yazmayı tasarladığımız hususlar hiç birimizi tatmin edemiyecektir.

Bu konularda çalışanlarımız da azdır. 25 sene Edirne'de hayatının en olgun zamanlarında yaşayan ilk radyologlarımızdan Dr. Rıfat Osman, orası için nispeten bir şeyler yazmaya muvaffak olmuştur. Halen Tarih Kurumu kütüphanesinde duran «Edirne Tarihi» konusundaki resimli müsveddelerinden bunu kısmen olsun öğrenmekteyiz.

Onun bu notları hakkında bir fikir verebilmek için bir zamanlar İstanbul'un Boğaziçi'si gibi bir yaşayışı olan, Edirne'mizin Tunca kıyılarındaki yalılardan ve kayıklardan söz açmak istiyorum.

Her şehrin bir kuruluş safhası ve onu takiben de en parlak bir zamanı vardır. İstanbul'un fethinden önce bir asra yakın imparatorluğumuzun payitahtı olan Edirne, merkez olmaktan çıktıktan sonra asır asır güzel ve mesud inkişaflarını idame ettirmiştir. Hele Avcı Sultan Mehmed'in (1648 - 1687) 39 senelik saltanatının 21 yılını Edirne'de geçirmesi bu mühim ve güzel şehrimizin iyice parlamasını sağlamıştır.

Edirne'de Avcı'nın oturmasının şehre verdiği maddî ve manevî bahtiyarlığın önemi üzerinde misalleriyle durmak lâzımdır.

Dr. Rıfat Osman, Edirne'de vereceği bir konferansın notunda şöyle diyor:

«Bayezid köprüsünden Saraçhane köprüsüne kadar ve yine o köprüden Mihal köprüsüne kadar ve Mihal köprüsünden Kirişhane'de en aşağıda ve bugün tamamen boş topraklardan ibaret olan mahallelere kadar nehirlerin sahillerinde çok zarif köşkler ve yalılar inşa edilmiştir.

«Bu meyanda Avcı Sultan Mehmed bugünkü yeni köprünün Karaağaç methalindeki jandarma karakolhanesi mevki-

inin biraz şarkında gayet zarif bir yalı inşa ettirmiştir ki, resmini Millî Mecmua'nın 82 nci sayısında neşrettim.

«Bu kasır Fransız kralı XIV. Louis'nin fevkalâde elçisi Marquis de Nointel'den itibaren ecnebî misafirlere tahsis olunmuştur.

«Buna «Demirtaş Kasrı» denir. Bazı bayram ve seyran günleri bu kasrın bahçesi halkın ziyaretine açılırdı.

«Edirne'de bu yalıların hemen cümlesi Tunca sahillerinde yapılan köşklerle birlikte Avcı Sultan Mehmed'den önceleri de vardı. Nitekim Şair Tigi Bey'in Tunca nehri sahilindeki geniş yetmiş odalı sahilhanesi şimal camiinin şark cephesi karşısında yer almaştı.

«Sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa'nın sahilhanesi, Darülhadis camii hizasında ve Tunca sahilinde idi. Bütün Tunca sahillerindeki bu yalıların altın yaldızlı saçakları vardı.

«Sarayın dış bahçelerinden sayılan Tavuk ormanı arasından geçen Tunca sahillerinde de Bostancıbaşı Kasrı gibi Büyük İftar Kasrı ve Değirmen Kasrı gibi ufak kasırlar sıralanmıştı.»

Bahsimiz Edirne'de hükümdarın ve devlet büyüklerinin saraylarına temas etmeyecektir. O, ayrı, muazzam bir konudur. Bu nehir ve dere kıyıları kasırları yalnız yaz aylarında sayfiye olarak kullanılırdı. Sayılarını ve birkaçı müstesna şekillerini de bilemiyoruz.

Bittabi bu yalıların büyük ve güzel bahçeleri vardı. Bunların sayısı 450 kadardı. Bu bahçelerin meyve zamanlarında, ayrıca, ziyaret ve ziyafet günleri de olur ve meyvelerinin şöhreti dillerle dolaşırdı.

ZEVRAK SALTANATI

Bu yalılar Tunca ve Meriç kıyılarına sıralanmakla kalmamış, zevrak denen büyük ve küçük sandal ve kayıklarla iki sahil arasında gidiş, dönüş temin edilmişti. Suların kabarık olduğu bahar aylarında zevraklarla geçiş kolay olurdu. Fakat yaz aylarında, suların çekilmesi ihtimali karşısında dere yataklarının taranmasına ve seyrü sefere engel olmamasına itina gösterilirdi.

Vezirlerin, büyüklerin belde eşraf ve zenginlerinin yaldızlı birkaç kişilik veya tek piyade kayıkları vardı.

Lâkin diğer semtlerde büyük konak, köşk ve saraylarda oturan ve sahilhaneleri olmayanların bile gezinme için tezhipli ve devirlerinin hususî tezyinatıyle bezenmiş köşklü zevrakları vardı.

Yalnız bu zevraklardan padişaha mah-

Edirne'de Tunca nehri üzerinde bir yalı.

Dr. Rıfat Osman

sus olanları çok meşhurdu. Yirmi çift kürekçinin süratle yürüttükleri bu yaldızlı kayığın teknesi sulara altın süslerini aksettirerek geçerken kenarlarda sıralanan halk Avcı Sultan Mehmed'i selâmlar ve «Yaşa» feryadıyle etrafı çınlatırdı.

Padişahın bu fevkalâde güzel ve İstanbul'da Deniz Müzesi'nde duran sedefli, yazılı ve klasik tezyinatlısının hemen aynı olan köşklü kayığı geceleri seyre çıkarsa başa ve arka tarafına diğerlerinden fark olunması için birer kırmızı fener asılırdı.

Edirne Sarayı, Tunca sahillerindeydi. Nehrin Adalet, Bostancıbaşı, İftar kasırları arasından geçen kolu saray imtidadınca kesme taşlı rıhtımla örtülü idi. Hattâ Fâtih zamanında zemini de mermerle kaplanmıştır ki, kalıntıları hâlâ görülmektedir. Sarayın içinden geçen köprülerin tamiri sırasında yanlarındaki kısımlar ve zevraklara binmeye mahsus rıhtım merdivenleri de onarılmıştır.

DEMİRTAŞ KASRI

Demirtaş diye anılan kasır, Demirtaş su menbaı ile Meriç sahilinde yer almıştır. Bu kasra, kasr-ı padişahî de derler. Yaptıran, Avcı Sultan Mehmed'dir. Bu kasrın yerinde Birinci Sultan Ahmed (1603-1617) in rıhtımlar üzerinde bina ettirdiği bir küçük köşk vardır. Divanhanesi ve hamamiyle on odalı bir kasırdır.

EDİRNE'YE GELEN BİR KRAL

Edirne'ye vazife ile gelen ecnebî sefirler eskiden kale içinde bazı reayâ evlerinde misafir edilirdi, Sultan Mehmed' in müsaadesiyle yabancı misafirlere tahsis edilmiştir. Marquis de Nointel (1672-1673) ve Lady Montague (1717) burada kalmışlardır.

De Nointel ile gelen sefaret kâtibi Antoine Galland hatıralarında der ki:

«18 mart 1673 perşembe günü uzun iki kayığa binerek, Dördüncü Sultan Mehmed ve maiyeti saraya mahsus ahırların bulunduğu Ahır köyüne geçmiştir. Bu kayıklar nehrin kenarında sefirin misafir kaldığı dairenin önünden ve yakınından geçmişti. Akşam aynı kayıkla dönerken şiddetli bir yağmura tutuldular.»

1125 (1713) de Üçüncü Sultan Ahmed' in emriyle Dimetoka'da oturan İsveç Kralı Demirbaş Charles, Edirne'ye getirtilerek bu kasırda misafir edilmiş, sonra Saray-ı Âmire'ye davetle Alay Köşkü'nde oturtulmuştur.

Lady Montague Edirne'den 71 nci mektubunda der ki:

Tunca'nın bir kısmıyle Edirne Sarayı'na ait değirmen köprüsü ve Değirmen Kasrı'nın görünüşü.

Dr. Rıfat Osman

Dr. Rıfat Osman

Avcı Sultan Mehmed, Edirne'de, saltanat kayığıyle gezinti yaparken.

«...Size şu mektubu yazdığım sırada Tunca kenarında bir evdeyim. Nehir, odamın pencerelerinin altından akıyor. Bahçem yüksek servilerle (1) üzerleri sabahtan akşama kadar birbirlerine bin türlü nüvazişler yapan güvercinlerle dolu... Nehir kenarlarına hep meyve ağaçları dikilmiş. Altlarında her akşam kibar hanımları eğleniyor.»

ZEVRAK YAPIMI

Edirne'de Darülhadis camiine civar Tunca nehri sahilindeki tezgâhlarda altları kısmen düz ve zevrak denilen nehir sandalları inşa olunurdu. Bunlar süratli giderdi. 1093 (1682) tarihli bir vesikada zevrak imal edilen ve kızak denilen tezgâhların miktarı 13 ve yapanların yüzden fazla olduğu yazılıdır. Zevraklara halk tekne derdi.

Binenler zevrakın arka tarafında hususî yerlerdeki arkalıksız iskemlelere otururlar.

İkinci bir sandal nev'ine de **Müşebbek Zevrak** derler. Halk buna Müşbok zevrak diye bozuk bir isim vermiş. Bunların esnafa mahsus umumîleri, yalıları olanlara da hususileri var. Genel olarak beyaz ve yeşile boyanırlar, kürekleri fırıncılarınkine benzer, ekseriya iki çifte kürekli olurlardı. Başta da kum yığınlarına oturtmamak için sırıklı bir adam bulunur.

Zevrak-ı Sultanî, zevrakların en muhteşemlerindendir. Sekiz kürekçi çeker. Baş tarafında iki şişçi bulunur. En arkada elindeki küreği dümen gibi kullanırdı. İçinde beş kişi serbest oturur. Reis mevkiinin arkasında, muhafızların bulunmaları için kenarı parmaklıklı bir terası vardı.

Saray zevrakları beyaz olurdu. Avcı Sultan Mehmed, köşksüz zevrakla gezmeye çıktığı zaman kırmızı şemsiye kullanır, diğerleri bu renkte şemsiye kullanmazdı. Kırmızı şemsiyeli, ancak padişah olacağından, gören halkın alkışlamaları usuldendi.

Avcı Sultan Mehmed zamanında, deniz kayık ve zevrakları 1500'den fazla imiş. Bunlardan çifte yelken ve dört çifte kürekli büyükleri Gelibolu ve havalisine ve hattâ Akdeniz adalarına kadar giderlermiş.

ZEVRAK YARIŞLARI

Yine o devirde Muşmulalık adasıyle Ahırköyü arasında zevraklarla yarışlar yapılırmış. Avcı Sultan Mehmed bu yarışları saraya bağlı Demirtaş Kasrı'nın havuzlu divanhanesinden seyredermiş. Kazanan vasıtaların reislerinin şişlerine bir takım esvaplık kumaş asarlar ve kürekçilere de onar kuruş ihsan edilirdi.

---

(1) Kavak ağaçları olacak.

Pencikent Duvar resmi : Bir derebeyi.

Orta Asya'da Türk Kültürü

Yazan: Prof. Abdülkadir İnan

BÜTÜN dünya kültürünün Türkler tarafından meydana getirildiğini iddia edenlerden değiliz. Fakat Orta ve Merkezî Asya ve Doğu Avrupa sahasında en eski çağlardan beri bütün kültür hareketlerinde Türkler'in büyük tarihî rollerini görmek istemeyen Aryanizm «nazariye»sinin ilmî olmadığını da biliyoruz.

«Aryanizm» Avrupa'nın sömürgecilik ideolojisi idi. Türkler'le meskûn sahalarda kazılar yapan birçok Rus tarihçi ve arkeologları hâlâ bu «Aryanizm» ırkçılığının kâbusundan kurtulamıyorlar. Kazılarda meydana çıkardıkları bütün kültür eserlerinin en önemlilerini hep «İranî» dilde konuşan gerçek veya mevhum ulusların malı olduğunu iddiada ısrar ediyorlar. Altay'daki Pazırık kültürünü keşfeden Rudenko, bu kültürü M. Ö. V. asırda yaşayan ve «Aryanî kavim olan» İskitler'e mal etmiş «Her halde bu eserler Türk veya Moğolların eseri olamaz» diye kesin bir hüküm vermişti. Son zamanlarda onun M. Ö. V. asır ile tarihlendirmesinin yanlış olduğu isbat edildiği gibi «İskit kültürü tezi» de reddedildi. Son yıllarda Türkistan'da eski Sogd, Toharistan, Harezm ve Baktiriya sahalarında yapılan kazılarda elde edilen kültür eserleri üzerine yayınlanan etüd, tebliğ ve makalelerde bu kültürlerin gelişmesinde Türkler'in hiç rolü yokmuş gibi hep İranî dil konuşan «Aryanî» kavimlerden bahsedilmektedir. Hatta IV-VIII. asırlara ait kültürden bahsedilirken bile Türkler'i hesaba katmazlar. Halbuki bu asırlarda bu ülkelerin Türkler tarafından idare edildiği Çin, Arap ve Tibet kaynaklarında tespit edilmiş tarihî gerçeklerdir.

SOĞD ÜLKESİ: SOĞDİYANA

Şu da gerçektir ki, Orta Asya'da İranî dilde konuşan kavimler de vardı. Bu kavimler daha çok tüccar oldukları için Orta Asya'nın muhtelif bölgelerinde ticarethaneler kurup yerleşiyorlardı. Bunların yerleşik bulundukları bölgeler çok eski çağlarda malumdu. Bu bölgelerden biri Soğd ülkesidir ki, M. Ö. VI. asırdan beri klasik dünyaca tanınmıştı. Soğd ülkesi Zerefşan, Kaşkaderya ırmakları havzalarını ihtiva ederdi. Büyük İskender zamanından beri malûm olan şehri Semerkand'dır. Türkler, Soğdlar'a Sugdak diyorlardı. VI-VIII. asırlarda Soğd ülkesi Gök Türk Hakanlığı'nın bir eyaleti olup Türk hakanı namına yerli feodaller tarafından idare edilirdi. Bu feodallerin büyüğü Soğd Meliki ve Semerkand Afşini idi. Bu ülke hiç bir zaman müstakil ol-

mamıştır. M. Ö. VI-V. asırlarda Partlar'a, IV-III. asırda İskender ve haleflerine, II. asırda Kanguylar'a (Türkler'den Kanglı boyu olsa gerek), M. S. I.-II. asırlarda Kuşanlar'a, IV-V. asırlarda Eftalit'lere (Ak Hun) tabi oldu. Bu Soğd halkı, ticaret ve sanatta mahir, barışsever ve savaştan hoşlanmayan bir kavimdi. 620 yıllarında Soğd'da bulunan Çinli Budist rahip Hüen-Çang, Soğdlar hakkında: «Boyları uzundur, fakat buna rağmen, kendileri zayıf ve korkaktırlar. Bunlar umumiyetle hilekâr, muamelelerinde yalancı, son derece hasis ve açgöz insanlardır» demiştir.

Soğd feodalleri kendi feodlarını müstakil idare ederler ve para keserlerdi. En büyük feodal-melik yerlilerden olduğu gibi bazan Türklerden de olurdu. Tarhun (700-710), Gurek (710-737), Turgar Beykend kraliçesi (Buhar-Hudad), Hatun ve oğlu Tuğ-Şad adlı Soğd kralları Türkler' dendi. Birçok Soğd sikkelerinde Türk simaları çok açık görülüyor. VI-VIII. asırda Soğd ülkesindeki yerli sayılan sülâlelerin de Türk soyundan olup Soğd'laşan sülâleler olduklarını tahmin etmek mümkündür. Çünkü, Soğdiana çok eski çağlardan beri Türk sülâleleri tarafından idare edilmiştir. Malûm olduğu üzere Türk sülâleleri fethettikleri ülkelerde bir müddet sonra yerliler tarafından temsil edilmişlerdir. İlk Macar hükümdar sülâleleri şüphesiz Türk idiler. Fakat bir müddet sonra kalabalık Fin-Ugur ulusu içinde kayboldular. İslâm devrinde de Türk sülâlelerinin fethettikleri ülkelerde kaderleri aynı olmuştur.

Son yıllarda Türkistan'ın muhtelif bölgelerinde kazılar yapılmış ve pek çok kültür eserleri meydana çıkarılmıştır. Bu kazılar Soğd'un kültür ve idare merkezleri olan Semerkand ve Buhara çevrelerindeki büyük harabelerde yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi Pencikent, Tali-Bazru, Mukgale, Semerkand-Afrasyap ve Beykend harabelerinde yapılan kazılardır.

PENCİKENT KAZILARI

Bu kazılardan Pencikent ve Mugkalı kazıları Türkistan'ın İlk Arap fütuhatı devrine ait kültürü ve tarihine dair çok değerli maddî vesikalar vermiştir.

Pencikent harabesi Semerkand şehrinin güneydoğusunda 68 km. mesafede bulunan Pencikent kasabası yakınında bulunmaktadır. Mugkale ise bu harabenin doğusunda Semerkand'dan 120 km. mesafededir.

Eski Pencikent VI-VIII. asırlarda Soğd ülkesinin önemli kültür merkezlerinden

Duvar resimlerinden: Bir matem ayini.

Pencikent duvarından: Sogd derebeyleri

biriydi. Şehir harabesinde 1947 yılından beri kazılar yapılmaktadır. Şimdiye kadar yapılan kazılar neticesinde şehrin esas kısmının işgal ettiği sahanın 19 hektar olduğu anlaşılmıştır. Bu sahada evler, muhteşem saraylar, iki büyük tapınak, iş ve pazar meydana çıkarılmıştır. Şehir kuleli sur ile çevrilmiştir.

Pencikent, Araplar tarafından Maveraünnehr'in fethinin tamamlandığı 712-716 yıllarında Buhara ve Semerkand şehirleriyle beraber Horasan emîrine tabi bir şehir sayılmıştır.

Pencikent şehrinin tarihi son yıllara kadar meçhuldü. Bu şehrin son feodalı olan Divastiç'in Arap Emîri, Horasan Valisi Cerrah bin Abdullah'a 718 tarihinde yazdığı Arapça mektubun ve pek çok Soğd'ça vesikaların Mugkale kazılarında bulunmasıyle aydınlanmış oldu. Mugkale Divastiç'in son sığınağı ve özel şatosu idi. İşte bu iki şehrin tarihi bu Divastiç'in tarihi ile bağlıdır.

Divastiç, Arap dostu olan Tarhan'ın 710 yılında çıkan bir isyanda, katlinden sonra Türk hakanından aldığı Tarhan unvanı ile Pençikent'te oturup Gök Türk Hakanlığı'nın bir eyaleti olan Fergane ülkesini hakan namına 721 yılına kadar idare etmiştir.

Gök Türkler'in Soğdak seferleri de tam bu zamanlara (712-721) rastlamaktadır. Bu tarihlerde Orta Asya'da cereyan eden Türk-Arap mücadelesinde Pencikent feodali Divastiç'in Türkler tarafından bulunduğu anlaşılmaktadır. Taberî'nin verdiği bilgiye göre Divastiç, Araplar'la savaşırken Kum ırmağı kıyısındaki Kum kalesinde (Mugkale civarında) öldürülmüştür. Gök Türk Hakanlığına dayanan Soğdlar, Araplar'a karşı sık sık ayaklanıyorlardı.

Pencikent feodalliğinin, şehrin kuruluşundan beri dahilî idaresinde muhtar bulunduğu anlaşılmaktadır. Kazılarda bulunan sikkeler arasında «Penc efendisi» yazılı pek çok sikkeler bulunmuştur. Bu feodal-krallar arasında iki kadın melike (kraliçe) ye ait sikkeler vardır.

PENCİKENT YANIYOR

Pencikent şehri, Divastiç'in ölümünden otuz yıl sonra Arap idaresine karşı ayaklanma bastırılırken tahrip edilmiş, yakılmıştır. Bu tahribin 750-760 yılları arasında vukua geldiği tahmin edilmektedir. 760 tarihli sikkelerin bulunması bu tahmini kuvvetlendirmektedir. Bununla beraber 720-722 olayları bu şehir üzerinde derin tesirler bırakmış olduğu şüphesizdir.

Pencikent tapınakları ve meskenlerinin duvarlarındaki resimler ve tahrip edilen heykellerin kalıntıları, güzel sanatlar tarihi bakımından çok büyük önem taşımaktadır. Bu resimler tutkallı boyalarla sıva üzerine yapılmıştır. Heykeller sarı toprak (lös) ve ağaçtan yapılmıştır. Bu resim ve heykellerin konusunu Soğdlar'ın dinî tasavvur ve inançları; dinî törenleri, Soğd aristokrat zümresinin yaşayışları ve destanlar teşkil etmektedir.

Pencikent tapınaklarının hangi dine ait olduğu önemli bir mesele olarak tarihçiler arasında münakaşa edilmiştir. Bu konu üzerinde hâlâ da münakaşa edilmektedir.

VI-VII. asırlarda Orta Asya'da Hıristiyanlık, Budizm, Zerdüştizm ve Maniheizm dinlerini tutan muhtelif cemaatler vardı. Pencikent tapınağının Hıristiyanlara ait olmadığı malumdur. Budizm'e de ait olamazdı, çünkü kazılarda Buda heykeli bulunmamıştır. Üstelik Semerkand halkının Budistler'e çok düşman olduğu 630 yıllarında bu şehirde bulunan Budist rahip Hüen-Çang tarafından görülmüştür. Bütün bu bilgilere göre, Pencikent tapınaklarının Maniheistler'e ait olduğu anlaşılmaktadır.

Çanakkale Savaşlarında

Maydos Bombardımanı

Yazan: Çanakkale Savaşında Mükellef
Yzb. Op. Dr. Ömer Vasfi

MAYDOS, şimdiki adıyle Eceabad, Çanakkale şehrinin karşısında sevimli bir kasabadır. Harpten evvel nüfusu tamamen Rumlar'dan ibaretti. Asker ve devlet memurlarından ve bazı ticaret erbabından başka Türk yoktu. Şehir Arıburnu'na ve dolayısıyle Saros körfezine yakındır. Çanakkale'de harp ihtimalleri belirdikten sonra bu kasaba birden bire ehemmiyet kazandı. Miralay Halil Sami Bey'in kumandasındaki dokuzuncu Çanakkale fırkasının merkezi oldu. Arıburnu ve Seddülbahir mıntakalarının, dolayısıyle Saros körfezi cenup kısmının müdafaasını üzerine alan bu fırka, müstahkem mevki kumandanı Cevad Paşa'nın emrine verildi. Birkaç ay sonra Mustafa Kemal Bey'in kumandasındaki 19. fırka buraya getirildi ve her iki fırka, Gelibolu'daki üçüncü kolordu kumandanı Esad Paşa'ya bağlandı. Mustafa Kemal Bey'in fırkası Maydos ile Arıburnu arasındaki bir köyü karargâh yaptı. Bu fırkaların alayları Arıburnu ve Seddülbahir'den Suvla körfezine kadar olan sahilde mevzi aldılar.

Maydos başlıca, biri uçak, diğeri Saros'tan aşırtma donanma mermileriyle olmak üzere, iki defa bombardıman edilmiştir. Bu olayların hakikî görgü şahidiyim.

Maydos, harekât merkezi olmak hasebiyle, şehrin küçük hastahanesi birdenbire ehemmiyet kesbetmiş ve tamamen askerî idare altına alınarak organize edilmişti. Vazifem, dokuzuncu fırkanın seyyar hastanesi operatörlüğüydü. Fakat geçici olarak Çanakkale merkez hastahanesinde çalıştırılıyordum.

Ocak ayının bir sabahı (1915), düşman donanmasının Seddülbahir, Orhaniye ve Kumkale istihkâmlarını bombardıman etmesiyle harp fiilen başladı. Beni de derhal Maydos hastahanesine gönderdiler. Hastahanede, istihkâm cephaneliklerinin patlamasıyle husule gelen elli kadar ağır yaralı ile karşılaştım. Balkan Harbi'nde merhum Operatör Cemil Paşa'nın yanında çalışmış bulunduğum için şaşırmadan işe koyuldum, on beş, yirmi gün kadar bunlarla meşgul oldum. Şehrin üzerinde her gün düşman uçakları dolaşıyordu. Donanmadan uçurulan sabit balondaki râsıt, mıntıkadaki hazırlıklardan haberdar oluyor ve kumandanlığa bildiriyordu. Bizde bir tek uçak dahi yoktu.

BOMBALAR PATLAMAYA BAŞLADI

Bir gün öğleden sonra uçaklar gene dolaşmaya başladılar. Asker ve ahali bermutat seyre dalmıştı. Birdenbire şehrin için-

de o ana kadar seslerini işitmediğimiz müthiş gürültülerle bombalar patlamaya başladı. Şehirde, yanan ve yıkılan evlerden feryatlar yükseliyor, sokaklarda parçalanmış cesetler, ağır yaralı çocuk ve kadınlarla erkekler, kanlar içinde yatıyordu. Bu korkunç manzara karşısında, kestirme yollardan dolaşarak hastahaneye koştum. Yaralılar gelmeye başlamıştı. Yaralıların çoğu yerli Rum ahalisinden idi; askerden yaralı ve zayiat pek azdı. Getirilen yaralılar arasında heykel gibi vücudu, göğsüne kadar uzanan kara sakalıyle şehrin metropoliti de vardı. Sol baldır kemiği parçalanmıştı. Derhal lâzım gelen tedaviye başladık. Fakat birkaç saat sonra «bir gangrène gazeuse» durumu ile karşılaştığımızdan, ampütasyon yapmaya mecbur kaldık. Bombardımanın ertesi günü kolordu kumandanı Esad Paşa ve sıhhî müşavir İbrahim Tali, kalabalık bir heyet refakatinde Maydos'a gelip yaralıları ziyaret ettiler. Metropolit ile Esad Paşa, uzun boylu, Rumca görüştüler. Metropolit ellerini kaldırarak teşekkürler ediyor, Rumca dualar okuyordu.

Ampütasyon gangrenin önünü alamamıştı. Metropolit ertesi gün öldü. Bombardıman henüz bitmeden bir bölük askerin «Annem beni yetiştirdi, bu illere yolladı» şarkısını söyleyerek şehrin sokaklarından arslanlar gibi geçişleri, en korkakların bile maneviyatını yükseltiyor, gönüllere teselli veriyordu. Böyle korkunç bir zamanda, bu azametli yürüyüşünün unutulmaz hâtırasını hâlâ yaşamaktayım. Silâhsız ve askeri olmayan bir şehre yapılan bu vahşiyane taarruz, protesto edildi. Beş, on gün sonra tabiî hal avdet eder gibi oldu. Olanca tavsiye ve ısrarlara rağmen Rum ahali şehri terketmeyi reddetti.

Askerî hazırlıkların hızlandırılması bir şeyler olacağına dair havadislerin çıkmasına sebep olmuştu. Filhakika fırka kumandanları ve erkânıharbiye reisleri askerlerini her gün kısım kısım hastahaneye getirerek, sıhhî durumlarını kontrol ediyorlardı. On dokuzuncu fırkanın erkânıharbi İzzeddin (Çalışlar), dokuzuncu fırkanın erkânıharbi Hulûsî Beyler saatlerce ayakta kalarak işe yaramaz buldukları erleri tasfiyeye tabi tutuyorlardı.

Derken nisan haftasının bir sabahında, Suvla körfezinden Seddülbahir ve Kumkale'ye kadar uzanan bütün kıyıya korkunç bir donanma bombardımanı başladı. Sahil baştan başa toz, duman ve ateş içinde idi. Top sesleri kesilmek bilmiyordu. Aynı zamanda düşman kıtaları da sahile çıkarılmaya başlanmıştı. İşte bu ihraç hareketinden bir hafta sonra Maydos donanma ateşiyle bombardıman edildi.

İKİNCİ BOMBARDIMAN

Olay hulâsatan şu tarzda cereyan etmiştir: Düşman donanması her gün Arıburnu açıklarından aşırtma mermilerle Nâra burnu, Çanakkale ve Akbaş mevkii arasındaki deniz nakliyat havzasını ateş altına alıyordu. Buna mukabil Barbaros ve Turgut Reis zırhlılarımız da hastahane önündeki sahile yanaşarak, Arıburnuna aşırtma mermi atıyor ve bir, iki salvodan sonra Nâra Burnu arkasına çekiliyorlardı. Balon ve uçaklarla zırhlılarımızı gören düşman, onları aşırtma mermi yağmuruna tutuyordu. Bu ateş karşısında zırhlılarımızı ricattan başka kurtaracak yol yoktu. Bu müşkül şartlar altında, donanmamızın fırsat buldukça sahile sokularak endirekt atışa başlamasını iftiharla seyrediyorduk. Bir defasında Turgut Reis zırhlısının ateş esnasında bir topu da denize uçmuş ve hayli bahriyelinin telefatına sebep olmuştu. Mamafih bu endirekt atışlarımızın cepheye çok yardımı olmuştur. Çünkü Arıburnu'ndaki düşman donanması, sahilimizi kasıp kavuruyor, askerlerimize büyük zayiat verdiriyordu. Mermilerimiz düşman donanması arasına düşünce, zırhlıları biraz geri çekilmek mecburiyetinde kalıyor ve askerlerimiz de biraz soluk alıyorlardı. Esad Paşa defaatle donanmanın bu yardımına teşekkür etmiştir. Düşman donanması, sabit balon ve uçaklarla hedef tayin ederken bizim gemiler karaya, dağ tepelerine çıkardıkları bahriyelilerin filama işaretiyle iş görüyorlardı. Bu fedakâr bahriyeliler uçak hücumlarına maruz kaldıkları halde vazifelerini tamamen yerine getiriyorlardı. Maydos'un ve bilhassa hastahanemizin üzerinden korkunç ıslıklar çalarak geçen mermilerin altında normal bir surette çalışıyorduk, gürültüye alışmıştık. Yaralı adedi binleri çoktan aşmıştı, aralarında İngilizler, Yeni Zelandalılar ve Avusturalyalılar vardı. Hastahane çoktan dolduğu gibi, şehir baştan başa hastahane olmuş denilebilirdi. Şehrin ve her türlü beynelmilel işaretleri sarahatle görülen hastahanenin, bombardıman edileceği hatırımıza gelmiyordu. Fakat bu kanaatımız uzun sürmedi, bir gün mermiler kısa düşmeye

Ressam Hayri Çizel, Çanakkale Savaşı'nda yedek subaydı. Kahraman Borazan adlı bu tablosu, savaş günlerinin bir intıbaını tespit etmektedir.

Mustafa Kemal, Çanakkale'deki bir mevzide.

başladı. Maydos endirekt atışla bombardıman ediliyordu. Bu sırada ameliyatahanede bir ere Trachéotomie ameliyatı yapıyordum.

Boynundan yaralanan askerin hançeresi tıkanmış, nefes alamıyordu. Ameliyat bitmek üzere iken, yakınımızda müthiş gürültü ile bir mermi patlayıverdi. Hastahane derhal yanmaya başlamıştı. Mermi eczaneye düştüğünden o sıralarda tekâlüf-i harbiye ile topladığımız külliyetli alkol de parlamıştı. Yaralıların, personelin feryat ve kaçışları, yangının her tarafa sirayeti karşısında şaşırmış kalmıştım. Kendimi dışarıya zor attım. Manzara korkunçtu; birçok yaralılar arabalarında düşman askerleri de olduğu halde, hastahanenin demir parmaklıklarına takılarak kebap oluyorlardı, yerlerde sürünerek canlarını kurtarmaya çalışanlar da çoktu. Hastahane personeli dağılmıştı. Ne yapabileceğimi düşünürken yanıbaşımda patlayan bir merminin çıkardığı kum sağanağının tesiriyle yere yuvarlandım. Güçlükle ayağa kalkarak şehre doğru koşmaya başladım.

Şehrin manzarası anlatılamayacak bir fecaat gösteriyordu. Birçok yangınlar çıkmış, ortalık alev ve dumanlara bürünmüştü. Sokaklar asker, kadın, erkek, çocuk, yaralı ve ölüleriyle doluydu. Feryat ve acı haykırışlar göklere yükseliyordu. Her tarafa büyük küçük ateş gibi mermi parçaları düşüyordu. Bu hengâmede sıhhî yardım diye bir şey yoktu, fırka merkezinde müzika efradı ile birkaç levazımcı kalmıştı; Askerler tamamen cepheye sevk olunmuştu.

CUMBAYA ÇIKAN ÖKÜZ

Şehir içinde dolaşırken yatmakta bulunduğum pansiyonun yandığını gördüm. Bu elîm manzaraların uyandırdığı korku ve heyecan geçmeden sokaktan süratle geçen bir topçu alayının beygirlerinin arasına düştüm. Parçalanmam mukadder görünüyordu. Kendimi toparlamaya çalışarak duvara yapışırcasına yaslandım; Koşan beygirlerin karınlarıyle duvar arasında sıkışıp kalmıştım, nefesleri yüzüme çarpıyor, vücutları vücuduma temas ederek geçiyordu. Mehmetçik, marş marş emrini almış, hayvanları kamçılıyor, alayın zayiat vermeden şehirden uzaklaşmasını temine çalışıyordu. Gözlerinden alevler saçan, ağızları kanlı köpükler içinde soluyarak koşan beygirlerin altında ezilmemek için duvara yapışmış fecî akıbeti

bekliyordum. Ne kadar zaman geçtiğini hatırlamıyorum, alayın sonu geldi, kurtulmuştum, gene şehre doğru yürümeye başladım, biraz sonra yangından kurtulmuş büyük bir binanın önünde idim. Burası yaralı zabitan hastahanesi idi. İçeri daldım. Subaylar heyecan ve hararetle karşılayarak bombardımandan kurtulmuş olmamı tebrik ettiler. İçlerinden Hafız Besim Bey isminde bir yarbay: «Arkadaşlar, askeriz, ölüme cephede, geride ve her ne suretle olursa olsun metanetle göğüs gereceğiz, şikâyet askere yakışmaz» hitabesini kükreyerek tekrar ediyordu.

Bombardıman esnasında komik bir hadiseye de şahit oldum. Bir öküz, bir eve girerek cumbasına çıkmış, gözleri yuvasından fırlamış bir halde şaşkın şaşkın etrafına bakıyordu! Öküzü eve daldırıp cumbaya çıkaran dehşeti bir düşünün.

Subaylara veda ederek dışarıya çıkıp, bombardıman ateşi altında merkez kumandanlığına koştum, hastahane için yardım talep etmek istedim. Merkez kumandanı Mustafa Bey (sonraları Tokat mebusu olmuştu, Atatürk'ün yakınlarındandı) meydan ve caddeleri dolaşarak, halkı evlere sokmaya gayret ediyordu, sokaklarda dolaşmak daha tehlikeliydi.

Yardım talebi için merkez kumandanlığı önünden sahile inip şarapnelden kurtulmak maksadıyle kâh suya dalarak, kâh karada yürüyerek geriye, hastahaneye doğru yürüdüm. O kadar feci bir manzara idi ki, gözlerim yaşardı. Kilidülbahir arasında bulunan ordu ihraç deposuna kadar koşar adımlarla ilerledim. Buralar bombardıman sahasında değildi. Müstahkem mevki kumandanlığına telefonla vaziyeti anlattım. Muhterem Cevad Paşa, sıhhî ekipler ve bol malzemenin gönderildiğini tebşir ederek sükûnet tavsiye buyurdular.

Bu sıralarda akşam olmuştu, şehir alevler içinde yanmaya devam ediyordu. Yaralı ve halkın şehirden çıkarılıp, Kilye limanına yanaşan Basra ve Halep vapurlarına bindirilmeleri emrolundu; tasavvur olunamayan güçlük ve felâket içinde emir yerine getirildi. Cephede harp olanca şiddetiyle devam ediyordu, yaralı akınının arkası gelmiyordu. Verilen acele bir emirle Kilidülbahir yanındaki zeytinlikte (Burası Ağa Deresi namıyle maruftur) çadırları kurarak faaliyete başladım. Evvelce, şimalden ve cenuptan gelen yaralılar Maydos'ta toplanıyordu. Şimdi de Ağa Deresi'ne gönderilmeye başlandılar.

Düşman ertesi günü Gelibolu'yu, sonra da Çanakkale şehirlerini yaktı.

Çanakkale savaşlarında, bir birliğimiz istirahat sırasında.

Bir Kahramanlık Destanı:

Nagy Varat Köprüsü

Yazan: Midhat Sertoğlu

XVII yüzyılın ikinci yarısından sonra bozulan devlet idaresi ile devlet merkezinde çıkan isyan ve ihtilâller, Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesini ağır şekilde sarsmıştı. Devlet maliyesinin bozulmuş olması, gelecek yıllara ait vergilerin bile toplanıp sarfedilmiş olması, çaresi bulunmaz bir hazine darlığı yaratıyordu. Bunun yanında rüşvet, irtikâp, iltimas ve her türlü ahlâksızlık alıp yürümüştü. Artık Osmanlı Devleti, yıkılmaya doğru giden bir devlet manzarası almış bulunuyordu. Halbuki daha yüz yıl evvel, başında Kanunî'nin bulunduğu bu imparatorluk, dünyanın önünde baş eğdiği cidden muhteşem bir imparatorluktu.

Devletin bu hali, serhad kalelerinin de ihmaline yol açmıştı. Artık bunların erzak ve cephanesi zamanında tamamlanamıyor, tamirleri yapılmıyor, hizmetlilerin maaşları muntazam verilmiyordu. Bu hal, gazilerin şevkini kırmaktaydı. Onlar, nesillerden beri serhad beklemekteydiler. Yurtları için daima ölmeye hazırdılar. Hepsi genç adamlardı. Çünkü serhadlerde ihtiyarlamaya imkân yoktu. İnsan genç yaşta: «Şehadet şerbetini içer ve fani dünyadan geçer» di. Bu yüzden buraları genç insanlar diyarı olarak anılırdı ve aynı sebepten yeşil elbiseli serhadliler, her yerde büyük saygı ve itibar görürlerdi.

Düşman, serhadlerin düşmüş olduğu bu durumdan faydalanmakta gecikmedi. İlk hedef, Temeşvar kalesiydi. Bir baskınla burası zaptedilirse daha kuzeyde bulunan Segedin, Solnok, Eğri gibi kaleler de düşer ve hattâ doğu tarafı müdafaasız kalan Budin bile fazla dayanamazdı.

Temeşvar kalesine yapılacak baskın için harekete geçecek kuvvetlerin yığınak merkezi olmak üzere Nagy Varat kalesi seçilmiş ve her taraftan buraya asker, cephane ve erzak gelmeye başlamıştı. Lâkin, bunların en mühimmi bu kaleye varmak üzere yola çıkarılmış olan on bin Alman süvarisiydi. Bunlar, baştan başa zırhlı olup yanlarında bir hayli de top ve barut vardı.

Düşmanın giriştiği bu teşebbüsü, Türkler tamamen öğrenmişlerdi ve hiç belli etmeden karşı tedbirleri almaktaydılar. Gaziler, her şeye rağmen, her türlü mahrumiyete katlanarak Türk vatanını korumak azmindeydiler.

Bir gün Eğri kalesi kumandanı, serdengeçtiler ağası Ahmet Ağa'yı çağırtıp:

— Sen şimdi yanında olan gazilerle yola çık. Bir kâfir taburu Nagy Varat'a doğru gidermiş. Siz evvel davranın ve Nagy Varat köprüsünü tutun. Segedin ve Solnok'dan imdat gelene kadar mutlaka dayanın. Düşman köprüyü geçerse hal yaman olur, dedi.

Ahmet Ağa, bin kadar güzide serdengeçti ile yola çıktı. Köprüye düşmandan evvel varmak için dört nala yol alırlarken, şiddetli bir yağmura tutuldular. Yerler balçık kesildi. Halbuki Ahmet Ağa köprüye zamanında varmak maksadıyle ana yolu bırakmış, araziden ilerlemeye başlamıştı. Yağmur, hiç kesilmeden bir gün ve bir gece sürdü, gazilere umulmayacak kadar vakit kaybettirdi. Bu yüzden Nagy Varat köprüsüne vardıkları zaman düşman birliklerinin kendilerinden evvel geldiğini ve hattâ yarıya yakın kısmını köprüden geçmiş olduğunu gördüler.

Ahmet Ağa, yanında bulunan yiğitlere:

— Baka gaziler, dedi. İşte biz yollarda yağmur ve çamurla uğraşırken kâfir gelip köprüyü almış... Bunlar durmazsa İslâm'a nice mazarrat isabet eder!... Hepsi on bin zırhlı süvaridir. Biz ise, bin kişiyiz. Ama, kâfiri yine de durdururuz. Yeter ki, Allah yolunda can vermeyi bilelim. Gazâ sanatımız, gazilik unvanımız ve şehadet şanımızdır. Haydi helâllaşın ve ölüm eri olun ki, şu merdlik meydanına varıp kâfire hadlerini bildirelim.

Sonra, kuvvetlerini ikiye ayırdı. Beş yüz gazi, köprünün ağzını tutarak geçişi durdurmaya çalışırken, beş yüz tanesi de geçmiş bulunan düşmana saldaracaktı. Tam bire on döğüşeceklerdi. Bunun için kendilerine kurtuluş yoktu. Lâkin, bütün gayeleri, mümkün olduğu kadar vakit kazanmak ve imdat kuvvetleri gelinceye kadar düşmanı oyalamaktı.

Beş yüz gazi, kendilerini kaldırıp düşmana vurdu! «Sanki barut mahzenine şerare isabet eyledi...» Gaziler, zırhlı süvariye karşı çıplak göğüsle savaşmaktaydılar. Kılıçlar şimşek gibi çakıyor, topuzlar yıldırım gibi iniyordu. Naralar, at kişnemelerine karışıyor, kelleler havada uçuyor, tekbir sesleri göğüsleri inletiyordu. Türk'ün cesareti ve yiğitliği yeniden muhteşem bir destan yaratmaktaydı.

Bir saat sonra düşmana hücum eden beş yüz gaziden dört yüzü şehit düşmüş bulunuyordu. Lâkin, düşman zayiatı bunun iki mislinden fazlaydı. Kalan yüz kişi köprüyü tutanlara katıldı. Bunlar, düşmanı evvelâ oklarıyle karşılamış, sonra köprünün ağzında canlı bir barikat kurmuşlardı. Köprüyü evvelce geçmiş olanlar da dönüp bunlara hücum edince, müthiş bir mücadele başladı.

Savaşın en şiddetli zamanında Ahmet Ağa bir ara köprünün ayaklarından birisine doğru süzüldü. Atının terkisinde bulunan bir tulum neft yağı ile, bir torba barutu buraya yerleştirip fitil de koyduktan sonra ateşledi ve tekrar yukarıya çıktı. Biraz sonra alevler yükselmeye ve arkasından köprü derin çatırdılarla yanmaya başladı. Böylece, düşmanın kalan kısmının geçmesi imkânsız hale geldi. Ahmet Ağa ile yanındaki koç yiğitler ise ölünceye kadar dövüşerek düşmanı bir saat daha oyalamaya muvaffak oldular. Son gazi, şehadet rütbesine ererken imdat kuvvetleri de yetişip düşmana hücum etti. Sonunda bir kısmı öldürüldü, bir kısmı esir alındı. Toplar ve cephane de Türkler'in eline geçti.

Savaş bittikten sonra, sıra Türk şehitlerinin gömülmesine geldi. O zaman bin serdengeçtinin naaşlarının düşman tarafından parçalanmış olduğu ve tıpkı Uhud gazasında müşriklerin yaptığı gibi, burunlarının ve kulaklarının kesilmiş bulunduğu görüldü. Düşman hırs ve ye'sinden böyle yapmış, biraz da Türkler'e gözdağı vermek gayesini gütmüştü.

Türk kumandanı, esir düşen düşman kumandanına bunu göstererek:

— Şimdi lâzım ki, biz dahi sizin kulak ve burunlarınızı diri diri keselim, dedi. Lâkin ne yazık ki tutsaksınız ve Türk'ün eli tutsağa kalkmaz. Ama, sizin eliniz ölülere bile kalkar, işte aramızdaki fark!

Türkler'e işkence eden düşman Macarlar'ın yanı sıra, dost Macarlar da vardı. Bunlar, sırasında düşmana karşı bizimle omuz omuza çarpışırlardı. Burada resmini gördüğünüz II. Rakoczi Ferenc, Tökeli İmre gibi, Türk dostu Macarlar'dan biridir.

Balkan Harbi Arifesinde

Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati

BALKAN Harbi'ne takaddüm eden senelerde Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafında, bilhassa Arnavutluk vilâyetlerinde sürekli ayaklanmalar oluyordu. 1910 ayaklanması güçlükle bastırılmışken, bir sene sonra İşkodra'da yeni bir isyan başgöstermişti. İtalya, Osmanlı devlerini yıpratmak için her türlü yardımı yapıyor, Avusturya hükümeti de Arnavutlar'ın davasını benimsiyordu.

Osmanlı Meb'usan Meclisi'nde, Arnavut mebusların küstahlıkları son haddini bulmuştu. O derece ki, kendilerini bir zafer galibi hissediyorlar ve mecliste isyanlarının meşru olduğunu iddia edecek kadar cesaretle konuşuyorlardı. Ergeri mebusu Arnavut Müfit Bey: «Arnavut isyanı meşrudur» diyordu. O zaman Denizli Mebusu Sadık Efendi, ıstırap ve hüsran ile: «İsyancılar birer canidir,» dedi. Arnavut mebuslardan Süreyya Bey bunu duyunca hiddetle ayağa fırlıyor ve bağırıyordu:

— Cani senin milletindir!

MEMLEKET BUHRAN İÇİNDEYDİ

Hüseyin Cahid, **On Yılın Tarihi**'nde bu günleri şöyle anlatır: «Arnavutluk'ta eşkıya hareketi, çok geçmeden mühim bir ayaklanmanın başlangıcını teşkil etti. Ahval gittikçe fenalaştı. Şimdiye kadar yapılan bütün sevkiyat, tediyat, silâh toplama, nasihat etme, teftişe gitme teşebbüsleri hep akim kalmıştı. Arnavutlar telgraf hatlarını tahrip ediyorlar, karakolları ateşe veriyorlar ve muhtariyet istiyorlardı! Arnavutluk yolu ile Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbine ölüm darbesi indirilmek isteniyordu.

«Fakat, Arnavutluk'ta ne olup bittiğinden İstanbul'da işbaşında olanlardan başka kimsenin haberi yoktu. Arnavutluk'ta alelade bir isyan, bir şakavet hadisesi olduğu biliniyor, resmî tebliğler, resmî mahfillerden sızan malûmat ve haberler işi mümkün olduğu kadar ehemmiyetsiz göstermeye, örtbas etmeye gayret ediyordu.»

Arnavut patırtılarının bittiğini göstermek ve Rumeli halkı üzerinde bir tesir yapabilmek için V. Sultan Mehmed Reşad'ın Makedonya ve Arnavutluk'a bir seyahat yapması kararlaştırılmıştı. Sultan Reşad, Barbaros Hayreddin zırhlısı ile 5 haziran 1911'de İstanbul'dan büyük bir debdebe içinde yola çıktı.

O günkü gazetelerden birinde: «İki Kosova muharebe vakasından sonra, üçüncüsünü de gördük. Ancak bu üçüncü Kosova vakası bir belde zaptı maksadıyle olmayıp, gönül ve kalplerin fethi yönünden tecelli etti. Bu devletin harp sahnelerinde kahramanlıkları ile ün salmış ve

medar-ı iftiharı olmuş, güzide kavimlerinden olan Arnavutlar'ın bu seyahat sebebiyle gösterdikleri sadakat ve sevgi, siyasî yönden faydası dünya mutbuatının da yazdığı gibi küçümsenmeyecek derecede mühimdir» deniyordu.

İSTANBUL HALKI SAHİLLERE TOPLANMIŞTI

5 haziran sabahı idi. Barbaros Hayreddin zırhlısı, Dolmabahçe önlerinde demirlemiş, padişahı bekliyordu. Sahilleri, kıyılardaki yalıları dolduran binlerce İstanbullu'nun tezahüratı bir ümitten ibaretti. Ama Hüseyin Cahid Bey'in hâtıralarında özetlediği gibi halktan hakikatler gizleniyordu. Yazar: «Gariptir ki, bizde hükümetler vakaları değil, vakalara ait havadisleri ortadan kaldırmağa ehemmiyet verirler. Asayişi bozan hadiseleri gûya halk bilmezse, ortalık gül bahçesine dönecek diye hülya ederler. Halbuki umumî efkâr ne kadar gaflet içinde bırakılırsa, olayların masal dinlemez akışı, günün birinde bütün çıplaklığı ile kendini meydana vurur. Burasını bizim devlet adamlarımızın zihni almamıştır» diyordu.

O GÜNÜN KALEMİYLE

O zamanın basını «seyahat-i hümâyûn» hakkında şunları yazıyordu:

5 haziran 1911

«Bu İstanbul için unutulmayacak bir gündü. Sevgili ve muhterem padişah büyük bir seyahata başlıyor, bütün İstanbul halkı sanki kalben ve ruhen koca zırhlı ile beraber gidiyordu. O günü ancak bu şekilde tasvir mümkündür. İstanbul, tarihî günlerinden birini yaşıyordu. Sevgili padişahımız Sultan Mehmed Han hazretleri bir muvakkat müddet için İstanbul'dan Rumeli'nin bağrındaki hürriyet severleri ziyaret maksadıyle ayrılacak ve sakinlerini bahtiyar edecektir. İstanbul'un hemen her köşesi daha sabahtan bu büyük günün ulvî şerefini süslemek için baştan aşağı donatılmış ve bütün İstanbul ahalisi sahillere dökülmüştü. Herkes bekliyor; sevgili başbuğlarının İstanbul ufuklarına doğru gidişlerinden son bir veda hissesi tatmak ve iftihar etmek için bekliyordu.

«Sadık tebaalarının bu hislerine vakıf olan Halife-i zîşanımız şimdi Rumeli'nde, Kosova sahralarında yüzlerini görmek için canlarını feda edercesine bekleyen muhterem kardeşlerimizi bahtiyar edecekti! Artık vakit yaklaşıyor, bütün gözler hareket noktasından ayrılmıyor, herkes sabırsızlıkla bekliyordu. Kayıklar şuradan buraya, öteden beriye acele ve heyecan içinde gidip geliyor, rengârenk bayraklar dalgalanıyordu.»

6 haziran 1911

«Sevgili padişahımız Gelibolu önünde Süleyman Paşa ile Yazıcızâde'nin mübarek ruhlarına, bütün donanmanın iştira-

Sultan Reşad'ın Kosova'da atası Sultan Murad Hudavendigâr türbesini ziyareti.

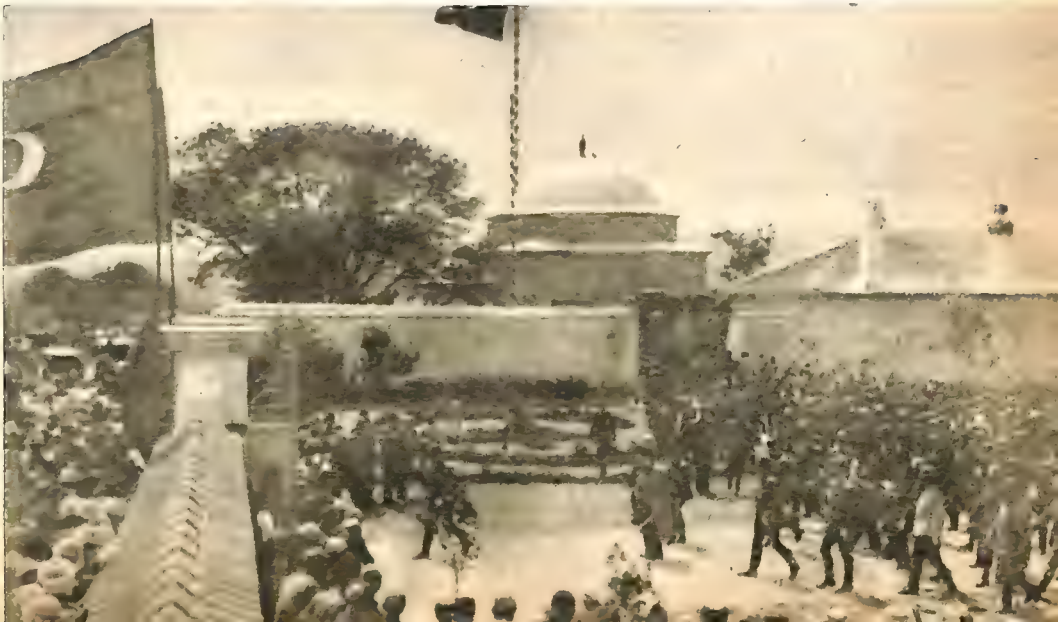

Sultan Reşad'ın Makedonya'daki bir kasabada öğrenciler tarafından karşılanışı.

ki ile dualar ithaf etti ve ayrıca her gemiden atılan birer pare top ile gereken hürmet ifa olundu. Bilâhara Kale-i Sultaniye'ye (Çanakkale) gelinerek karaya çıkıldı. Halife-i Zîşan milletle temas eyledi.»

7 haziran

«Sevgili Padişahımız Sultan Mehmed Han hazretleri Selânik şehrini şereflendirdiler. Şehir coşmuş ve tam bir bayram havası içinde çalkalanıyor. Her yerde muhtelif cemaatlere ait zafer takları yapılmış.. Yahudi, Rum, Ermeni vatandaşların gösterileri birbirinden güzel. Her cemaatin çocukları kendi kıyafetleriyle bezenmiş, zafer taklarının yanlarında zât-ı şâhânelerini bekliyor.»

11 haziran

«Selânik'te ebedî hâtıralar bırakan Padişah, program mucibince ahalinin hararetli ve samimî dua ve alkışları arasında Üsküp'e müteveccihen hareket etti. Ayni gün akşamı Padişah hazretleri'ni havi olan özel tren Üsküp'e vasıl oluyordu. Üsküp fevkalâde bir tezahürat ile padişahlarını karşılamıştı. Kahramanlar beldesi Üsküp'te muhtelif merasim ve ziyaretlerle 14 haziran'a kadar kalındıktan sonra, heyet 15 haziran günü Priştine'ye geçti.»

MİLLET ALDATILIYORDU

Sultan Reşad, fesat ve hiyanet dolu ruhlarını zafer takları ile örten ve bu cemaati hâlâ sadık vatandaşlarıymış sanan erkânı ile Selânik'te kaldığı müddet zarfında, askerî yerleri ve makamları teftiş etmiş, cuma günü mutantan bir cuma selâmlığı merasimi tertip edilmişti. Bu merasim için Selânik'teki Ayasofya camiine gidilmiş ve öğle namazını müteakip, padişah «Beş Çınar Millet Bahçesi» ni teşrif etmişti. Selânik'te Ayasofya camiine gidiş ve dönüşte batılı kıyafetleriyle çoktan Türk milletinden ayrılmış cemaatler, kadınları ve erkekleriyle Avrupalı konsolosluk mensupları arasında yer almış, merasimi seyretmişlerdi.

O devrin İttihad Terakki taraftarı olan yazarlar, memleketi güllük, gülistanlık göstermeye çalışıyordu. Halbuki bir sene sonra vatan, korkunç badirelere sürüklenecek, İttihad Terakki ric'at edecekti. Balkan Harbi, Trablusgarp Harbi'ni anında takip etmişti. Türkiye her yandan gelişigüzel parçalanıyordu. Nitekim itibarımız o derece azalmıştı ki, İtalyan harp gemileri kendilerini selâmlamakta olan Osmanlı torpitobotunu Preveze önlerinde batırmakta beis görmemiş ve 1911 senesi ekim ayında Tobruk'a asker çıkartılmıştı. 24 şubat 1912'de Avnillah korveti ile Ankara

torpitobotu, iki İtalyan harp gemisi tarafından ümitsiz bir müdafaadan sonra Beyrut limanında batırıldı. Arnavutlar isyana ve tahribe devam ettiler.

KOSOVA'DAKİ NAMAZ

16 haziran günü hemen bütün Arnavutluk ve sair eyaletlerden akın akın gelen on binlerce müslüman Kosova meydanlarına doğru sel halinde akmaktaydı. Bir Osmanlı padişahı tarihte üçüncü defadır ki, Kosova'ya geliyordu. Tarihî meydan, harplerde bile göremediği bir insan mahşeriyle kaplanmıştı. Devrin neşriyatına göre, cuma namazında bulunmak üzere toplanmış olan ahali 300.000 civarındaydı. Yabancı bir tarih vesikasında bu miktar 100.000 kişi olarak gösterildiğine göre, Kosova İslâm âleminin mübarek ve gerçekten unutulmaz bir gününü yaşamıştı.

Meydanın en hâkim bir yerine, Sultan Murad'ın şehit düştüğü mahalle bir minber inşa olunmuştu. Bu minberden, Şeyhulislâm, Padişah ve Sadrâzam hutbe okumuş ve nutuk vermişlerdi.

PADİŞAHIN NUTKU

Padişah nutkunda, Arnavutlar arasında cemaati kırıcı bir hal alan kan ve diyet davalarını önleyebilmek maksadıyle 30.000 altın ihsanda bulunduğunu ve genel af ilân ettiğini belirtmişti. Padişah nutkunda şöyle diyordu:

«Azametli ecdadımdan Sultan Murad Hudavendigâr hazretleri'nin, devletin satvetinin çoğalması ve şiddeti uğruna terk-i hayat eylediği mübarek meşhedlerine gelerek, mübarek türbelerini ziyaret eyledim. Osmanlı devlet ve milletinin şan-u şevket, refah ve saadetine hayatımı vakfetmek hususundaki ahdimi bu mukaddes mahalde de tekrar ettim. Hazret-i Hudavendigâr gibi bir muazzam hükümdarın hâtıratıyle dolu olan bu güzel kıtanın, geçen sene kardeşler arasında bir nifak ile musibete uğraması beni dilhun etmişti. Fakat bu sırada yanlış bir yola sapmış olan bir kısım Arnavut evlâdımın, padişahlarına ve devletlerine sadakatlarından emin olduğumdan, bu ahvali onların cehaletine ve müfsitlerin teşviklerine kapılmalarına atfettim.

«Seyahatim esnasında tebaam tarafından gördüğüm samimî sadakat, düşüncemin yanlış olmadığını ispat eyledi ki, işbu müessir itimad ile mezkûr hadiseden dolayı maznun ve mahkûm olanlar hakkında af ilân ediyorum. Bu güzel memleketi türlü musibetlere düçar eden kan gütme âdetinin bir daha başgöstermemesi için, mevcut diyet davalarının kâmilen bitirilmesi, kudreti yetersiz borçluların verecekleri borçların devlet tarafından ödenmesi için tahsisat itasına dair olan kanuna im-

Priştine ile Üsküb arasında, Sultan Reşad'ın geçişini görmek için bekleşenler.

zamı atmış bulunuyorum. Ümit ederim ki, badema Arnavut evlâtlarımın cümlesi kanuna itaatin elzem ve doğru olduğunu takdir ederek, bunun hilâfına fesadlara uymazlar. Bu surette inşallah müreffeh ve mesut olurlar. Ben bu hususta duamın kabulünü Cenab-ı Hak'tan niyaz ederim.» .

SADRÂZAM KONUŞUYOR

Son konuşmayı Sadrâzam yapmıştı. Sadrâzam da, Padişah gibi, konuşmasında Arnavut, Türk gibi cemaat ayırımı yapmış ve yalnız İmparatorluk ittihadını Müslümanlık esaslarına bağlamıştı. Nitekim nutkunu irat ederken: «Arnavut kardeşlerim, şimdi biraz da beni dinleyin: Bugün büyük, pek büyük bir gündür. Bu devletin Rumeli'de yerleşmesine sebep olan muharebe burada oldu. Kosova muharebesidir ki, devleti Rumeli'de yerleştirdi. Bu noktada bir padişahımız şehit oldu ki, bu şehadet saltanat hanedanının Arnavutluk'a ebedî yadigârıdır. Allah'a şükürler olsun, padişahımız kendi ceddinin şahadet yerini ziyaret ediyor. Bu kadar Müslüman'ı yalnız senede bir defa Kâbe-i Muazzama'da görebilirsiniz.

«İşte bugün Kosova sahrası ikinci bir Arafat oldu. Fakat padişahımızın dediği gibi, geçen sene hepimizin gücüne giden bir şey geçti! Bu memlekette Müslüman kanı döküldü; Müslüman, Müslüman'ı öldürdü. Bu olacak şey değildir! İnşallah bundan sonra bir daha böyle olmaz. Bu fenalıklar bütün Arnavutlar'ın değil, bazı cahillerin eseri idi. Ama bu cehaleti edenlerin dahi hepsinin padişahımıza ve devlete sadık olduklarından emindim. Hattâ ben Mebusan Meclisi'nde söylemiştim. Demiştim ki; Arnavutluk, padişahımızın tacının en kıymetli pırlantası, bir cevheridir. Arnavutlar, padişaha, devlete can vermeğe hazırdırlar. Bunu lâf olmak üzere söylemedim. Allah için ben böyle gördüm, böyle biliyorum, böyle şahidim,» diye bir ifade kullanmıştı.

«Padişahımız efendimiz, bu namazda sizler için ve bilcümle Memâlik-i Osmâniye için dua etti, Cenab-ı Hak dualarını kabul buyursun.»

İSTANBUL'A DÖNÜŞ

Sultan Reşad, Piriştine'de bu merasimden sonra bir gece daha ikametten sonra Selânik'e avdet etti ve iki gün kaldıktan sonra 20 haziranda Manastır'a hareketle oradaki muazzam gösterilere ve resm-i geçite iştirak etti. Artık avdet zamanı gelmişti. Padişah 24 haziran cumartesi günü Selânik'e döndükten sonra Barbaros Hayreddin zırhlısına binerek İstanbul'a

Kosova'da Murad Hudavendigâr'ın şehit düştüğü yerde cuma namazı kılınıyor.

Rumeli seyahati sırasında padişahın minimini öğrenciler tarafından karşılanışı.

doğru donanmayla yola çıktı.

Donanma 26 haziran pazartesi günü İstanbul'a gelmişti. Büyük, küçük gemiler, istimbotlar, takalar, rengârenk bayraklarla donanmıştı. Sahiller, Sarayburnu ve Selimiye, Salacak semtleri bir mahşer gibi seyre gelenlerle kaplanmıştı. Bahriye bandosu, şehir mızıkası, bindirildikleri istimbotlarda birbirleriyle yarış edercesine marşlar çalmaktaydılar.. Gece fener alayları tertiplenmiş, İstanbul müstesna bir gün daha yaşamıştı. Devrin yazarı: Seyahat-ı şâhânenin tesirlerini hulâsa edelim, diyordu: Meşrutiyetin feyizlenmesi, hamiyyet kanının cevelânı, millette hareket, birleşme. En büyük gazinin mübarek ruhlarına ithaf; bunca kan bahasına mal olan Rumeli'de Osmanlılığın mevcut bulunduğunu cihana bildirmek..»

HER ŞEY BOŞUNA İDİ

Arnavutluk'taki isyan, seyahatten sonra yatışacağına daha çok milletlerarası bir mahiyet almış ve genişlemişti. Bir müddet sonra Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa istifa etmiş ve Said Paşa kabinesi istifaya kadar giden buhranlara sürüklenmişti. Koca Osmanlı İmparatorluğu böyle badireler içinde son günlerine yaklaşıyordu.

Tarihe «Rumeli seyahati» namıyle geçmiş olan bu geziye katılan gemilerden biri de Mesudiye zırhlısı idi. Mesudiye, Osmanlı donanmasına katılan üçüncü zırhlı gemiydi.

Mesudiye, Çanakkale harbi'nde artık ihtiyarlamış bir gemiydi. Top bataryalarından biri sökülmüş ve Boğaz'a monte edilmişti. Kendisi de sığlık bir koya demirlenerek sabit bir batarya olarak kullanıldı. Fakat bir gün, bir İngiliz denizaltısının attığı torpito ile sığlıkta bir bordası üzerine devrilerek battı.

Bir müddet Turgut Reis zırhlısı ile birlikte Nâra sığlığı arkasına demirlenerek Çanakkale boğazını topları ile müdafaa etmiş olan Barbaros Hayreddin zırhlısı, 1915 senesi ağustos iptidasında Haliç'ten külliyetli miktarda cephane ve asker yükleyerek Çanakkale'ye hareket etmişti.

Ne var ki, talihsiz gemi bir müddet sonra bir İngiliz denizaltısına hedef olacak ve aldığı torpito isabeti ile devrilerek batacaktı. Gemi zabitanından biri bu anı şöyle anlatıyordu: «Yüzme bildiğim halde bir türlü denizin yüzüne çıkamıyordum. Geminin devrilmesi yüzünden hasıl olan girdaplar beni denizin dibine doğru çekiyordu. Nihayet dibe vurduğumu hissettim. Etraf aydınlıktı, yosunlu kumsalda doğruldum ve ayaklarımı dibe dayıyarak bütün gücümle yükselmeye çalıştım. Sonunda ümidimi kestim ve kendimi Allah'a bıraktım. Fakat baktım ölmüyorum, olanca gücümle bir gayret daha sarfettim. Bu hamle beni suyun yüzüne fırlatmıştı.

«Bana çok yakın bir yerde, Barbaros kapaklanmış vaziyette yüzüyordu. Bir kısım mürettebat üzerine çıkmıştı. Barbaros'un devrilmesi yüzünden mürettebat ve zabitanın pek çoğu diri diri gömüldü.»

Bir devir de böylece kapanıyordu.

O. Ö.

İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi

EYÜP

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen peygamberlerden birinin adıdır. Kendisinden «kulumuz» diye bahsedilmektedir. Sabır ve tahammülün en büyük eserini göstermiş olduğu için, lisanımızdaki: «Allah Hz. Eyüp sabrı versin» sözü, kendisinden örnek alınarak söylenmiştir.

Hıristiyanlar'ın «Job» dedikleri Eyyûb (Türkçe: Eyüp), İsrailoğlu peygamberlerindendir. Tevrat'a göre Şam civarında doğmuş, Hz. İbrahim ile Musa arasındaki zamanda yaşamıştır. On çocuğu olduğu ve pek zengin bulunduğu rivayet edilmektedir. 70 yaşlarındayken Tanrı onun inancını ve dinî metanetini denemek için çocuklarını öldürmüş, bütün varlıklarını elinden almış, ona en ağır hastalıklar vermiştir.

Hz. Eyüp, bütün vücudu cerahatler içinde, etlerini kurtlar kemirirken insanlardan uzakta, tek başına kaldığı halde dahi Tanrı'ya isyan etmemiş, daima şükretmiştir. Tanrı onun bu büyük sabır ve tahammülünü takdir ederek elinden aldığı bütün varlıklarını ona tekrar vermiştir. Tekrar sağlığına ve servetine kavuşan Eyüp 140 yıl daha yaşamış ve kavmine daima hak yolunu göstermiştir. Tevrat'ın cüzlerinden biri sabır nümunesi olan Hz. Eyüp'ün adını taşımaktadır.

NÛH

Din kitaplarının yazdığına göre, Hazret-i Âdem'in ölümünden 1742 yıl sonra dünyaya gelmiş olan büyük peygamberlerden biridir. Fransızlar «Noé» derler. İbranî dilinde «Noah» şeklinde kullanılmıştır ve «rahat» mânasına geldiği bildirilmektedir.

Hazret-i Nûh, 50 yaşındayken kavmini imana davet etmiş, onları tek Tanrı'ya ibadete davet etmiş, bu uğurda 450 yıl çalışmış, fakat onları ıslah edemeyince, yine Tanrı tarafından kendisine bir gemi yapması emredilmiştir.

Hz. Nûh, kendisine inanan eşleri, oğulları Ham, Sam ve Yafes ve onların eşleriyle gemisini hazırlarken, kavmi kendisiyle alay etmiştir. Nûh, gemiyi tamamlamış, oğullarını, gelinlerini ve Tanrı'nın emriyle her cins hayvandan biri dişi, biri erkek olmak üzere birer çift almış ve bundan sonra kırk gün, kırk gece korkunç bir yağmur yağarak asi insanlar ve hayvanlar tamamiyle boğulup ölmüşlerdir.

Yeryüzü elli gün sular altında kaldıktan sonra, Nûh'un gemisi Cudi dağı'nın - Tevrat'a göre Ararat dağının bir yerine oturmuş

ve sular yavaş yavaş çekilmiş, Nûh'un gemisindeki canlılar karaya ayak basmışlardır.

Bütün rivayetler, Nûh'un ikinci Âdem olduğu hakkında birleşmektedir. Bütün insanlar onun üç oğlundan ve gemisindeki hayvan çiftlerinden de bütün hayvanlar yeniden üreyip, yeryüzüne yayılmıştır. Nûh'un oğullarından biri olan Yafes'ten Türkler'in cetlerinin gelmiş olduğu da söylenmektedir.

BELKIS

Müslümanlar'ın, din kitaplarında adı geçen Sebâ melikesine verdikleri isimdir. Arapça metinlerde adı «Bilkıys» olarak yazılmaktadır. Bu kadının hakkında birbirine yaklaşan veya az çok zıt efseneler, gerek din kitaplarında, gerek Batılı tarihçilerin eserlerinde görülmektedir. Umumiyetle bu kadının son derece güzel olduğu bildirilir. Diğer taraftan, bazı kaynaklarda da, keçi ayaklı olduğu da rivayet edilmektedir.

Babasının Çin hükümdarlarından biri, annesinin bir peri kızı olduğu bildirilmekle beraber Zülkarneyn gibi, babasının bir dev olduğu da söylenir. Mısır veya Habeşistan kraliçesi sayanlar da vardır. Bazı tetkikçiler, adının Yunanca'da «müstefreşe» mânasına gelen bir isimden alındığını yazarlar.

Kurân-ı Kerîm'de Belkıs'ın adı geçmez. Yalnız Güney Arabistan'da, güneşe tapanların melikesi olarak kendisinden bahsedilir. Bütün hayvanların dilinden anlayan Hazret-i Süleyman kendisine hüthüt kuşu ile mektup gönderip hakiki Tanrı'ya tapmasını ihtar etmiş, bu davetten korkan melike, Hazret-i Süleyman'a kıymetli hediyeler göndermiş ve bunlar makbul olmayınca, ziyarete gelmiştir. Hazret-i Süleyman'ın Sebâ melikesini muhteşem bir merasimle karşıladığı, güzel melikenin onunla evlendiği rivayet edilir ve Habeş ırkının bu evlenmeden meydana geldiği de rivayetler arasındadır.

SÂLİH

Arapça'da «yarar, yakışır, doğru, dindar» mânalarına gelen bu isim, eski Arap kabilelerinden Samûd kavmine gönderilen peygamberin adıdır. Hazret-i Sâlih, aynı kavmin içinden yetişmiş, uzun zaman hak yolundan sapmış olan insanlara Tanrı'nın bir olduğunu ve ancak ona ibadetin, ona imanın gerektiğini anlatmaya çalışmış, fakat kendisiyle daima alay edilmiş, yalancı, sihirbaz, ecdadın kendi dinine asi olduğu ileriye sürülerek türlü hakaretlere uğramıştır.

Din kitaplarının yazdığına göre, Tanrı bu asi insanları denemek için son bir fırsat vererek bir dişi deve göndermiş, Salih Peygamber Samûd kavmine bu deveyi iyi bakmalarını, beslemelerini, kendi sularından içirmelerini, bunu yapmadıkları takdirde Tanrı'nın kendilerini şiddetle cezalandıracağını bildirmiştir.

Fakat asi olan Samûd kavmi deveyi otlaklarından kovdukları gibi, suyunu da vermemişler, deveyi sakatlamışlar ve onu dinsiz bir adama öldürtmüşlerdir. Sâlih Peygamber, Allah'ın kendisine verdiği ilhamla Samûd kavmine, evlerine kapanmalarını emretmiştir.

Asi insanlar peygamberi dinlememişler, fakat korkunç bir fırtına kopunca hepsi evlerine sığınmışlar, üç gün geçtikten sonra korkunç bir zelzele olmuş ve asi insanlar evlerinin duvarları altında kalarak ölmüşlerdir. Ancak Hz. Sâlih ve kendisine inanan insanlarla sağ kalmıştır. Sâlih Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçmektedir.

Yirmisekiz Çelebî Mehmed Efendi Seyahatnamesinin Basma ve Yazma Nüshalarından Birer Sayfa

ولیمانی تماشا ایدر بعده باغچه یی کشت وکذار ایلدك مکر دزدار
شکوفه پرور ایمش تخمدن قنی وافر کریدلاله سی یتشد رمش حتی
اولو قنده درت دانه قمر لاله اچلمش ایدی و بر تولونه کلد یکمزدن
بووقنه دك هروارد یغمز قونافارده سنبل وبنفشه کبی بهار چیچکلری
کتورر ایدی بعده برنی براوطه یه کتوردیلر براوطه که پری چهره کان ایله
پرنقش ونکار اولمش مرشال بزه قیام واستقبال ایدوب عرض شوق
ومحبت ایلدی قهوه لر وشربتلر وشکراله رحاضر ایتشلر بر مقدار
تناول اولنوب بعده سزه اکرامده اولان قصور یمزی عفو ایدك
دیو اعتذار ایلدی بر دخی ممنونیت کوستروب بعده خانه مزه کلدك مکر
مرشال عثمانلی یی کورمیوب برنی کورمك استرمش خانه مزه کلمکه
جنابی تحمل ایتیوب دعوت ایتسك ایلچی دخی اجابت ایتز دیو عاقبت
قلعه سیرینی تدبیر ایتشلر وبزی تحریك ایتمك اصلی بوایمش بوملحده
اقتضاحسبیله اوچ کون مکث اولنوب صالی کونی علی السحر سفینه یه
سوار اولوب بلا نهایت نام قلعه یه عزیمت ایلدك واروب داخل اولدقده
سفینه دن چیقوب قرال جانبندن مخصوص بزم ایچون اون ایکی یدك
آت ملوکی زین ولجام ایله قرالك سراخوری اولان بکزاده ایله ارسال
اولنمش حتی یدکك بری مرصع رخت ایله مزین ایدی اول اسبی حاضر
وبرهنط و دخی ارسال اولنمش آنی دخی کار نهرده اماده ایتشلر فنفیسنه
سوار اولو رسز دیو جمله یی عرض ایتدیلر هوابارنده وشتا اولغله
هنظوه سوار اولوب خانه یه عزیمت وآلای ایله منزلمزه نزول ایلدك
برنی پارس شهرینه کتورمك ایچون کلنلر جمله مهمات ایله بوقلعه ده
بزه منتظر لر ایمش بوملحه دك انهار ایله کلنوب سفر بحر تمام اولدی
بعده ربیع الاخرك اون یدنجی جمعه کونی صوب مرامه عطف
لجام ایلدك طی مراحل ایدرك اثنای طریقده برفرحفزا یرده برقرال
سرایی بنا اولنمش طرح خوشنما سی شش قبه نچور دانه مشابه

Bu sayfada Sefaretname'nin Râşid Tarihi'nde çıkan matbu metninden bir sayfa görüyorsunuz. Karşı sayfadaki ise elimizde bulunan yazma nüshadan aynı parçaları ihtiva eden bir sayfadır. Yazmada çizildiğini gördüğünüz satırlarda, seyahat dönüşü Dizdar'dan vadettiği lâle soğanlarını istediği zaman cümlesinin helâk olduğu cevabını verdiği, yazılıdır. Çelebî, sayfanın kenarına kendi el yazısı ile çıktığı notta: «Bu makalenin aslı yoktur. Avdetimiz âhar mahalden olup Bordo şehrini bir daha görmedik» demektedir. Netekim yazmadaki bu çizilmiş satırlar Râşid Tarihi'ndeki metne girmemiştir.

ایدیلر • بعده باغچه‌یی کشت وگذار ایلدك مکر دزدار مسغور شکوفه‌یی ووراعیش تجدّدن
کلمه قتی وافر کره‌یه یتشدرمش • حتی اول وقتده برقاچ دانه قمر کوریدی اچلمش ویز
تولونه کلدوکیمزده بو وقتده دك هر وار دیغمز قونا قلرده سنبل وبنفشه کبی بهار •
چیچکلری کتورلردی وقاز یوغورطه سی • قدر قمر بنفشه کوردك ودخی براوده یه
(لا اصل له)
کتوردیلر براوده که • بر چهره‌ده کان ایله بر نقش ونکار اولمش مرشال بزه قیام
ودال شبقه استقبال ایدوب • عرض شوق محبت ایتدیلر • شکرلمه وشربتلر •
وقهوه‌لر • حاضر ایتمشلر بر مقدار تناول اولنوب • بعده سزه اکرامده اولان
قصورلریمزه بقیوب عفو ایدك • دیو اعتذار ایلدی بز دخی ممنونیت یوزینی کستروب
بعده حاضره کلدك مکر مرشال عثمانلی کومیوب بزی کورمدن استمش حاضره
کلمکه جانی تحمل ایتمیوب دعوت ایتسك الچی افندی اجابت ایتمز دیو • عاقبت قلعه
سیزیینی تدبیره امتثلر وبزی تحریك اعنك اصل بو ایمش • اول وقتده دزدار
مسغوردن بش اون دانه قمر کوریدصوغانی • استدك یاش اوردنیه عووه
ایلدکده انشا الله تعالی • بر ایکیوز دانه صوغان حاضر واقدمز • ویره‌یم
دیو وعد ایلدی • اثنایه عودتده فربو محله کلدك آدم کوندردم • دزدار
چاغردم وعد اولان • صوغانلری کتورسون • دیدم بلی وعد ایلدم ایدی •
انجق جمله‌سی هلاك اولدی دیو • مکر دزدار ملعون بر یلانجی یلان ایله
شهرتی • وار ایمش بزه تعیین اولان بکزاده • عهد ایلدیکی قرالیمه سویلیو
ملعونی عزل ونفع ایتدوره‌یم • دیو یمین ایلدی مکر اصلندن دخی یلانی •
نشهور ایمش • اقتضا حسبیله اوچ کون مکث اولنوب • ثالث کونی علی السحر
سفینه‌یه سوار اولنوب عیلای نام قلعه‌یه عزیمت ایلدك ولیب داخل اولدقده

بو مقاله‌نك اصلی بو قدر زیرا
عودتمزده اخر محلدن اولوب
بجدو شهرینی بر دخی کورمدك

سفینه‌دن

Sadrâzam Said Paşa'ya Yapılan Bir Hakaret

«Siz Neden Utanırsınız?...»

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

UFAK tefek yapılı olduğundan daha çok «Küçük Said Paşa», bazan da alay için «Şapur Çelebi» diye anılan Mehmed Said Paşa, 1838 yılında Erzurum'da doğdu. Tahran maslahatgüzarlığında bulunmuş olan Ankaralı Sab'a-zâde Ali Nâmık Efendi'nin oğludur. Erzurum medresesinden başka İstanbul'da Ayasofya medresesini bitirdi, bir taraftan da Fransızca, tarih, matematik, hukuk, ekonomi politik ve Farsça okudu. Babası ölünce, kalabalık ailesine bakmak üzere Erzurum'a döndü, küçük bir maaşla vilâyet tahrirat kalemine girdi. 1856 Kırım Savaşı sırasında ordu tahrirat kalemine geçti. İki yıl sonra İstanbul'a geldi. Bâbıâli'ye intisab etti. Müfettiş kâtibi olarak Rumeli'nin birçok yerlerini dolaştı. Buralarda bazı memuriyetler aldıysa da, sonra istifa edip tekrar İstanbul'a geldi. Zeki, kabiliyetli, becerikli ve son derece çalışkandı. Bu meziyetleri sayesinde Sultan Abdülhamid'in cülûsunda mâbeyn başkâtibi oldu. Bir yıl sonra vezirlik rütbesiyle âyan üyesi (senatör) seçildi. 11 Ocak 1878'de dahiliye nazırı oldu. Bir yıl içinde başka nazırlıklarda ve valiliklerde bulunduktan sonra 19 ekim 1879 tarihinde sadrâzamlığa getirildi.

Said Paşa, çeşitli fasılalarla II. Abdülhamid devrinde 7 defa, onun hal'inden sonra da iki defa sadrâzam olmuştur. Sultan Hamid, evhamı ile meşhurdu. Said Paşa ise, ondan kat kat evhamlı, üstelik korkaktı. Hattâ, bu huylardan çoğunun Hunkâr'a ondan geçtiği ve Abdülhamid'in evhamını daima tahrik ettiği söylenir.

EVHAMLI BİR SADRÂZAM

Sadrâzamın ne kadar evhamlı olduğunu göstermek için, ev hayatına birkaç satırla temas edelim.

Said Paşa, her gece yatmadan önce karyolasının altına varıncaya kadar her tarafı bizzat araştırır, kapının kilitli olup olmadığını tekrar tekrar yoklar, pencereleri birer birer muayene edip açılmalarına engel olacak çengelleri eliyle yerlerine tarar, buna rağmen yine de yatağına korkusundan titreye titreye girerdi.

Said Paşa, resmî işlerinde de böyle idi. Kabine toplantılarında söze başladığı zaman bir daha susmak bilmez, maksadını en dolambaçlı yollardan ve bin bir dereden su getirip karşısındakileri bunaltmak suretiyle anlatırdı. Sadrâzamlıkları sırasında bu evhamı yüzünden Bâbıâli kalemlerinde kırtasiyecilik üç misli artar, bü-

tün memurlar el-aman derdi. Bereket sadrâzamlığı pek uzun sürmez, ya hunkârı kızdırarak azledilir veya istifa ederdi.

O sıralarda serasker bulunan Rıza Paşa ise, aksine maksadını açıkça anlatır, dolambaçlı yollara sapmaktan nefret ederdi.

Bir gün, bir bütçe müzakeresi sırasında Said Paşa ile Serasker Rıza Paşa çekiştiler. Sonunda Sadrâzam devlet gelirlerinin yüzde otuzunun ordu ihtiyaçlarına ayrılmasına razı oldu. Lâkin, istemiyerek...

RIZA PAŞA'NIN HİDDETİ

Öbür nazırların hepsi Rıza Paşa'nın tarafını tutmamış olsalardı, bunu katiyen kabul etmezdi. Bununla beraber, mağlûbiyeti hazmedemeyerek Rıza Paşa'ya bir oyun oynadı. Müzakere mazbatası temize çekilirken tahsilât (yani vergilerin toplanan kısmı) sözü yerine tahsisat (yani ödenek) kelimesini yazdırdı. Başta Rıza Paşa bulunduğu halde kabine üyelerinden hiç kimse bunun farkına varmadı ve mazbata bu şekilde imzalandı. Tabiî, irâde de öyle çıktı. Rıza Paşa, bunu haber alınca hiddetinden küplere bindi. Hunkâra bir arîza gönderip:

— Sahtekâr bir sadrâzamla birlikte efendimize hizmet edemem. Bu herifle karşılaşmamak için bir daha vekiller heyeti toplantılarına iştirak etmiyeceğim, diye bildirdi...

«SİZ NEDEN UTANIRSINIZ?»

Hakikaten, bir kaç toplantıya da gitmedi. Sonra yine padişahın ısrariyle bir gün Bâbıâli'ye gelip toplantı odasına girdi ve yerine oturdu. Sonra, herkesin içinde Said Paşa'ya şu şekilde hitap etti:

— Said Paşa... Burada verdiğimiz kararı tahrif etmişsiniz. Tahsilâtı, tahsisât diye yazdırmış ve irâdeyi o şekilde almışsınız. Nazır paşaların hatırındadır. Hepimiz buna şahidiz. Ben, sahtekârlığı efendimize arz ettim ve sizinle bir daha karşılaşmamak için toplantılara gelemiyeceğimi de ilâve ettim. Lâkin, ısrar buyurdular. İşte geldim. Buraya gelirken arabada hep size buraya gelmek istemediğimi, ne şekilde söylesem diye düşündüm. Öyle bir şey söyleyeyim ki, Said Paşa utansın diye kafa yordum. Lâkin, bulamadım. Şimdi, ben size soruyorum: Siz, neden utanırsınız?... Bunu söyleyin de, ben de size söyleyeyim.

Said Paşa onu faka bastırdığına memnun, bu sözlere aldırış bile etmemiş, Şeyhulislâm Cemaleddin Efendi ise ortalığı yatıştırmak için tatlı bir hikâyeye başlamış, mesele de böylece kapanıp gitmişti.

Sadrâzam Küçük Said Paşa

Amerika'nın 35. Başkanı John F. Kennedy.

Beyaz Saray ve ABD Başkanları

DEVLEŞEN AMERİKA

Yazan: Prof. Frank Freidel
Çeviren: Oz Dokuman

1917 yılı, nisanın 2'siydi... Başkan **Woodrow Wilson** (1913-1921), Kongre'nin tarihî celsesinde konuşuyordu. Almanya'nın Amerikan haklarını ihlâl ettiğini söylüyor, savaş ilânının gerektiğini belirtiyordu. Kongre, onun bu isteğine uydu, Almanya'ya harp ilân etti. Böylece Amerika savaşa giriyordu. İtilâf devletleri Birleşik Amerika'nın savaşa girmesiyle ne kazandılar? Sayısız savaş malzemesi, ham madde ve beş milyona yakın silâhlı bir güç. Bunun etkileri de az bir zamanda kendisini gösterdi, Almanya mağlûp oldu. Artık, Amerika, infiratçılık siyasetini bırakarak, Avrupa'ya ayak basıyor, barışı korumanın, ancak, devletler arasında birleşme ve anlaşmaya dayandığı tezini benimsiyordu.

Amerika'nın 28. başkanı olan Woodrow Wilson, bu karara varırken, nasıl bir sorumluluk altında olduğunu bilmiyor değildi. Bununla beraber, enerjik bir politika takip etmenin, infiratçı bir siyasetten daha faydalı olacağını, bazı tarihî gerçekler karşısında anlamıştı artık.

Woodrow Wilson, 1856 yılında Virginia'da doğdu. Babası papazdı. Çocukluk hâtıraları arasında, iç savaşın acı izleri vardı, belki de bu yüzden sürekli bir barış taraftarıydı. Hukuk okudu, avukatlığa başladı, sonradan doktorasını yaparak akademik kariyere geçti. Gene de kalbi siyasetten yanaydı, çok geçmeden, politikaya atılıp vali seçildi. 1912'de de başkanlığı kazandı.

Güçlü bir taktikçiydi, Amerikan sosyal düzenine birçok yenilikler getirdi, 1916 yılında ikinci defa başkanlığı kazandı.

O yıllarda Avrupa'da kan gövdeyi götürüyordu. Wilson, bazı barış çareleri arıyor, fakat Almanlar'ın sert direnişleri yüzünden başarıya ulaşamıyordu. 1917'de Almanlar'ın denizaltı savaşını Atlas Okyanusu'nun batısına kadar uzatmaları sonucu, başka bir çare kalmadığını görünce, savaşa katılmak zorunda kaldı. Bir yıl sonra, kasım ayında mütareke yapılırken, dünya barışının ancak milletlerarası bir teşkilâtla korunabileceği fikrine inanmıştı artık. Az bir zamanda bu fikir gelişti, böylece **Cemiyet-i Akvam** doğmuş oldu.

Ne var ki, Wilson, Versailles andlaşmasını kongreden geçiremedi. Bundan sonra, çıktığı bir gezide hastalandı, sonunda başkanlığı bırakmak zorunda kaldı.

Warren Gamaliel Harding (1921-1923) Amerika'nın 29. başkanıdır. 1865'de Ohio'da doğdu, genç yaşında gazeteciliğe başladı ve Star gazetesinin yazı işlerini yönetti. Uzun boylu ve yakışıklı bir adam olan Harding, sonraları siyasete atıldı ve 1914'te senatör seçildi.

Bu yıllarda Amerika'da çeşitli çekişmeler uzayıp gidiyordu. Wilson'un hastalanmasından sonra Başkanlığa geçen Harding, pek büyük bir başarı gösteremedi. 1923 yılında bir kalb sektesinden hayata gözlerini kapadı.

Harding'in yardımcısı **Calvin Coolidge** (1923-1929) başkanlığa geçtiğinde, Amerika savaş sonrası yıllarının huzursuzluğu içindeydi. İşçi hareketleri, grevler, idarenin otoritesini sarsıyordu. Başkanlığın prestiji bir hayli zayıflamıştı. Calvin Coolidge'in en büyük başarılarından biri de idare otoritesini güçlendirmek oldu.

Coolidge, 1872'de, Vermont'da doğdu. Orta halli bir ailedendi. Hukuk fakültesini bitirdikten sonra siyasete atıldı. 1920

Amerika'daki 1929 iktisadî krizinden sonra başkanlığa geçen Franklin D. Roosevelt, New Deal, prensibiyle, Amerika'nın krizi atlatmasında başarı göstermiş bir başkandır.

yılında Cumhuriyetçi Parti kurultayı toplandığında başkanlığa Harding'i aday seçti, başkan yardımcılığına da, o vakitler Massachusetts valisi olan Calvin Coolidge'i getirdi. 1923 yazında Coolidge babasını ziyaret için Plymouth'a gitmişti. Başkan Harding'in kalp krizi sonucu öldüğünü orada öğrendi. Başkanlık yeminini de, babasının yanında etti.

Coolidge, halkçı davranışlarıyle kendisini öylesine sevdirdi ki, 1924 yılında yeniden başkanlığa seçildi. Onun elini sıkmak, onunla konuşmak için halk Beyaz Saray'ın önünde kuyruk olur, saatlerce beklerdi. Sonradan bu adet kaldırılmıştır. 1929 yılı seçim dönemi sonunda başkanlıktan çekildi, Amerika'daki büyük ekonomik çöküntü başladığı zaman Coolidge, bir kenarda, olayları izliyordu. 1933 yılının ilk ayında yakın bir arkadaşına «Artık zamanımıza ayak uyduracak gücü kendimde bulamıyordum» demişti, kısa bir süre sonra da öldü.

Coolidge'in biyografisini yazan Claude M. Fuess, onun için «çok parlak ve başarılı bir pilot değildir, ama güvenilen bir insandır. Onun zamanında, millet maceraya girmemiş, savaş kazanmamış, yenilikler getirmemiştir, fakat mutludur» demişti.

ZORAKİ BAŞKAN

Herbert Hoover (1929-1933) için «zoraki başkan» sözü pek yerinde değilse de, başkanlığa bazı zorlamalarla geldiği de bir gerçektir. Amerika'nın, o günlerde içinde bulunduğu malî çöküntü, hiç de önceki krizlere benzemiyordu. Hoover, çok klasik bazı yollarla kamu kaynaklarını, buhranı atlatmak için kullandı, fakat halk tarafından pek sevilmemesi başarısızlığına sebep oldu ve 1933 yılında Roosevelt'e yenildi.

Hoover, 1874 yılında Iowa'da doğdu, jeoloji öğrenimi yaptı. Madencilik alanında bir hayli servet sağladı ve 1899'da Çin hükümetinin madencilik uzmanı oldu. Avusturalya, Birmanya ve Rusya'daki madenlerin daha verimli çalışması için çalıştı. Birinci Dünya Savaşı başladığında, Wilson onu gıda komisyonu başkanlığına getirdi. Hoover, halkın tüketimini azaltarak tasarruf ettiği gıdayı Avrupa'ya sevk etti. Böylece müttefiklerine yardımcı oldu.

Mütarekeden sonra, Harding ve Coolidge devirlerinde Ticaret Bakanlığı yapan Hoover, aşırı uçlardan kaçınmaya, orta yolu savunmaya çalışıyordu. 1928 yılında Cumhuriyetçi Parti'den başkan adayı seçilince, hiç kimse, ondan daha başarılı başkan bulunacağında tereddüt etmiyordu.

Hoover kurultayda: «Biz bugün, tarihte herhangi bir milletten daha çok, yoksulluğu yenecek bir noktaya geldik» di-

yerek, Amerikanın o vakitki yaşama standardını belirtmişti: Ne yazık ki, seçildikten bir yıl sonra, ekonomik kriz, bütün ağırlığıyle vatandaşlarının omuzuna çökmüş, iflâslar birbirini takibe başlamıştı. İşçilerden, ücretlerde bir artış istememeleri, işverenden, aşırı işçi çıkarmamaları ve çiftçiden de, kontrollu bir üretim yapmaları talebinde bulundu. Bu arada, vergilerde indirim yaparak, tüketimi de kamçılayacağını ifade etti. Ne var ki, ekonomik çöküntü Avrupa'ya da sıçramıştı, ödeme güçlüğü günden güne artıyordu. Hoover, buna karşılık, harp borçları ve tamiratı ödemelerinde bir yıllık bir moratorium kabul ettiyse de, pek başarılı olamadı. Çoğunluğunu Demokrat Partililer'in teşkil ettiği kongre, onu sıkıştırıp duruyordu.

NEW DEAL

1933 yılı gelmişti, Franklin D. Roosevelt liderliğinde bir grup, sosyal ve ekonomik alanda, birçok yenilikler vaadediyor: «Köhnemiş bir anlayışla devlet yönetilemez» diyordu. Hoover, aşırı devlet kontroluna karşıydı. Roosevelt ve taraftarlarının New Deal (yeni nizam) fikrini benimsemiyor, bu sistemin krizi geçireceğine inanmıyordu. Ama ekonomik baskı altında kıvranan insanlar da, yeni bir ses olan Roosevelt'e kulak asmadan geçmiyeceklerdi, bu da bir gerçekti.

Hoover seçimde büyük bir farkla, yenildi. Amerika'da yeni bir görüş, doğmuş ve benimsenmişti, hızla da yayılmaktaydı. Hoover, başkanlıktan ayrıldıktan sonra sakin bir hayat sürdü, birçok kitap ve makale yazdı, çeşitli resmî görevler aldı. 1964 yılında hayata gözlerini kapadığında 90 yaşındaydı.

AMERİKA II. DÜNYA SAVAŞINA GİRİYOR

Franklin Delano Roosevelt (1933 - 1945) Amerikan tarihinde en uzun başkanlık yapan bir liderdir. İkinci Dünya Savaşı'nda, ülkesini zafere ulaştırmış, totaliter bir zihniyeti yenerek, dünya barışının temellerini atmaya çalışmıştır. 1945 yılının nisan'ında öldüğü zaman, 12 yıl, 40 gün, bu makamda kalmış bulunuyordu.

Roosevelt, 1882'de New York'ta doğdu. Okul sıralarındayken içinde büyük bir enerji duyardı. Harvard'da bir zaman, bir gazetenin yöneticiliğini yaptı, Columbia Üniversitesi'nde de hukuk okudu. 1910 yılında parlak bir seçim kampanyasıyle New York senatörlüğüne seçildi. Siyasete atıldığının ilk günlerinden beri ilerici, reformcu olarak gazete manşetlerinde yer alıyordu.

Başkan Wilson, onu donanma bakanı tayin edince, burada da az bir zamanda

Başkan Wilson, Paris barış konferansı için 1918 yılında Avrupa'ya gitmişti. Resimde, (soldan, sağa) Fransız Başbakanı Georges Clemenceau, İngiliz Başbakanı Lloyd George ve Wilson.

Beyaz Saray'ı Ziyaret Edenler

Hindistan Başbakanı Nehru, Beyaz Sarayda Eisenhower'le görüşmüştü.

Hükümdarlar, başbakanlar, ilim adamları, sanatçılar, devirlerinde çığır açmış ünlü kişiler, Beyaz Saray'ı ziyaret etmişler, başkanlara mensup oldukları toplumun duygularını ulaştırmaya çalışmışlardır. Bazen de, başkanlarından, bazı haklar isteyen A.B.D. vatandaşları, Beyaz Saray'ın önünde toplanıp arzularını onlara duyurmuşlardı. Woodrow Wilson'un başkanlığında, çeşitli meslekten kadınlar, günler ve haftalarca sarayın kapısında, oy hakkı için beklemişlerdi. Sonunda, bunu elde ettiler. Calvin Coolidge'in başkanlığı sırasında yüzlerce Amerikalı, başkanlarının elini sıkıp bir iki kelime konuşmak için sıraya girerdi. Kennedy'ler sanatı çok sevdikleri için Beyaz Saray'a, devrimizin ünlü sanatçılarını davet ederlerdi.

Radyumun mucidi Madam Curie de Beyaz Saray'a gelip Başkan Harding'le konuşan tanınmış kişilerdendir.

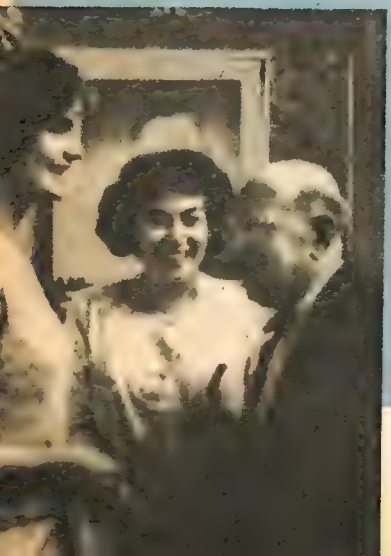

Kennedyler, sanata ilgi gösteren bir ailedir. Bn. Kennedy, devrimizin büyük çellisti Pablo Casals'la konuşuyor (solda). General De Gaulle, başkan Truman'la beraber (sağda).

başarıya ulaştı. 1920'de Demokrat Parti başkan yardımcılığını kazandıysa da, seçimi rakibi cumhuriyetçi Harding'e kaptırdı, buna rağmen Roosevelt, prestijinden pek bir şey kaybetmedi.

1921 yılının yazında, çocuk felcine yakalandı. Büyük azmi sayesinde hastalığı yenmesini bildi, ama çok sevdiği aktif politikadan bir zaman için uzaklaşmak zorunda kaldı. 1928 seçimlerinde Al Smith, Demokrat Parti başkan adayı olunca, Roosevelt'ten «New York valisi olup olmayacağını» sordu, Roosevelt bu teklifi kabul etti. Partinin bir kanadı Roosevelt'in sakatlığını ileri sürerek, Al Smith'i bu fikrinden caydırmaya çalıştılar ama, Al Smith, «Bir vali, akrobat değildir,» diye karşılık vererek onları susturdu.

1928 seçimlerini Hoover kazanmıştı ama, ekonomik buhrana bir çare bulamıyordu. Bu sıralarda New York valisi olan Roosevelt yeni bir nizamın öncülüğünü yapmaktaydı. Gittikçe artan işsizlik, Roosevelt ve taraftarlarının güçlenmesine sebeb oluyordu. Nihayet 1933 seçimlerinde Hoover'i yenerek başkanlığı kazandı. Ne var ki o sıralarda, Amerika'nın üretimi, 1929 yılındaki üretimin ancak yarısına inmiş, her dört işçiden biri de işsiz kalmıştı.

Roosevelt'in Yeni Nizam'ı, Amerikan ekonomisine yepyeni bir hız getirdi. 1935 yılına doğru ekonomide bazı düzelmeler göze çarpmaya başladı. Bir yıl sonraki seçimlerde, ezici bir çoğunlukla seçimi kazanan Roosevelt, çalışmalarına ayni hızla devam etti.

1939 yılında Avrupa'da kan gövdeyi götürmeye başlamıştı. Roosevelt, İngiltere'ye savaş gemileri ve malzemesi verdi. Bu da Amerika'da bazı fikir çekişmelerine yol açtı. 1941'in aralık ayında Japonya, Peral Harbour'da Amerikan donanmasına saldırınca, Birleşik Amerika da savaşa katıldı. Bu tarihten üç gün sonra da Almanya ve İtalya, Amerika'ya savaş ilân ettiler .

12 nisan 1945'e kadar büyük insan gücünü ve ham maddeyi savaşı kazanmak amacıyle yöneten Roosevelt, tam bir başarıya ulaştı. Ama nihaî zaferi görmeye ömrü vefat etmedi. 1944 yılının kasım'ındaki seçimlerde o vakitlerin New York valisi olan Thomas Dewey'i yenmiş, 4. defa başkan seçilmişti.

Roosevelt'in ölümü ile başkanlığa geçen yardımcısı **Harry S. Truman** (1945-1953) Amerika'nın 33. başkanıdır. 1884'de Missouri'de doğdu, gençliğinde çiftçilikle uğraştı. 1934'te Missouri senatörü seçildi. II. Dünya Savaşı'nda da senato tahkikat komitesinde görev aldı.

1944 yılında, başkan yardımcılığına kadar yükselmişti artık. 12 nisan günüydü, bayan Roosevelt, kocasının öldüğünü haber verince, Truman, «o an, başıma sanki bütün kâinat yıkıldı sandım,» diye neler duyduğunu anlatmıştı. Başkan olunca da savaş sonrası politikasının ana hatlarını çizmeye koyuldu. 1948 seçimlerinde büyük bir sürpriz yaparak Thomas Dewey'i yendi.

Truman'ın başkanlık devresi olan 1945-1953 yılları arasında içinde ve dışında neler olmuştur? Bunda Truman'ın başarısı veya başarısızlığı ne derecededir?

Bu soruların kesin karşılığı verilemez. 1945'te **Birleşmiş Milletler Teşkilâtı** kuruldu. 1948 yılında, Berlin'e havadan yapılan ulaştırma, başarıyle yürütüldü. İçeride de, ekonomik bazı tedbirler alınarak, enflasyonist gidiş önlendi. Gene de, Truman için çok etkili bir şahsiyetti» denemez.

BİR GENERAL, BAŞKAN OLUYOR

1933'ten bu yana, tam 20 yıldır Demokrat Partili başkanlar, Beyaz Saray'da oturuyordu. 1953 seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti, General Dwight D. Eisenhower'i başkan adayı gösterdiğinde, Demokratlar onun karşısına çıkacak güçte bir aday bulamadılar. Sonuç da Eisenhower'in zaferiydi tabiî.

Eisenhower, 1890 yılında Texas'ta doğdu, West Point askerî akademisinde okudu. Sonraları uzun yıllar, Manila'da kaldı. Pearl Harbor baskınında, George Marshall, onu, Washington'a çağırarak Büyük Okyanus'taki Amerikan hareketini planlaması için görevlendirdi. Eisenhower, bu işteki başarısı üzerine Müttefikler'in Avrupa çıkarması sırasında birleşik kuvvetlere başkumandan tayin edildi. Savaş bitip zafere ulaşılınca, Eisenhower, faal hayattan çekildi, Columbia Üniversitesi rektörlüğüne geçti. 1951 yılında NATO teşkil edilince, NATO Kuvvetleri başkumandanlığına getirildi. Bu sırada Amerika'da seçim faaliyetleri artmıştı, partiler kendilerine aday arıyorlardı. Cumhuriyetçi parti onu ikna etti, Eisenhower de seçimi kazanıp başkan oldu.

1961 yılına kadar iki devre başkanlık yapan Eisenhower, çeşitli çekişmelere, fikir çatışmalarına karşı görevini yerine getirmeye çalıştı. İkinci devrenin sonlarına doğru ekonomik sarsıntı kendisini göstermeye başladı, enflasyonist bir iktisadî politika rakipleri tarafından şiddetle tenkit ediliyor, Eisenhower idaresi, sert hücumlara uğruyordu.

1953 Cumhuriyetçi Parti kurultayında, Gen. Eisenhower, başkan adaylığını kazandı. Resimde, rakibi, senatör Robert Taft ile, seçimden sonra el sıkışırken görülüyor.

JOHN F. KENNEDY (1961 - 1963)

1960 yılı gelmişti. Amerikan seçmenleri seçime hazırlanıyordu. Cumhuriyetçi Parti, başkan yardımcısı olan Richard M. Nixon'u aday gösterdi. Ne var ki, bu yıllarda Amerika'da yepyeni dinç bir ses yükseliyordu. Bu ses, uzun süredir Amerika'ya, beklenen dinamizmi ve itibarı getireceğini söylüyordu. Bu, Demokrat Massachusetts senatörü John F. Kennedy'in sesiydi.

John F. Kennedy (1961 - 1963) XX. yüzyılın başında doğan, en genç yaşında Beyaz Saray'a giren ve en genç yaşta da bir hiç uğruna öldürülen ilk başkandır. Görevini, bilgiyle, davasına inanmışların azmiyle yaptı. Ne yazık ki, Beyaz Saray'a girişinin beninci günü dolmuştu. Asrın cinayeti sayılan bir suikaste kurban gitti.

John F. Kennedy, 1917'de Boston'da doğdu, İrlanda asıllıdır. Babası bir vakitler, Londra büyükelçisiydi. Harvard Üniversitesi'ni bitirdi. Bu sırada İkinci Dünya Savaşı patlamıştı, donanmaya girdi, Büyük Okyanus'ta bir hücum botuna komutan oldu.

Savaş bütün şiddetiyle sürüp gidiyordu. 1943 ağustos'unda bir gece yarısıydı, bir Japon savaş gemisi, hücum botunu batırdı. Kennedy ve diğer mürettebat güçlükle kurtuldular. Kennedy bu olayda gösterdiği yararlıktan dolayı da sonradan madalya almıştır.

1946 yılında, Boston'dan milletvekili seçildi. 6 yıl bu görevi başarıyle yürüttü. Çalışmasının temelini, yoksullara daha rahat bir hayat düzeni ve ucuz mesken meseleleri ile işçi sendikalarının faaliyetlerini kısıtlayan Taft - Hartley kanununun kaldırılması teşkil ediyordu. 1953 yılında Jacqueline Lee Bouvier ile evlendi.

O günlerde Kennedy, senatörlük mücadelesindeydi. Bunu da kazandı, sloganı «Massachusetts'e daha çok iş» idi. Ne var ki, savaşta bel kemiğinden yaralanmıştı ve tekrar ağrılar baş gösteriyordu. Bir zaman tedavi gördü, bu sırada da kendisine Pulitzer armağanını kazandıran kitabını yazdı.

BAŞKANLIĞA DOĞRU

Kennedy, hayatta planla hareket eden bir insanın en tipik örneğidir. Daha genç ken başkan olmayı aklına koymuştu. Kendisini o hedefe göre yetiştiriyordu. Baba Kennedy, siyasî ihtirası büyük bir kişiydi. Oğullarının yasama ve yürütme organlarında yükselmesini arzuluyor, büyük servetini bu uğurda harcamaktan çekinmiyordu. 1956 yılına doğru, Kennedy, Demokrat Parti'de bir hayli ün sağlamış, güçlü bir politikacıydı, artık başkan yardımcılığına oynayabilirdi. Oynadı da, fakat az bir farkla bu mevkii, senatör Kefeauvr'e kaptırdı.

Bu yenilgisi onun azmini kırmadı, aksine büsbütün kamçıladı. 1960 Demokrat Parti kurultayında tek adaydı, ve daha birinci turda ezici bir çoğunlulukla başkan adaylığını kazandı. Başkan yardımcılığına da, senato çoğunluk lideri Lyndon B. Johnson getirildi.

«Biz bugün yeni ufukların eşiğindeyiz» diyen Kennedy, az bir oy farkıyle cumhuriyetçi parti adayı Nixon'u yendi. Başkan olduğu zaman 43 yaşındaydı. Bir konuşmasında Amerikalılar'a hitaben, «memleketiniz sizin için neler yapabilir diye

sormayın; siz memleketiniz için neler yapabilirsiniz, bunu araştırın,» dedi.

Bütün medenî araçları, kültür ve refahı yükseltmek amacıyle kullanacaktı, bunu istiyordu. Programını açıklayan mesajlarını sık sık kongreye gönderiyor, işsizliği ve yoksulluğu önleyici tedbirler, vergi sistemini düzeltme meselesi ve şehirleri modernleştirici çareler üzerinde durmadan çalışıyordu. Bunlar iç meselelerdi. Dışarıda da, ülkeler arası bir dostluk anlaşması için zemin arıyordu. 1963 ekiminde, nükleer denemeyi yasaklayan bir andlaşma imzaladı. Böylece insanlık radyoaktif etkiden kurtulmuş oluyordu.

Kafasında çok tasarılar vardı, içi de bu tasarıları gerçekleştirecek enerjiyle doluydu. Ama kötü bir talih buna engel oldu.

22 kasım 1963 günüydü. Texas'ın Dallas şehrini ziyaret ediyordu. Halkın sevgi tezahürü arasında ilerlerken, bir silâh patladı ve Kennedy otomobilinde karısının dizine yığılıp kaldı. İşte hepsi o kadar. Amerika'nın 35. ci başkanı John Fitzgeral Kennedy, artık yoktu!... Kendisini bu mevki için yetiştirmiş, kazanmış, bütün enerjisiyle çalışmaya koyulmuş bir insanın hayat hikâyesi, inanılmaz bir şekilde son buluyordu...

Kennedy'nin öldürülmesiyle yerine geçen yardımcısı **Lyndon B. Johnson** (1963-....) 1908 de Texas'da doğdu. Koleji bitirdikten sonra bir süre öğretmenlik yaptı, sonra da siyasete atılarak Demokrat Parti'den meclise girdi. 1960 yılında Kennedy başkan seçilince o da başkan yardımcılığına getirildi. Kennedy'nin ölümüyle de başkanlığa geçti.

İşte 167 yıllık bir milletin tarihi. Bu 167 yıl içinde, çeşitli siyasî, ekonomik ve sosyal dalgalanmalar olmuş, iç savaşta, aynı toplumun insanları birbirleriyle savaşmış, krizler refah günlerini takip etmiştir. Kafalarında binbir proje olan başkanlar, Beyaz Saray'da çalışmışlar, bazen başarı, bazen de başarısızlığa uğramışlardır. Hattâ öldürülmüşlerdir bu uğurda.

Amerika'nın en genç başkanı olan Kennedy, gerçek bir halk adamıydı. Her vesileyle, toplantılar yaparak, memleket meselelerini, halka anlatmaya çalışırdı.

Niçin "Şanlı Yavuz?..."

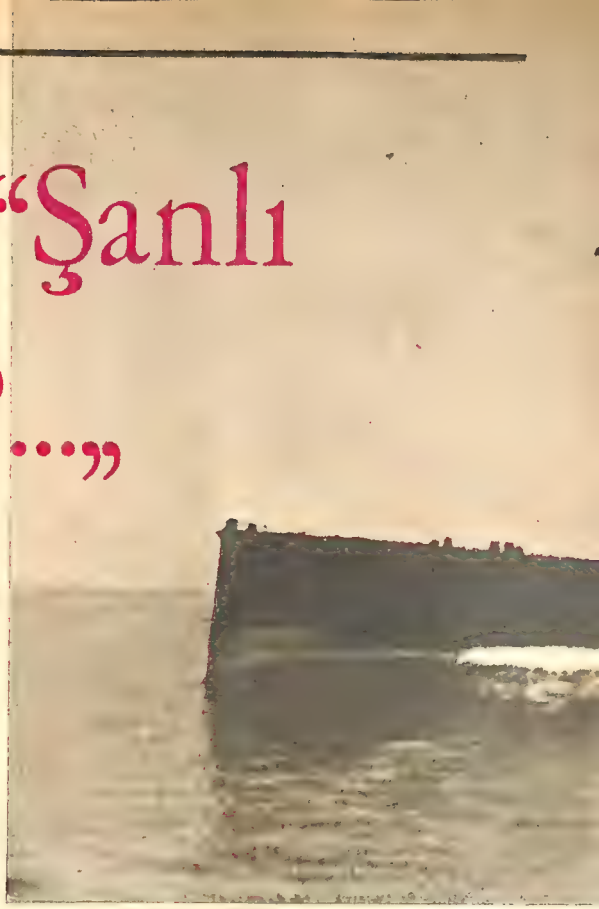

Yazan: Osman Öndeş

YAVUZ, yıllardır sakin, fakat haşmetle yattığı Gölcük-Poyraz rıhtımından kendisini ayıracak anı beklemekte... O, Birinci Dünya Harbi'nin dönüm noktasıydı. Türkiye'ye gelmesi belki de tarihin akışına tesir etmişti. Ama Türk milleti için ne zaman «Şanlı Yavuz» oldu? Neden «şanlı» dendi ona? Ben bu şan'ı hatırlamıyorum. Yavuz sadece halkın gönlünde şanlı oldu, fakat milletin kaderinde asla!

Yavuz, bizim için şanlı olmasa da, satış ilânlarının tevali ettiği bu günlerde tarihî gerçekler önünde bir hatanın daha tekrarlanmak üzere olduğunu belirtmek yerinde olur. Zira milletler, tarihlerinin zenginliği derecesinde övünürler. Tarih insanlara, nesillere yön gösterir. Öyle olduğu halde koca Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz tarihinden bugüne hangi zenginlikler kalmıştır. İmparatorluğumuzun denizlere hâkim olan satvetinin yadigârları Beşiktaş'ta, eski Maliye binasındaki müzede teşhir edilenlerden mi ibarettir?

NİÇİN ŞANLI YAVUZ?

Deniz Müzesi'nde çalışırken Aubrey Bowden isimli bir İngiliz'le tanışmıştım. Kendisi meşhur (Warship International-Naval Records Club) azasıydı. Dünyada müze haline getirilmiş harp gemilerini tetkik ediyordu. Türkiye'de kaldığı müddet zarfında da Yavuz'u inceledi. Sonra tekrar İstanbul'a döndü. Bu zat ile Deniz Müzesi kütüphanesinde bu mevzuda bir konuşma yaptım. Aubrey Bowden soruyordu:

— Niçin Yavuz'u müze yapmıyorsunuz?

Uzayıp giden konuşmamız sırasında Aubrey, Yavuz hakkındaki düşüncelerine uygun bir cevap alamadı. Halk dilinde «Şanlı Yavuz» diye bilinen, adına «Yavuz geliyor Yavuz, bacası ben olayım» diye türküler derlenen bu efsaneleşmiş gemi neden «Şanlı Yavuz» du? Yavuz ve Midilli belki dünya tarihi için bir dönüm noktası idi. Fakat Türk tarihi için milletimize felâket getiren dönüm anının temsilcisiydi. Sonraları Yavuz ve Midilli adları veri-

Yavuz zırhlısı seyir esnasında.

len Goeben ve Breslau Alman harp gemileri hakkındaki tarihî vesikalar meydandadır. Eserler ve hâtırat, birer yaşayan delildir.

Birinci Dünya Harbi'nde Alman Islah Heyeti ile gelen kurmay subaylar arasındaki generallerden olan Korgeneral Baron Kress Von Kressenstein, hâtıratında şöyle diyor: «Türk efkâr-ı umumiyesinin lehimize dönmesinde Goeben ve Breslau isimli iki harp gemimizin Akdeniz'de pek çetin bir takipten sonra İstanbul'a varışlarının büyük rolü olmuştur. Halbuki Türkler'in beynelmilel deniz hukuku kaidelerine göre, bu gemileri yirmi dört saat zarfında Türk sularını terke icbar etmeleri gerekirdi. Bu noktada bir diplomasi oyunu oynandı ve Türk hükümeti ile anlaşma yapılarak, her iki geminin de daha harbin başlangıcından evvel Türkiye'ye satıldığı ilân edildi. Bu duruma kimse ses çıkartamadı ama, gemiler Yavuz Sultan Selim ve Midilli adları haricinde Alman amiralleri ve Alman subayları içinde olduğu halde gönderlerine Türk sancağı çekip, Türk donanmasına katılmış sayıldı.»

Goeben ve Breslau; Yavuz ve Midilli adları ve taşıdıkları Türk sancakları haricinde Birinci Dünya Harbi süresince daima Alman harp gemileri olarak kaldılar. Komutanından erine kadar Alman denizcilerinin donattığı bu gemilerin, sancak gemisi sadece bir Alman amiralini, Amiral Souchon'u ve onun şahsında zahiren Türk milletini temsil etti. O devirde Midilli'de teğmen rütbesiyle hizmet gören Büyükamiral Karl Doenitz'in hâtıraları ne kadar temiz bir düşünce ile yazılmış olursa olsun, bir milletin şahsiyetine ve şerefine ancak neşter indirir anılardır. Bu gemiler, sancak gemisinden verilen, «Türkiye'nin istikbali için her şeyi yapınız» emriyle hareket etmişlerdir. Halbuki savaşa giden bir filo veya tek gemiye, kumandan veya sancak gemisindeki amiral ancak şu emri verebilir: «Vatanımız için her şeyi yapınız.»

«Türkiye'nin istikbali için her şeyi yapınız» emrindeki imza Alman amirali Souchon'a aittir. Zaten acze düşmüş bir imparatorluğun elinde her tarafı perişan birkaç harp gemisi kalmıştı. Yavuz ve Midillî Türk deniz harp tarihine, milletimiz adına başkaları tarafından kullanılarak asla şan vermemiştir. Büyükamiral Doenitz'in «Türk donanmasının Midilli kruvazöründeki daima iftiharla hatırladığı hizmet devresi» ni anlatan hatıratını acaba her Türk gururla okuyabilir mi!

Milletimizin gönlünde hiç yoktan yer eden bu gemi yerine bir Hamidiye, bir Nusret'i derin bir vefasızlık ve adamsendecilikle sattık ve yok ettik.

NİÇİN ŞANLI HAMİDİYE DEĞİL?

Yavuz için bu satırları yazarken çok düşündük ve çok araştırdık.

Vaktiyle bir Hamidiye kruvazörü ve bir de Nusret mayın gemisi vardı. Hamidiye, Türk deniz tarihi gibi, dünya tarihine de ilk korsan kruvazörü olarak adını yazmış ve bir milletin feragatının, korkusuzluğunun destanını çizmişti. Sonra yaşlandı ve senelerce Gölcük'te durdu. Hamidiye bir ara himmet edilerek temizlendi, boyandı ve sancak gönderine şanlı Türk bayrağı çekildi. Derince'de demirli durduğu yerde onu iftiharla seyrederdik. Bir gün ise bir romorkörün yedeğinde ağır ağır uzaklaştı. Gemiler düdüklerini çalıyor ve kalplerimiz burkularak onu seyrediyorduk. Hamidiye ise asla cevap vermedi... Deniz harp tarihimizin bir şanlı hâtırasını hurdacıya satmıştık.

Şimdi tekrar sormamız lâzımdır: «Niçin şanlı Hamidiye değil de, şanlı Yavuz?» Hamidiye, çağının tek akıncı gemisiydi. Mahirane idarelerle Kızıldeniz'e kadar İslâm aleminin hayranlığını kazanmıştı. Milletini tek başına temsil etti. Komutanı Rauf Orbay vefat ettiğinde şöyle denmişti: «Hamidiye kahramanı Rauf Orbay vefat etti. Senelerce, Karadeniz'de, Akdeniz'de korsan kruvazörü olarak savaşan gemisi, Gölcük'teki gemi mezarlığından hurda alıcısını bekliyor. Demek, kader insanlar için olduğu gibi, bazan, madde ve eşyalar için de aynı sonucu hazırlıyor.»

Geminin adı, süvarisinin adı ile, süvarisinin adı, gemisinin adı ile anılırdı. Rauf Bey denildiği zaman, Karadeniz'de, Akdeniz'de şan ve şeref destanları yaratmış Hamidiye'yi kim hatırlamaz?...»

NUSRET MAYIN GEMİSİ NEREDE?

Niçin şanlı Nusret değil de şanlı Yavuz? 18 mart 1915'i hazırlayan ve Çanakkale'ye «Çanakkale geçilmez» adını hâkkeden kahramanlar arasında Nusret bu derece unutulmalı mıdır?. Nusret mayın gemisi denize gizlice döktüğü mayınlarla boğazı geçilmez hale getirmiş ve peşpeşe mayınlara çarpan düşman gemilerinde bir panik yaratmıştı. Devrinin en muhteşem harp gemilerinden olan Queen Elizabeth'i geri dönmeye, amirallerine «Rotanızı 180 derece tebdil ediniz» dedirtmeye sebep olan neydi? Küçük Nusret mayın gemisini bütün dünya tanırken, biz onu çürüttük ve yakın harp tarihimizin son örneğini de hurdacıya sattık. Bir süre, yanılmıyorsam Haliç - Fener vapur iskelesi civarında durdu kaldı. Sonra bir su tankeri yapmışlar diye duydum.

Nadide bir koşu atına, bir çöpçü beygiri muamelesini reva gördük.

Koca Osmanlı İmparatorluğu donanmasından, bahriyesinden hâtıra olarak müzemize hangi kalyon, korvet-i hümâyûn, vapur, yat v.s. kalmıştır? Nihayet bu güne kadar gelebilen saltanat kayıklarımız ve bunların teyzinatı dahi dünyanın en büyük koleksiyonunu teşkil etmektedir. Ama bu eserler, nerede teşhir edilmektedir?...

MAHMUDİYE KALYONUNDAN NE KALDI?

Niçin şanlı Mahmudiye değil de, şanlı Yavuz?... On dokuzuncu asırda bir süre dünyanın en büyük harp gemisi unvanını kazanan MAHMUDİYE kalyonu bir Türk gemi inşa eseriydi. 1831 yılında Türkiye'ye gelmiş bir İngiliz yazarı Mr. Wlash'in hâtıratında «Mahmudiye dünyanın en büyük harp gemisi olarak tanınıyor» kaydı vardır. Bu muazzam kalyonun mühendisi Mehmed Efendi, mimarı Mehmed Kalfa idi. İstanbul tersanesinde inşa edilmişti. Uzunluğu 201,5 kadem, genişliği 56 kadem, ambar yüksekliği 28 kadem, çektiği su 25.5 kademdi. Mürettebatı 1280 kişiydi. Silâhları cem'an 128 Krupp ve kadim toptan teşekkül ediyordu.

1849 yılında bir İngiliz filosu ile Çanakkale'yi ziyaret eden Amiral Barker, kendisini karşılamak üzere İstanbul'dan gelmiş olan Ragıp Paşa'ya Mahmudiye kalyonunun çok muazzam bir kalyon olduğunu duyduğunu söyleyerek, büyüklüğünü sormuştu. Ragıp Paşa, Amiral Barker'in sancak gemisiyle Mahmudiye kalyonunu mukayese ederek «beraber olmalı» diye işi geçiştirmişti. Fakat, Bâbıâlî'ye yazdığı tezkerede «Böyle cevap verildi ise de Mahmudiye kalyon-ı hümâyûnu elli altı buçuk Fransız kademi arzında olduğundan behemehal andan cesametli olduğu derkârdır.» diye vaziyeti açıklıyordu.

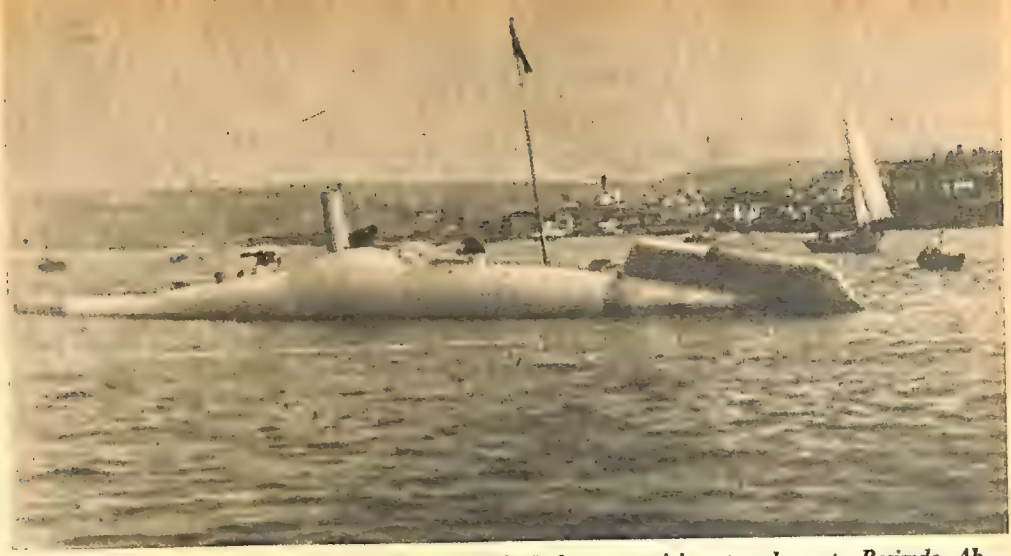

Dünyanın ilk mütekâmil denizaltılarından biri, Türk donanması için satın alınmıştı. Resimde, Abdülhamid adını taşıyan ilk denizaltı gemimiz görülüyor.

Baş tarafındaki muhteşem aslan röliyefi, müzeyyen kamaraları ve bahçelikleri, heybetli toplarıyle, milletin gönlünü gururla dolduran Mahmudiye kalyonu uzun ömürlü ve sevimli gemilerimizdendi. Kalyonun genel yapılışı son derece muntazam ve göze zevk veren bir zarafetteydi. Geminin kış kamara lûmbuzlarında dallı pembe canfes kumaştan perdeler asılıydı. Bazı kamaralarda al, diğerlerinde lâcivert çuhadan sedirler ve koltuklar vardı. Gemi salonu İzzet Efendi gibi meşhur hattatların yazıları ve denizciliğe ait muhtelif tablolarla süslüydü. II. Sultan Mahmud, kendi adını taşıyan bu muhteşem kalyonu muhtelif zamanlarda ziyarete gelmiş ve bir defasında da geceyi Mahmudiye'de geçirmişti.

EFSANELEŞEN GEMİ

Mahmudiye'nin büyük şöhreti, Kırım Harbi'yle başlar. Müttefik donanma ile beraber Sivastopol bombardımanına katılan bu muhteşem kalyon, milletin gönlünde yer etmiş ve uzun seneler muhabbetle anılmıştır. Halk destanlarına ve halk resmine mevzu olan Mahmudiye'nin, o devirde yapılmış muhtelif suluboya ve karakalem resimlerine, hâlâ raslanmaktadır. Bir zamanlar Mahmudiye resmi yapmak, âdeta moda haline gelmişti. Bu tablolar arasında Mirliva Nuri Paşa'nın Mahmudiye'nin Çanakkale'den geçişini tasvir eden yağlıboya tablosu meşhurlardandır.

Kırım Harbi'ne iştirak eden Mahmudiye'ye, Barbaros Hayreddin Paşa'nın sancağının bir eşi daha yaptırılarak çekilmişti. Muhasara esnasında Müttefik donanma sancakları, Rus gülleleri ile lime lime oldukları halde, bu bayrağa hiç bir isabet vaki olmamıştı.

Mahmudiye, halkın gönlünde o derece efsaneleşmişti ki, II. Abdülhamid devrinde sökülürken, tahtalarından kan aktığı halk ve asker arasında söylentiler halinde uzun yıllar dolaşmıştı. Fakat bir devrin en büyük harp gemisi olan bu kalyon Tâif vapuru ile ayni zamanda parçalandı. Hazin ve garip bir hâtıradır. Devlet, zabitana maaş verememekteydi. Bahriye Nazırı Hasan Paşa zamanında maaşlara mahsuben zabitana gemi enkazı devredilmeye başlandı. Maaş yerine gemi enkazı tevziatı bir müddet bir lûtf-ı mahsus olarak bahriye nazırı delâletiyle devam etti. 2500 tonluk meşhur üç ambarlı Mahmudiye kalyonu ile Ruslar'ın Sinop baskınından kaçıp kurtulan Tâif ismindeki ilk nakliye vapurumuz bozulmuş, Hasan Paşa bu iki geminin enkazının maaşlara mahsuben bahriye zabitanına dağıtılması iradesini almıştı. «Sûret» denilen maaş bordroları hazırlanır, fakat para hizalarına meselâ «Tâif'den 500 okka enkaz verile» diye yazılırdı. Bu buyurultuyu alan, doğru müteahhide koşar, enkazı hemen nakde tahvil ederdi.

Bugün Deniz Müzesi'nde, Mahmudiye kalyonuna ait bazı parçalar vardır. Bunlar arasında Mahmudiye'nin yirmi sekiz levent tarafından idare edilebilen dümeninin iğnecikleri, salonundaki saat ve yazı levhaları ve Sultan II. Mahmud'un gemide kaldığı gece kullandığı yorgan, hav-

Zamanın dillere destan gemilerinden Mahmudiye'nin bir benzeri: Kosova kalyonu Haliç'te.

Zamanın dillere destan gemilerinden Mahmudiye'nin bir benzeri: Kosova kalyonu Haliç'te.

lu, şal ve sair birkaç eşya daha vardır. Böylece Deniz Müzesi'ndeki Mahmudiye Kalyonu salonu ancak bu muhteşem gemiden geri kalanlarla iktifa etmektedir.

İLK DENİZALTI GEMİSİ

XIX. cu yüzyılın en mühim olaylarından biri de muhakkak ki denizaltı gemilerinin tekâmülüydü. 1866'da ilk defa denizaltı gemisi denilebilecek bir tekneyi İsveçli bir mühendis olan Thorsten Nordenfelt, bir İngiliz papazı olan G. W. Garrett ile çalışarak inşa etmişti. Türk-Yunan, Türk-Rus düşmanlığının verdiği endişe içinde iki adet tekâmül ettirilmiş Nordenfelt denizaltısı dünyada ilk defa Türk donanmasına alınacak, ABDÜLHAMİD ve ABDÜLMECİD adlarıyla İstanbul'da Tersâne-i Âmire'de inşası tamamlanacaktı. Denizaltıcılık, dolayısıyle deniz harp tarihinde bir dönüm anının ilk örnekleriydi bunlar. Pek çok teknik noksanları olan bu gemiler kullanılamadı. Fakat her ne pahasına olursa olsun, işe yaramadığı için hizmetten çıkarılır ama yok edilemezlerdi. Halbuki yıllarca Haliç'te Camialtı'ndaki salaş çekek yerinde bekleyip çürüdüler ve enkazları kimbilir hangi hurdacının darbeleri altında eriyip kayboldu.

İNGİLTERE'DEN BİR MEKTUP

Yavuz, Birinci Dünya Harbi'nde bilhassa Büyük Britanya İmparatorluğu'nun başına dert olmuştu ve büyük düşmanı Almanya'nın bir gemisiydi. Bu sebeple satış haberi üzerine Yavuz hakkındaki düşünceleri ancak o zamanki muhasımlara sormalıydık. Beynelmilel şöhreti olan «International Warships Naval Records Club» adına mütehassıs âzalardan Antony Preston, yazdığım mektuba verdiği cevapta ezcümle şöyle diyordu:

«...Yavuz muharebe kruvazörünün bütün imkânlarla muhafaza edilmesinin gerektiğine inanıyorum. Biz memleketimizde bu tip projeleri gerçekleştirmeye çalışıyoruz, fakat Yavuz gibi alâka çeken emsalsiz bir harp gemisine sahip değiliz.

«Müze haline getirildiği bilinen gemilerden H. M. S. VICTORY Portsmouth doklarında, İsviçreliler'in VASA isimli gemileri Stokholm'de ve Amerikalılar'ın U. S.S. CONSTİTUTİON'ı Boston Bahriye Üssü'nde muhafaza edilmektedir. Yakın senelerde daha fazla geminin müze haline getirilmesi için büyük gayretler sarfedilmiştir. Bunlar arasında Amerikalılar'ın TEXAS, NORTH CAROLİNA ve MASSACHUSETTS muharebe gemileri ile Kanadalılar'ın HAİDA isimli muhripleri vardır.

«Yavuz'un 1914 yılında Akdeniz'de İngiliz Kraliyet Donanması'ndan kaçışı ve İstanbul'a intikali, tarihin yönünü değiştiren amillerdendir. Yavuz, harbin sonuna kadar İngiliz planlarına tesir etmiş, yüzdüğü müddetçe Müttefik gemilerine Doğu Akdeniz'de tehdidi temsil etmiştir.

«Yavuz, Dretnot tipi harp gemilerinden dünyada kalmış tek gemidir. Bu gemi Al-

XIX. yüzyıl Türk donanmasının kalyon ve firkateynleri bir bayram şenliğinde.

manya ve Büyük Britanya'nın milyarlar sarfederek, daha kuvvetli ve daha sür'atli gemiler yapmak için sınıf üzerine sınıf inşa ettikleri ve bu uğurda her türlü fedakârlığı yaptıkları yarışta vücut bulmuş bir gemidir. Unutmayınız; dünyayı 1914-1918 harbine sürükleyen büyük bahrî silâhlanma devrinden dünyaya bir tek yadigâr bu gemi kalmıştır. Türk Deniz Müzesi, Yavuz'da kurulursa, bu dünya deniz tarihi için büyük bir yardım olacaktır.

«Eğer Yavuz kurtarılamazsa, hiç olmazsa eski mayın gemisi Nusret muhafaza edilmelidir. Nusret mayın gemisini gizlice hazırladığı mayın sahası ile 1915'de Gelibolu yarımadasını bombardıman eden Anglo-Fransız harp gemilerinin planlarını bozmuş ve tarihin akışına kendi çapında tesir etmiştir.

«Bizim Yavuz'un muhafazası hakkında mütalâalarımız bunlar. Bu mükemmel geminin hiç bir gayret göstermeden kaybedilmemesi gerektiği düşüncesinde olduğumuzu tekrarlamak isterim.

Antony Preston»

NEW-YORK HERALD TRİBUNE'DAKİ İLÂN

Amerika'nın İstanbul'daki Baş Konsolosu Mr. V. LANSING COLLINS; Amerika'nın ve dünyanın en büyük bahrî yayın organı olan dergide fikirlerini «SON MUHAREBE KRUVAZÖRÜ» başlığı altında yayınlıyor ve diyor ki:

«New-York Herald Tribune gazetesinin Avrupa baskısının 17 ağustos 1966 tarihli nüshasında Türkiye mahreçli şöyle bir ilân görüldü:

> ...**Yavuz muharebe kruvazörü hizmet dışı bırakılmıştır... Boş olarak yaklaşık tonajı 22.350 tondur. Tahmini satış fiyatı 25,199,170 Türk lirası, yaklaşık olarak 2,8 milyon dolardır.**

«Bu çağrının bugünün dünyasının alâkasını celbetmediği görülüyor. Batı âleminin tarihini değiştiren bu gemi, şimdi 54 yaşındadır. Yavuz sabık Alman kruvazörü Goeben'dir. Goeben, hafif kruvazör Breslau ile beraber 1914'de Akdeniz'de bir Alman skadronu teşkil etmişti. Bu gemiler Türkiye'yi Almanya'nın safında harbe girmeye mecbur ederek, 1914'de Almanya'ya büyük bir diplomatik zafer kazandırdılar. Çanakkale'ye ulaşıp direğine ay ve yıldızlı sancağı toka edişinden bu yana geçen 52 yıl sonunda Yavuz satışa çıkarıldı. Bu satırların yazıldığı ana kadar Yavuz satılamamıştı. Onun böylece muhafaza edilerek, Dolmabahçe Sarayı önünde demirlemesi ve Deniz Müzesi haline getirilmesi büyük bir ümit oluyor.

«Yavuz, hizmetten çıkarıldığı 1954 senesine kadar, Türk donanmasının en kudretli gemisi olarak kaldı. Seyir jurnalı 14 ekim 1954'te oldukça önemsiz kayıtlar işlenerek sona erdi. Ümit edilir ki, Yavuz, tekrar Dolmabahçe Sarayı'nın önünde kıçtankara edilecek ve yarım asır öncesinin günlerini, eski zaferinin hâtıraları ile bu mevkide bir müze halinde canlandıracaktır. O günler İngilizler ve onun müttefikleri için bilhassa bir zafer değildir ama, bu büyük geminin muhteşem başarısının günleridir.»

V. Lansıng Collins

(Amerika Başkonsolosu, İstanbul) (*)

SON SÖZÜMÜZ

İstikbalimiz, mazimizi yaratan taşlar üzerinde yazılmaya başlamıştır. Bunun da tek yolu maziyi delilleriyle saklamaktır. Eğer tarihin örnekleriyle yaşamasının önemini hissedebiliyorsak, müzelerin mevcudiyetinin sebeplerini ve temel felsefesini anlayacak seviyeye varmışız demektir.

Amerika gibi tarihi çok yeni olan bir devletin Bahriye Tarih Dairesinin arşiv bölümünde 12.000 geminin tüm kaydı, 150.000 harp fotoğrafı ve tablosu mevcuttur. Tarih Dairesinde ayrıca muhtelif devirlere ait 100 gemiden 20.000 parça muhafaza edilmektedir. Bu gemiler arasında II. Dünya Harbi'nin altı meşhur gemisi-NORTH CAROLINA, WASHİNGTON, SOUTH DAKOTA, INDIANA, MASSACHUSETTS, ALABAMA vardır. Ayrıca TEXAS kruvazörü, Texas eyaletinin Houston nehri içindeki San Sacinto abidesi yakınında muhafaza edilmektedir.

Hakkında serdedilen her türlü iddialara rağmen Yavuz'u bundan önce yok edilen gemilerin akıbetinden kurtarmak gerektiği kanaatindeyiz. Hiç olmazsa kısmen meselâ Amiral Souchon'un amirallik dairesi, seyir aletleri, isim levhaları, yemek takımları, taretleri gibi bölümleriyle deniz müzesine intikal ettirmek tarih açısından büyük bir medenî adım olacaktır.

Tarihimiz için gerçekten şan ve şeref kaynağı olan gemileri elden çıkarmakla düştüğümüz hataya hiç olmazsa bu defa düşmemeliyiz. Zira tarih, asla silinmeyecek satırlarla, Hamidiye, Nusret, Mahmudiye ve diğerleri gibi, Yavuz'u da topyekûn hurdacıya göndermek olayını, ibret duvarında teşhir edecektir.

(*) Bu makale, United States Naval Institute Proceeding'in Kasım 1966 sayısında neşredilmiştir.

Üsküdar'daki eski Valide Camii'nin dıştan görünüşü (solda) ve içerden bir köşe (sağda).

Eski Valide Camii

Yazan:
Kemalettin Tuğcu
Fotoğraflar:
Dikmen Diköz

Mimar Sinan'ın zarif eserlerinden biridir. Üsküdar'da Toptaşı'ndadır. Toptaşı, İstanbul'un bu şirin ilçesinin ikamet semtlerinden biridir. Semt, Üsküdar'ın diğer mahallelerine göre ana caddelerden oldukça sapa bir yere düşer. Cami, bulunduğu semtin adıyle anılan Toptaşı cezaevinin olduğu sokağın karşı tarafını işgal etmektedir.

Eski Valide Camii, Üsküdar'daki diğer selâtıyn camiler gibi merkezî yerde değildir. Sahile ve iş yerlerine yakın olan diğer camilerin aksine, bu cami, ilçenin içlerinde, denize hakim bir tepe üzerindedir. Bakımsız, işlek olmayan sokakların çevrelediği bir köşede bulunur.

Yakın zamanlarda restore edilmiş olan cami, çinilerinin güzelliğiyle ün salmıştır. Yazımızda belirteceğimiz gibi, cami, canlı

renklerini bu güne kadar muhafaza eden nefis çiniler yüzünden çok ünlüdür.

Camiin banisi III. Sultan Murad'ın annesi ve II. Sultan Selim' in zevcesi Nûrbânû Valide-Sultan'dır. Mimar Sinan, son demlerine rastlayan bu eseri, Edirne'deki Selimiye'den dokuz yıl sonra yaptırmıştır. II. Sultan Selim, sekiz yılı biraz geçen saltanatı sırasında Selimiye'yi yaptırarak, Türk toplumuna, mimarîmizin şaheseri olan bir abide hediye etmişti. Zevcesi Nûrbânû Valide-Sultan da onun vefatından sonra 1583'te Üsküdar'daki bu mütevazı selâtıyn camiini yaptırdı.

Cami ile birlikte medrese, mektep, zaviye, darüşşifa, misafirhane, imarethane, han ve darülkurra gibi ilim, sıhhat ve içtimaî yardım müesseseleri de yaptırılmıştır. Eski Valide Camii, Mimar Sinan'ın eserlerinin listesini gösteren **«Tezkiretü'l Bünyân»** adlı risalede kayıtlıdır.

Günümüzden 384 yıl önce yapılmış bulunan bu güzel eserin yardım ve sağlık müesseselerinin çoğu harap olmuş, bu harabiyet caminin dış duvarlarına kadar yürümüş, ancak yapısının metinliği yüzünden mabet ayakta kalabilmiştir.

Mabedin avlusuna dört kapıdan girilmektedir. Hunkâr mahfili tarafındaki kapıdan girdiğimize göre, sağda darüşşifa, solda zaviye yollarına, tam kuzeyde de darülhadîse açılan üç kapı daha var. Avluyu üç taraftan 31 sütun üstünde yükselen 40 kubbeli bir revak sarmaktadır. Bunlarda 34 pencere vardır.

Son cemaat yerinin önünde, oymacılık ve taşçılık sanatının bütün inceliklerini toplamış olan ve parmaklıkları beyaz mermerden oyularak dantel gibi işlenmiş bir şadırvan vardır ki, avluda bulunan ihtiyar çınarlardan biri, bu güzel eserin üzerine devrilerek, onu parçalamıştır.

Gene son cemaat yerinin önünde, 18 sütun ve 4 yığma direk üzerine oturtulmuş bir saçak var. Bu saçak, son cemaat mahallini üç taraftan kapatmaktadır. Buradaki sütun başlıkları, yapı ustalarının «yedi-sekiz» dedikleri şekillerdedir. Tophane'deki Kılıç Ali Paşa ve Üsküdar'daki Mihrimâh camilerinin sundurmalarına benzer.

Son cemaat yerinin alt tarafını istalaktitli altı sütuna dayanan beş kubbe örtüyor. Buraya açılan pencerelerin ve iki minarenin kapıları üzerinde çini panolar vardır. Çinilerde muhtelif renklerin çerçevelediği mor zemin üzerine beyazla âyetler, bazı dua cümleleri yazılmıştır. Yazıların arasına hakikî renkleriyle gül, menekşe, karanfil, lâle ve enginar yaprakları döşenmiştir.

Mermer istalaktitli kıble kapısının üzerinde camiin inşa tarihi ve Nûrbânû Valide Sultan'ın ismini görüyoruz. İçeriye girdiğimiz zaman mabedin tek kubbeli olduğunu görüyoruz. Kubbenin eteğinde 18 pencere vardır. Mahya katının altı çepeçevre istalaklidir. Kubbe, beş taraftan dörder pencereli, beş yarım kubbe üzerine oturtulmuştur. Yalnız kıble kapısının üzerinde yarım kubbe yoktur. Buradan dışarıya üç pencere açılmıştır. Yine burada iki katlı müezzin mahfilleri bulunur.

İkinci kattaki mahfili dört mermer sütun taşımaktadır. Kubbeleri, ortada birer fil ayağı ile yanlardaki iki granit sütun ve duvarların içine kısmen gömülmüş sekiz payanda yüklenmiştir. Camii üç taraftan mahfiller sarmıştır. Parmaklıklarla kapatılmış bulunan hunkâr mahfili sağ taraftadır. Bu mahfiller otuz iki sütun üzerine oturtulmuştur. Orta boşluğun iki yanında mahfilleri kısmen örten ikişer kubbe vardır. Mahfil altları kabartmalarla ve tezhip işleriyle zenginleştirilmiştir. Hunkâr mahfilinin altına yüksek bir zevkle işlenen tezhipler sonradan yağlı boya ile kapatılmıştır. Birçok muhteşem mabedimizde görüldüğü gibi, bu tamir işlerini üzerine alan gayri müslim işçiler ve ustalar, Türk sanatına kastederek, kontrolsuz bir şekilde yağlı boyayı ve çiğ bada-

II. Sultan Selim'in zevcesi Nûrbânû Valide Sultan tarafından yaptırılan bu camiin içinde nefis çiniler vardır.

nayı birçok yerde kullanmışlardır.

Minber mermerdendir, korkulukları şebeke halindedir. İstilaktitli olan mihrap yarım kubbe ile mabetten biraz dışarıya çıkarılmış, üzerine üç pencere konmuştur. Yanlarda, mihrap kısmını aydınlatan sağlı sollu pencerelerin üst tarafındaki mavi zemin üzerine büyük kıtada yazılar istif edilmiş ve bunların etrafı ile mihrabın yanları çini çerçevelerle süslenmiştir.

Mabedin içinden mihraba doğru bakıldığı zaman iki muhteşem şamdan görülür. Kubbe kemerinin iç kısmında Hasan ve Hüseyin isimleri, üçgenlerin içindeki siyah zeminli dairelere beyazla yazılmıştır.

Nûrbânû Camiinin, içini yüz adet pencere aydınlatmakta ve çini sanatının en mütekâmil bir devrinin eserleri olan renkli çiniler o devrin ustalığını bütün parlaklığı ve canlı renkleriyle belirtmekte ve mabede ayrı bir ihtişam vermektedir. İnşasından beri 384 yıl geçtiği halde çinilerin parlaklığını ve canlılığını muhafaza etmesi, insanı hayran bırakmaktadır.

Mabedin sağında ve solunda iki kapısı daha vardır. Kapı ve pencere kanatları sedef ve fildişi kakmalıdır. Sağında ve solunda birer şerefeli iki narin minare yükselmekte, caminin iç manzarası gibi dışına da ayrı bir ihtişam vermektedir. Minarelerin şerefeleri süslü, ve bedenleri köşelidir. Ahşap külahları kurşun kaplıdır. Bütün güzel mabetlerimizde olduğu gibi Nûrbânû Valide-Sultan camiini de asırlık ağaçlar kucaklamaktadır.

Kariye müzesinin içinden bir görünüş.

KARİYE MÜZESİ

Yazan: Feridun Dirimtekin
Fotoğraflar: Tamer Güvenç

KARİYE, İstanbul'da Bizans mozayikleriyle ünlü bir müzedir. Bina II. Bâyezid tarafından camiye çevrilmiş, 20 yıl önce de müze haline getirilmiştir. Binanın tarihine ait muhtelif kaynaklarda mevcut bilgi ile yapılan arkeolojik incelemeler karşılaştırılacak olursa, şu neticeye varmak mmüküdür:

Vaktiyle sur haricinde ufak bir mabet olan bu bina, VI. yüzyılda, Theodora isminde biri tarafından ufak bir kilise halinde yaptırılmasından, kısa bir müddet sonra 6 aralık 557 depreminde yıkılmıştı.

Rivayete göre İmparator Justinianus, bu binayı ele almış ve eskisinden daha güzel bir halde yeniden yaptırmıştı. Tavanı mozayikle süslü olan bu yeni kilise Hz. Meryem'e ithaf edilmişti.

Yapılan arkeolojik incelemelerde bina-

Kariye'deki fresklerden biri

nın doğu cephesinde VI. yüzyıla ait kalıntılar bulunmuştur. Bunlar büyük bir ihtimalle Justinianus Kariyesi'ne ait olmak lâzım gelmektedir. Amonyme Bandury'ye nazaran imparator Heraclius tahta çıkınca (610-641) İmparator Phocas'ın (602-610) damadı olan Pekcus'u eşi ve çocukları ile beraber Kariye manastırına hapsetmişti. Başka tarihlerde de bu hususta kayıtlar mevcuttur. Diğer taraftan bazı kayıtlara göre bu mabedin İmparator Fokas'ın damadı General Cirispot tarafından yaptırılmış olduğu ileri sürülmektedir.

Cirispot harap vaziyette olan binayı restore ettirmişti. Putkıranlar devrinde İmparator Konstantinos V. Copronymus (780-797) buradaki rahipleri dışarı çıkararak manastırı tahrip ettirmişti. İmparator bundan başka kayınbiraderini Artalasde'yi eşi ve çocukları ile beraber burada hapsettirmişti. Fakat 787'deki İznik konsilinde bu manastır temsil edilmiş olduğuna nazaran tahrip işinin çok mühim olmadığı anlaşılmaktadır.

İmparator V. Leon'un iconoklast fikirlerinden vaz geçirmek üzere İstanbul'a gelen Mikhail, Kariye'de yerleşmişti. Bu devirdeki tamirlerin kendi nezareti altında yapılmış olması mümkündür, çünkü bu zat diğer manastırlara çekilmiş olan Kariye keşişlerini tekrar burada toplamıştı. Buna nazaran Kariye oturulacak bir vaziyete gelmiş bulunuyordu.

Bu devirden sonra, 1081 tarihinde Alexios Comnenos'un tahta çıkışına kadar Kariye'den bahsedilmediğine göre, bina bakımsız ve harap bir vaziyete düşmüş olmalıdır.

İmparator Alexios'un cülûsunu takip eden seneler içinde kayınvalidesi ve Bulgar çarı Samuel'in kızı olan Maria Dükaina, tamamiyle harap vaziyette bulunan binayı (asıl kilise) bugünkü gördüğümüz büyüklükte, fakat dört sütun üzerine dayanan ufak kubbeli bir şekilde yeniden yaptırdı.

Yeni kilise İsa'ya adanmıştı. Bu binanın bir de iş narteksi vardı. Bina o zamanki kiliseler gibi Grek haçı şeklindeydi.

Yine aynı devirde, kilisenin inşasından az sonra, binada bir değişiklik yapılmış, sütunlar kaldırılıp, yeniden dört pâye yapılarak kubbe bunların üzerine oturtulmuştu. Bu surette Maria Dukaina binası, bilinmeyen bir sebep dolayısiyle yeni bir

değişikliğe uğramıştı.

Bu vaziyet, tarihlerdeki bilgilerle karşılaştırılacak olursa, İmparator Alexios' un oğlu Sebastaueratar Isaac öldükten sonra bu kilisede gömülmek üzere muhteşem bir mezar yaptırtmış olması olayı dikkati çeker. Isaac, babası öldüğü zaman pek küçük yaşta idi. Büyüdüğü zaman saray entrikalarına karışmış, kardeşi II. İoannis, kendisini evvelâ Karadeniz Ereğlisi'ne ve sonra Batı Trakya'da Enez'in kuzeyindeki Ferye'ye sürmüştü. Isaac orada da 1152 de Cesmosotire kilise ve manastırını yaptırmış, öldüğü zaman orada gömülmek üzere Kariye kilisesinde bulunan tahtını buraya naklettirmişti. Kendisinin bu Kariye ile ilgisini şu suretle izah etmek kabildir. Bizans'ta genç yaştaki erkekler, hattâ imparatorlar kendi ad ve unvanlarından başka bir kilise ve manastırla ilgilenerek dinî isimler almışlar. Hem rahip, hem de sivil kıyafette resimlerini yaptırmışlar ve bu suretle öldükleri zaman bu kilisede gömülmek imtiyazını kazanmışlardır. Bu vaziyetle, kendileri bu kilisenin hâmisi vasfını alıyorlardı. Muhtemelen Isaac Komninos da çok genç yaşta, bir rahip tarafından bu suretle yemin ettirilmiş ve kilisenin hâmisi vasfını almıştı. Bu sayede kilise bakımsız bırakılmamış, sık sık onarılmıştır.

BİNA RESTORE EDİLİYOR

Manastır ve kilisenin Latin İmparatorluğu devrindeki (1204-1261) vaziyeti hakkında, bilgilerimiz noksandır. Yalnız kilisenin yağmadan kurtulmadığını biliyoruz. Manastır ve kilise, Paleologoslar'ın İstanbul'u geri almalarından sonra tekrar faaliyete geçti. Fakat XIV. yüz yılın başında tamamiyle tamire muhtaç bir haldeydi. O zaman Büyük Legothet olan Theodore Methohites'in sarayı bu manastırın yakınında idi.

Aynı zamanda bir bilgin olan bu zat, bu kilise ile alâkalandı. Zekâsını ve servetini bu binanın restore edilmesine vakfetti. Kiliseyi bugün gördüğümüz çok güzel mozayiklerle süsletti.

Bu devirde iç nartex'in Doğu duvarlarının yalnız Güney kısımları muhafaza edilerek yeni bir iç nartex, dış nartex, Kuzey koridoru yapılmış. Mevcut paraeglision genişletilerek bugünkü paraeglision vücuda getirilmiştir. Bu tamir ve restorasyon işleri muhtemelen 1320'de bitmiştir. Theodor Methohites'in bu kilisenin hâmisî (Kleton) vasfını haiz olması dolayısıyle hususî bir (hücre) Cellulesi bulunduğunu ve dostu bilgin Gregoras'ı burada kabul ettiğini biliyoruz.

Theodor Methohites, İmparator II. Andrenikos 1328'de vefatından sonra yeni İmparator III. Andrenikos ile anlaşamadı. İmparator kendisini şehrin haricine sürdü, bütün mülklerine ve arazisine el koydu. Sarayını tahrip etti. Theodor Methohites, sürgünden döndüğü zaman sarayının oturulmayacak bir vaziyete getirildiğini görünce basit bir rahip gibi kariye manastırına yerleşti. 1334'de öldüğü zaman buraya gömüldü.

Kilise Paledogoslar devrinde önemini muhafaza etti. 1453 muhasarasından evvelki günlerde şehri, birçok muhasaralardan kurtardığı hakkında bir inanç mevcut olan Hz. Meryem ikonu, burada muhafaza edilir.

TÜRKLER ZAMANINDA KARİYE

Bina Sadrâzam Atik Ali Paşa tarafından II. Sultan Bâyezid devrinde camiye çevrilmiş ve burada bir medrese tesis edilmişti. Dârussaâde ağası, İbşir Ağa ise 1766 zelzelesinden sonra harap olan binayı tamir ettirmiş, bir imaret ve mektep yaptırtmıştı. Gerek medrese, gerek imaret XX. yüzyılın başında mevcut değildi.

Kariye binası harab olduğu için 1876'da hükümet tarafından tamir ettirilerek mozayiklerin üzeri kapattırılmıştır. Fakat 1908'de üzerlerindeki badanalar düşmüş olduğundan, bunları görmek kabildi.

1945'ten itibaren Amerika'daki Dumbarton Oaks Araştırma Müessesesi, hükümetin müsaadesiyle buradaki mozayik ve freskleri temizleyerek, takviye etmiş, bu arada binayı ve harap vaziyette olan minareyi onarmıştır.

MOZAYİK VE FRESKLER

Kariye camiinde en dikkati çeken kısımlar mozayikler ve fresklerdir. Bunun büyük bir kışmı, anıtın XIV. yüzyıl başında yapılan tamiri ve büyütülmesi esnasında Theodor Dethohites tarafından diğer freskler, daha sonraki zamanlarda yaptırılmıştır.

Mozayiklerden, dış (son cemaat mahallinde) bulunanlar Hz. İsa'nın hayatı, içeride bulunanlar Hz. Meryem'in hayatını tasvir etmektedirler.

Binanın dış kapısından içeriye gerince, karşıya gelen ve iç nartex kapısının üzerinde bulunan, çok dikkati çeken mozayikte Hz. İsa görülmektedir. Aynı duvar üzerinde ve kuzeyde bulunan mozayiklerde, İsa'nın doğuşu, diğerinde nüfus sayımı, kuzey duvarı üzerinde Beytu'l-Lâhm'a gidiş, mozayiklerinin bulunduğu

Kariye Müzesi'nin dış görünüşü.

duvarın karşısındaki duvarların üzerinde Kudüs'e avdet ve muhtelif mevzuda başka mozayikler vardır.

Kapının kuzeyindeki kısımda bulunan doğu duvarları üzerinde kâhinlerin Hz. İsa'nın doğuşunu, Kral Herode'a haber vermeleri, bunun üzerine kendisinin iki yaşından küçük olan bütün çocukların katlini emretmesi ve bu emrin tatbikini tasvir eden çeşitli mozayikler görülmektedir.

HZ. MERYEM'İN TASVİRLERİ

Batı duvarları üzerinde de daha geç devre ait ve üzerlerinde de Paleologos monogramlarını havi elbiseler giymiş, imparator ailelerini gösteren freskler mevcuttur.

Kapının tam üstünde bir Hz. Meryem mozayiği ve kemerlerde İsa'nın ekmek ve şarabı çoğaltmasını gösteren mozayikler vardır.

İç kapının kuzeyindeki karşı duvarların nihayetinde Hz. Meryem'in doğuşunun baba ve anasına haber verilmesi, bunun batısında Hz. Meryem'in doğuşu, ilk üç adımı, karşı batı duvarları üzerinde mabedin perdesini yapmak için İsrail kızlarına yün dağıtılması ve Hz. Meryem'e erguvan renkteki yünün düşmesi, bunun kuzeyinde Hz. Meryem'e talip olanların asalarının mabede konması, asası yaşaran Yusuf Neccâr'ın Meryem'i alıp evine götürmesi ve kubbede Hz. Meryem ve ecdadı mozayikleri mevcuttur.

Asıl binanın giriş kapısının kuzeyinde St. Pierre, güneyinde St. Paul mozayikleri ve bunun batısında daha büyük İsa, yanında Hz. Meryem ve Hz. Meryem'in eteğinde İmparator I. Alexios'un oğlu Prens Isaac ve İsa'nın eteğinde İmparator VIII. Mikhail'in gayrimeşru kızı Prenses Maria'nın rahibe kıyafetindeki büstleri ve bu kısmın kubbesinde İsa ve ecdadı mozayikler vardır.

Asıl binada, giriş kapısının üstünde bulunan Hz. Meryem'in ölümü ile mukabil köşede bulunan Hz. İsa mozayikleri, buradaki mozayiklerin en güzellerindendir.

Asıl binanın güneyinde bulunan mihrabın üstündeki Anastasia mozayiği, Bizans fresk sanatının bir şaheseridir. Burada ölüler diyarına inmiş olan Hz. İsa'nın Âdem ve Havvâ'dan başlayarak ölüleri dirilttiği görülmektedir.

Bunun üstündeki kemerde insanların iyilik ve kötülüklerini inceleyerek bunları cennete (kuzeyde) ve cehenneme (güneyde) gönderen Hz. İsa'nın başkanlığındaki büyük mahkeme görülmektedir.

Anastasia freskinin altında altı aziz, bunun batısında Hz. İsa'yı kucağında tutan Hz. Meryem ve diğer azizleri temsil eden freskler vardır.

Arka sayfada Kariye müzesi'nin dillere destan olan fresklerinden birinin renkli reprodüksiyonunu bulacaksınız.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

XIX. Yüzyılın Sonunda Bir Bahriyeli: Binbaşı Nail Bey'in Hâtıraları

«PAÇA MERAKLISI BİR MÜDÜR!...»

Tayyar Paşa'nın vakarıyle hiç de imtizaç etmeyen Kel Seyid'in bu curcunalı hareketleri Tayyar Paşa'nın da ikrahını mucip olmuş ve değiştirilmesi lüzumunu merciine bildirmiş olacak ki, Kel Seyid mektepte daha çok barınamadı. Az bir müddet sonra değiştirildi. Giderken bütün talebeyi toplayıp irad ettiği veda hitabesi ve yaşlı gözlerle helâllık dilemesi de, mektepte geçirdiği müdürlük hayatı kadar gülünç olmuştu.

Zırhlı Feth-i Bülend süvariliğinden gelerek Kel Seyid'i istihlâf eden Kaymakam Şahab Bey, çok babacan bir zattı. Tıknaz ve toparlak vücudu ve tatlı sözüyle talebe üzerinde derin bir sevgi uyandırmıştı.

Haftanın muayyen bir gününde öğle yemeğinde çorba ile verilen sebze yerine paça tiridi koydurmuştu. Şahab Bey herhalde paça tiridini çok sever olacak ki, birine kızıp da cezaya müstehak görse nöbetçi zabitine:

— Buna paça vermeyin, derdi. Bir gün her ne sebepten ise bahriye birinci sınıf talebesinin hepsini birden cezaya müstehak görmüş olacak ki alenen:

— Bahriye bir'e paça yok, diye haykırması meşhurdur.

Bir tatil günü sınıf arkadaşlarımdan Şevket'e (1), babası Bahriye Kışla Kumandanı Miralay Şakir Bey'le berabe İstanbul'da rasgelir. Şevket'in nasılsa setresinin kol altı dikişi sökülmüş bulunuyormuş: Bu sökük Şahab Bey'in gözüne ilişince:

— Şakir Bey, bak! Oğlun paça yemeden ne kadar semirdi ki, elbisesinin içine sığamıyor, demişti.

Herhalde bu gemici ruhlu ve temiz yürekli adam kara hizmetinden hoşlanmamış olacak ki, yine donanmada bir hizmete nasbedilerek mektep müdürlüğünden çekilmiştir.

Mektep Nâzırı Tayyar Paşa'nın tebdiline sebep olan ekmek ve francala hadisesinde kendisinden bir nebze bahsettiğimiz Piko Mehmed Bey, pek az devam eden mektep müdürlüğü zamanında ne iyi, ne de kötü hiç bir iz bırakmamıştır. İsmine ilâve edilen bu «Piko» lâkabı, cüssesinin ufak tefek olmasındandır. O vakit çocuklarının çok oynadıkları kaydırak oyununda ebe olanların daima yerde bulundurmaya mecbur oldukları «piko» denilen ufak taştan ilham alarak arkadaşlarının tevcih ettikleri bir lâkap-

(1) Meşrutiyet devrinde mektep müdürlüğünde bulunan Şevket Bey.

tır. Piko Mehmed Bey, sonraları «Mehmed Selim» fırkateyninde ve onun feshinden sonra «Saadet» vapurunda vazife gören Torpido komisyonu riyasetinde de bulunmuştu.

Tayyar Paşa'nın ayrılmasıyle beraber Mehmed Bey de müdürlükten değiştirilmişti.

Tayyar Paşa ile Piko Mehmed Bey'in ayrılmalarıyle Mehmed Râşid Bey, mektep nezaretine getirilmiş ve müdürlük epeyce bir müddet münhal kalmış olduğundan bu mevkii Ders Nâzırı Kaymakam Nazif Bey, memuriyetine ilâve olarak idare etmişti.

Birkaç ay sonra mektep müdürlüğüne Binbaşı Ali Sinan Bey namında bir zat gönderildi. Ali Sinan Bey, vatan şairi Namık Kemal'in Cezâir-i Bahr-ı Sefid vilâyeti'ni teşkil eden Ege adalarında mutasarrıflık ettiği sıralarda, İstanköy ganbotu süvariliğinde bulunmuş ve Namık Kemal'in teftiş için İstanköy ganbotu ile gidiş gelişi münasebetiyle onunla çok temas etmiş bir zattı. Namık Kemal'den aldığı feyiz sebebiyledir ki, Ali Sinan Bey kuvvetli bir kalem sahibiydi.

Sınıfımızın üçüncüsü Besim'in babası olan Ali Sinan Bey, mektebin son sınıfı olan bahriye ikinci sınıfın, Kel Seyid tarafından ilga edilen ananevî imtiyazını yeniden ihya etti. Son sınıfa geçmiş olan bizler de en küçük sınıfta iken idrak ettiğimiz tarzda, sırasıyle nöbet alarak teneffüshanenin huzur ve sükûnunu askerî bir meslek mektebinin şerefine lâyık bir tarzda muhafazasına çalışırdık.

Son imtihanımızı verip de diplomamızı alarak mektepten çıktığımız vakit mektep nezaretinde livalığa terfi etmiş bulunan Mehmed Râşid Paşa'yı, müdürlükte de Ali Sinan Bey'i bırakmıştık. Yalnız Ders Nâzırı Nazif Bey değişmiş, yerine Sami Bey adlı bir binbaşı gelmişti. Sami Bey ilim ve irfan itibarıyle Nazif Bey'le kıyas kabul etmeyecek derecede yüksek olduğundan Bahriye Mektebi'nin ders nezareti de ehlini bulmuş oluyordu.

DİNAMİT HÜSNÜ VE SULU TEVFİK

Talebeler arasında «Dinamit Hüsnü» diye anılan bu yüzbaşıya dinamit lâkabının tevcihi sebebine hâlâ akıl erdiremem. Nöbetçi olduğu vakit geceleri yat borusundan sonra teftiş için yatakhaneleri dolaşmaktan bir gün bile vazgeçmeyen bu adam, sabahları kalk borusundan sonra da bu âdetini ihmal etmez ve:

— Kalk efendiiiii... Diye bağıra bağıra koğuş kapısından nihayetine kadar bir taraftan gider, öbür taraftan dönerdi. Bu gidip gelme esnasında da «Kalk efendiiiii» diye bağırırken ortadaki koridor küpeştelerine bitişik karyolalarda yatanların üzerinden battaniyelerini çekerdi.

Bir müddet sonra sol kolağalığa terfi eden Dinamit Hüsnü, İzmit tersanesinde bir memuriyete sevkedilmiştir.

Neslen Arnavut olan Tevfik Bey de, talebe arasında Arnavut Tevfik veya Sulu Tevfik diye anılırdı. Irkına nisbetle Arnavut Tevfik diye anılmasına bir şey denemezse de, Sulu Telvfik denilmesini haksız bulurum. Bu da kendisince çirkin görünen herhangi bir mesele üzerinde, âdeta ısrar derecesinde fazla durmasından ve uzun boylu incelemesinden ileri gelmiş olsa gerektir.

Sertti. Titizdi. Suçluyu affetmez, döverdi. Fakat nöbetçi olduğu vakit ne gece teftişinde, ne de sabahleyin kalk borusundan sonra talebe yatakhanelerinden içeri girmezdi. Gece teftişlerinde yatakhane kapısının eşiğine kadar gelir, içerde sükûnet varsa döner, giderdi. Sükûnet yoksa, henüz yatmayanlar ve ayakta konuşanlar varsa:

— Efendiler! Bej (=beş) dakika olsun gürültü etmeden duramaz mısınız? Artık yatın bakayım, diye bir ihtarda bulunarak çekilirdi.

Sabahları da, uykusu ağır olup bermutad geç kalkanlara:

— «Efendiler; Sabah müzakeresine bej dakika kaldı. Kalkın bakayım artık, diye seslenip çekilirdi.

Tevfik Efendi'nin munzam bir vazifesi daha vardı: Mektebin sivil polisliği. O vakit her mektepte olduğu gibi Bahriye Mektebi'nde de imtihanlar ramazan üstü yapılır ve ramazandan bir hafta, on gün evvel her şey bitirilerek numaralar okunur, sınıfını geçen geçip, dönen döndükten sonra bayram ertesine kadar tatil edilir, civar beldeler ahalisinden olan talebe de sılalarına terhis edilirdi. Yalnız, kadir gecesinden birkaç gece evvel, tayin edilen bir günde talebenin mektepte isbat-ı vücud eylemesi mecburî idi. Bundan maksat da, mektep idaresinin izni olmadan İstanbul'un haricinde bir yerde oturan akraba veya ahibbâdan birinin nezdine savuşmuş olanlar varsa, onları tespit etmekti. İşte Tevfik Efendi, bayram ertesine kadar devam eden bu tatil zamanında sivil elbise giyinerek İstanbul'un kıyısını, bucağını dolaşır, talebeliğin vakar ve şerefine yakışmayacak yerlere devam edenler varsa, onların izlerini takip ederdi.

Tevfik Efendi'nin mektep polisliği hayatında geçip, çocukluk heves ve merakı-

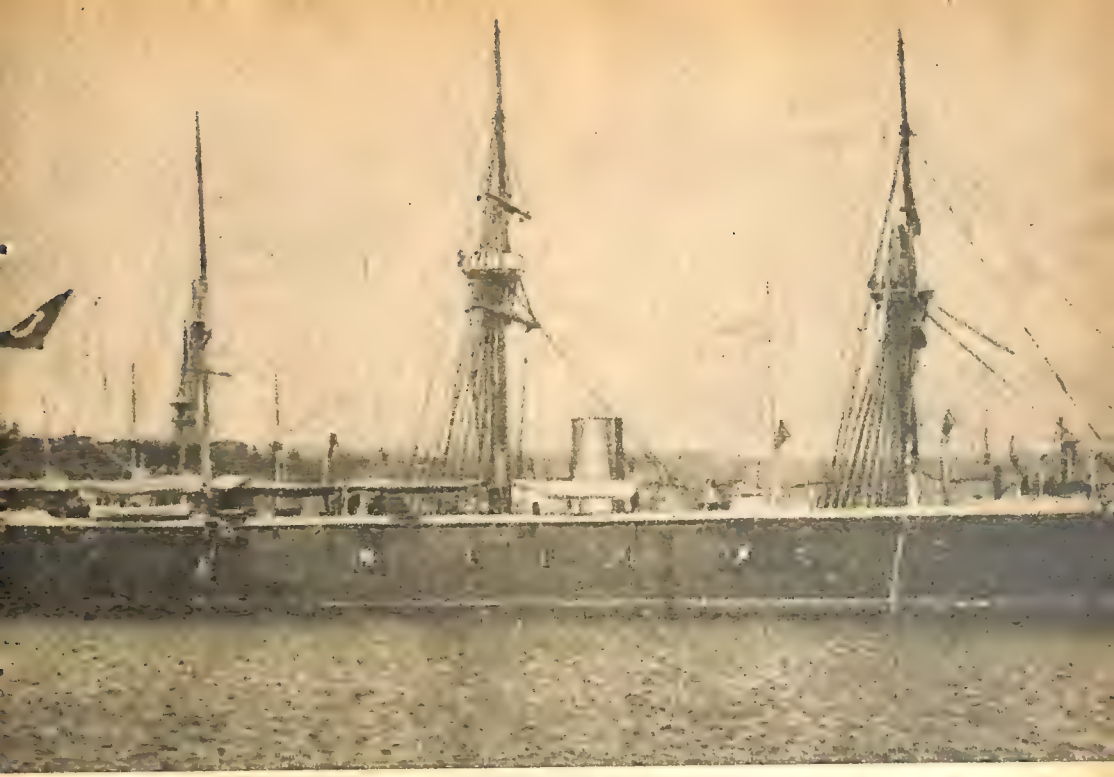

O devirdeki donanmamızın gemilerinden: Hamidiye fırkateyni.

na istinad eden şu gülünç hâdise anlatılmaya değer:

Bizden bir evvelki sınıfta, Buji veya Amca lâkabıyle anılır, Vâsıf isminde bir talebe vardı. Bu çocuk Bahriye Divanı Harb Reisi Kemanî Mehmed Paşa'nın oğlu ve mektep muallimlerinden Cemil Bey'in üvey kardeşidir. Vâsıf bir ramazan tatilinde bizim sınıftan dönen Garib İhsan, Gıygıy Tevfik ve daha bir kaç arkadaşın iştirakiyle Kasımpaşa'nın Yeniçeşme mahallesindeki evinin bahçesinde bir sahne kurup, konudan komşudan topladıkları seyircilere temsil verirken, bu hadiseyi nereden haber aldıysa alan Tevfik Efendi, bir gece bunların topunu birden cürmü meşhut halinde bastırmıştı. Gerçi gayrı ahlâkî bir suç teşkil etmeyen bu hâdiseden bir ceza görmüş değillerdi. Fakat Tevfik Efendi gibi yaman bir zabiti sahnelerinin karşısında ve seyircilerin arasında, umulmadık bir anda görmekle geçirdikleri heyecan ve korku kendilerine üst pahası olmuştu.

Bu temsil heyeti erkânından Gıygıy Tevfik'in derste olduğu gibi aktörlükten de nasibi pek kıt olduğundan temsillerde kendisine, Manakyan tiyatrosu artistlerinden merhum Necib gibi polis ve buna benzer kısa ve ehemmiyetsiz roller verirlerdi. Cinâî bir oyunda aynı vazifeyi ifa eden Gıygıy Tevfik'in, maktulün ölüsü üzerine gelerek perde kapanırken:

— Bir caninin, bir caninin, dest-i elinden, dest-i elinden mahvoldu, gitti, demesi, sahnedeki beyan fasahatine yüksek bir delildir!

Tevfik Efendi, binbaşılığa kadar yükselmiş ve Preveze komodorluğunu ifa eylemiştir. Rıfat ve Talât adlı iki evlâdını da Bahriye Mektebi'nde okutarak yetiştirmiş ve bunlardan İstanbul Deniz komutanlığında bulunan Yarbay Talât, bilhassa temayüz eylemiştir.

KÖR RIZA

Miyopluğu dolayısıyle etrafına gözlerini kırpıştıra kırpıştıra baktığı için talebe tarafından Kör Rıza tevcihine mazhar olan bu yüzbaşı, mektepte ne ilmî, ne de idarî, hiç bir iz bırakmadan çekilip gitmiştir. Ufak tefek ve zayıf bünyeli olan Kör Rıza, hiç durmadan alt dişleriyle top ve gümrah bıyıklarını kemirirdi. Mizacında biraz da bıçkınlık sevdası olmak gerek ki, setresinin içinde frenk gömleği olmadan filtikoz ten fanilâsı mektep içinde dolaştığı ve hattâ bu kıyafetle

Osmâniye Zırhlısı

beline kılıç takarak akşamları divan taburuna geldiği çok kereler vakidir. Nasıl olup da Tayyar Paşa'nın gözüne iliş-mediğine şaşmak gerektir.

Tayyar Paşa'nın oğlu Ziya Bey, tahsili yüksek olmadığı için brik kâtibi, yani askerî kâtip sınıfında mülâzim-i sâni (=teğmen) rütbesini ihraz edebilmiştir. Fakat güverte sınıfına mahsus üniforma giyerek dahiliye zabitleri arasında bir boşluk doldururdu. Askerî kâtip sınıfında iken harb sınıfına mahsus üniforma giyerek vazife alması, o devrin her paşazadesinin mizacına işlemiş olan şımarıkça özenme illetinden ileri gelen bir züppeliktir. Ziya Bey'in ilmî ve idarî hiç bir kıymeti olmadığını söylemek fazla olur.

Dinamit Hüsnü'nün sol kolağalığa terfi ederek İzmit'e tayiniyle açılan boşluğa aynı rütbede Tevfik Kaptan adlı bir zabit gönderilmişti. Kısa boylu, tıknazca bir zat olan Tevfik Kaptan, yumuşak ve daima gülümser bir zabitti. Kimseye mazarratı dokunmayan bu iyi huylu zata, mektep çocukları, her nedense, Emine Hanım lâkabını taktılar.

Kör Rıza'nın ayrılmasıyla yerine tayin edilen Yüzbaşı Mehmed Efendi ise, orta yaşı biraz geçkin, ince, uzun bir babacandı. Hiç de abus bir sima göstermeyen şefkatli bakışları, insana her vakit iyi hisler telkin ederdi. Yaşından umulmayacak bir çeviklikle koşar, didinir, çalışırdı. Lisanının şivesi Rumeli halkından olduğu hissini verirdi. Yumurtaya kulp takan yaramaz çocuklar, bu zavallı adamcağıza da Nefise Hanım ismini takıverdiler.

WHİTE HEAD

Mektebin idare heyetiyle hiç bir alâkası olmayan, uzun boylu ve süt gibi ak saçlı, dinçliğinden hiç bir şey kaybetmemiş bu çalışkan ihtiyardan bahsetmemek kadirnâşinaslık olur. Bu uzun boylu, dinç ihtiyar, arkasındaki yırtmacında altı düğme dikili, uzun etekli bir setre giyerdi. Bizim idrak ettiğimiz devirden beri setrelerin arka yırtmaçlarında hâlâ dört düğme dikilmekte olmasına bakılırsa, Mehmed Kaptan'ın arkasına giymekte olduğu setrenin daha eski devirlerden kalma emekdar bir esvap olduğu anlaşılır. Mehmed Kaptan ilk geldiği günden itibaren, çocukların tevcih ettiği «White Head» (2) (Vayt Hed) lakabını takınmıştı. Mehmed Kaptan, Marmaris liman reisliğinden gel-

(2) «White Head» İngilizce «kırbaç» demektir.

mişti. Onun değerli bir gemici ve denizci olduğunu kendi çalışması ve himmetiyle meydana getirip mektebe hediye ettiği, mektep yaşadığı kadar onunla beraber payidar olan rıhtım ispat eder. Bunu izah edeyim:

Mektebin rıhtımı yok değildi. Büyükada'ya bakan rıhtımı, Eşrefpaşa Burnu adını taşıyan köşeden, Heybeliada iskelesine döner ve cami binasının önlerinde yine Heybeli iskelesine teveccüh ederek evvelki kısma müvazi bir istikamette dershane binası önüne kadar uzandıktan sonra, dershanelere doğru kıvrılır ve oradan tekrar Ada iskelesine dönerek, iki evvelki kenarlara muvazi olarak iskeleye kadar dayanırdı. Bu vaziyette mektebin Maltepe'ye bakan cephesindeki rıhtım üç basamaklı bir merdivene benzerdi. İşte Mehmed Kaptan, Eşrefpaşa Burnu'ndan başlayan ilk kısmı, istikamet üzerine vapur iskelesine kadar temdid ederek mektebin Maltepe cephesinde geniş bir meydan yaratıp mektebe hediye etmiştir. Memleketimizde yeni yeni uyanan kadirşinaslık duyguları o vakitten vücude gelmeye başlamış olsaydı, bu ateş mizaçlı faal ihtiyar gemicinin öldükten sonra da adını yaşatmak için, vücude getirip mektebe yadigâr bıraktığı meydana «White Head Mehmed Kaptan Rıhtımı veya Meydanı» adını koyarak bu muazzam eserin müessirini yaşatmak kadirşinaslığını esirgemezlerdi. Bunu mektebin bugünkü heyet-i idaresine arzederim.

White Head Mehmed Kaptan'ın bu rıhtımı nasıl meydana getirdiğini anlatmadan evvel mektebin Büyükada cephesiyle Maltepe cephesindeki rıhtımların birleştiği köşenin Eşrefpaşa Burnu adını taşımasının sebebini izah edeyim:

Eşref Paşa adında bir zat, mektep nezâretinde bulunmuş. Bu zat riyâzî fenlerde bilgin imiş. Kendisi ekseriyetle bu burunda iskemle atarak oturmaktan zevk aldığı için oraya Eşrefpaşa ismi verilmiş. Eşref Paşa bahriye ümerâsından olmayıp, Halıcıoğlundaki Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn'dan yetişmiş ordu ümerâsından imiş. Bu zatın mektep nezâreti, Tayyar Paşa'nın vaktinden pek uzak bir maziye rasgelmiyor. Ben o devri idrak etmediğim için bu bahse taallûk eden malumatım naklendir. Daha mevsukunu araştıracağım (3).

(3) Hâtıratın müellifi olan Nail Kaptan, bu araştırmayı yapamadan hayata veda etmiştir.

O zamanlar, talim gemisi olarak kullanılan, Nüvîde-i Fütûh.

MEHMED KAPTAN RIHTIMI

White Head Mehmed Kaptan'ın rıhtımı nasıl yaptığına gelince: Mehmed Kaptan, rıhtımı uzatmaya başlayacağı köşeye yani Eşrefpaşa Burnu'nun mukabil köşesine bir iskele kurdu. Tersanede, sapı kalınca bir keresteden yemek çatalının gayet büyüğü şeklinde bir alet yaptırdı. Bu aletin çatal kısmı yemek çatalı gibi dört tırnaklı olmayıp altı yedi tırnaklı idi. Bunun ismi tarak idi. Tarağın sapıyla beraber bütün boyu rıhtım döşeyeceği yerdeki denizin dibinde, kurduğu iskelenin en üst kısmındaki ufkî ağaca kadar olan mesafeden biraz fazla idi. Tarağın sapını, ucundan, iskelenin en üstündeki ufkî kerestesiye ve ortasını da karada karşısına tesadüf eden bir yere tespit ettiği dişli bir el vincinin fenerine dolaştırdı. Bu suretle mesnedi tarağın sapının ucunda, kuvveti tarağın sapının ortasında ve sıkleti de tarağın dişlerinde olmak üzere bir manivela teşkil etti. Bu taraklı manivela ile denizin dibini tarayarak çukur veya tümsekleri tesviye ediyor ve oraya indireceği taşın rahatça oturabilmesi içi zemini hazırlıyordu. Mehmed Kaptan bu ameliyede kullandığı mihanikî kuvveti mektebin alt katındaki büyücek bir odada gündüzleri âtıl ve avare pinekleyen başıbozuk hademenin vücutlarından istihsal ediyordu.

Mehmed Kaptan kuracağı rıhtımın zemininin tesviye edilmiş olduğuna kanaat getirince tesviye edilmiş kısmın arkasına tesadüf eden eski rıhtımı bozuyor ve bu beşerî makinelerinin yardımıyla ön tarafa naklederek yerlerine yerleştiriyordu. Önde döşenen rıhtımın arkasında hasıl olan havuzu da mektebin hamamına su basan, katırın arkasına koştuğu iki tekerlekli arabaya doldurduğu toprakla kurutuyordu. Bu toprağı, sonradan Leylî Ticaret-i Bahriye Kaptan Mektebi yapılan Hunkâr Köşkü'nün arkasındaki bahçeden kazdırıyordu.

Mehmed Kaptan aylarca uğraştı. Genç, orta, yaşlı, ihtiyar, yirmi kadar başıbozuk hademe ile bu rıhtımı meydana getirdi. Bu rıhtım kurulalı elli seneden bir parça fazladır (4). Kurulduğu günden beri de hiç bir ârıza göstermeden hâlâ yaşıyor. Bunu kuran o gayretli adam çoktan ebediyete karıştı. Pek iptidaî vesait ile getirilen bu büyük eserin inşasını gözleriyle görenlerden de hayatta kalanla-

(4) Hâtıratın yazıldığı 1943 yılından itibaren elli yıl evvel (1893).

İmparatorluk donanmasının zırhlı gemilerinden: İclaliye korveti.

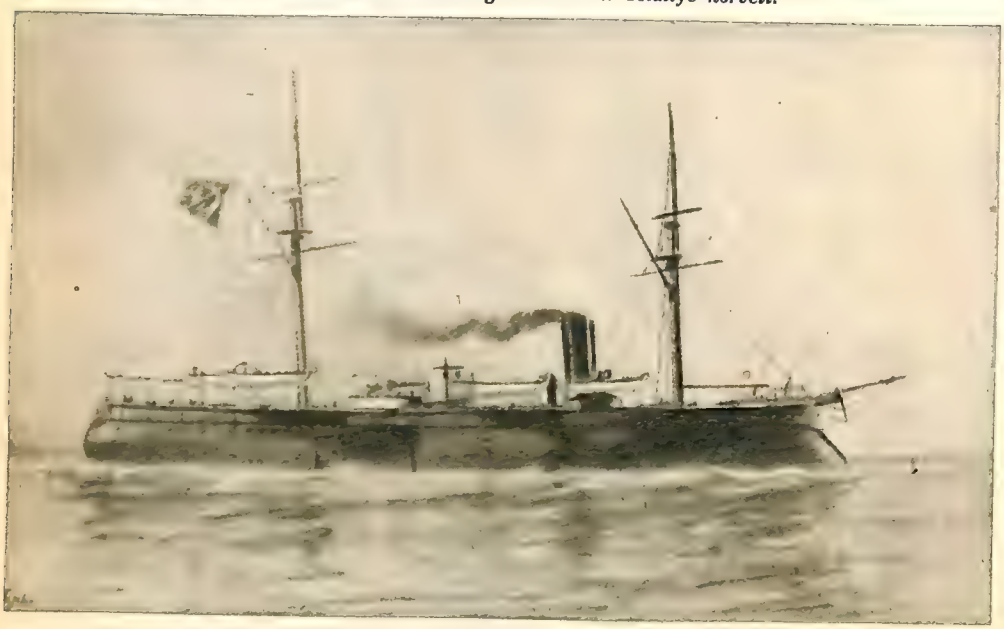

Saltanat yatı: Sultaniye.

rın sayısı onu geçmez (5). Bunlardan bir tanesi de bugün bu irfan müessesesinin riyaziye muallimliğine şeref veren üstad İbrahim Aşkî'dir (6).

Geliniz, üstad İbrahim Aşkî'nin de kemâlât-ı insaniyesinden istiâne edelim de biz fânîler de bu dehrin dağdağasından ebediyete intikal etmeden bu eserin bânisi Mehmed Kaptan'ı yeniden yaşatalım. O gayretli gemicinin nâmını hürmet ve minnetle anarak Bahriye Mektebi'nin Maltepe'ye bakan rıhtımına:

White Head Mehmed Kaptan Rıhtımı adını takıverelim!

İSMAİL KAPTAN'IN DAYAĞI

Talebeliği zamanında arkadaşları tarafından takılıp da bize kadar intikal eden «Atik» lakabı ile anılan Ahmed Efendi evvelce mektepte muallim iken, ihtiyarlık çağına ulaşmasına hürmeten mektebin Hunkâr Dairesindeki eski fen kitaplarıyle coğrafî, felekî, hey'î ve mihanikî birçok alât ve edevât ile modellerin muhafızlığına kayırılan Bayram Hasan Bey'in oğludur. Güler yüzlü, temiz ahlâklı, vakarlı bir zabitti. Binbaşılığa kadar yükselmiş,... (7) komodorluğunda hizmet ifa etmişti.

Mektebin erkânı arasında bir de İsmail Kaptan vardı. Gözünün biri perdeli olduğu için talebe arasında Kör İsmail Kaptan diye anılan bu zat, Bayram Hasan Bey'in damadı ve Atik Ahmed Bey'in de enîştesidir. Metin ahlâklı, dürüst bir adam olan İsmail Kaptan'ın dayağı pek meşhurdu. Akşam dîvân taburunda hasır ovasına yatacaklar, İsmail Kaptan'ın nöbetine rasgelirlerse işleri bitiktir. Çünkü İsmail Kaptan, elindeki sopayı falakaya yatanların tabanına kulaçlayarak indirir ve yapıştırdıktan sonra da kaldırmadan ufkî olarak çekerdi.

DİĞER ZABİTLER

Biraz bıçkın mizaçlı olan Yüzbaşı Osman Efendi, gümrah bıyıklarını hovardavâri kıvırarak büktüğü için talebe tarafından Osman Pala lakabını almıştı. Zabitlik vekarıyla telifi mümkün olmayan bıçkınlık tavrından başka ahlâk bozukluğuna delâlet eder hiçbir fena şöhreti yoktu.

Sonradan sol kolağalığa terfi ederek liman dairesi önünde şamandıraya bağlı «Aynalı Kavak» adındaki karakol gemisinde süvarilik eden Galib Efendi, temiz giyinir, vakarlı ve metin ahlâka sahip bir zattı. İdadî Dördüncü sınıfında idik. Japonya'da batan Ertuğrul fırkateynînden kurtulanları «Hiye» ve «Kongu» adlı iki Japon gemisi İstanbul'a getirmişti. Bu gemilerde staj gören Japon talebeleri

---

(5) Bugün, hâtıratın yazılışından itibaren 24 yıl geçmiş olduğu için öyle tahmin olunur ki, rıhtımın inşasını görenlerden hiç kimse hayatta değildir.

(6) İbrahim Aşkî Bey de şimdi vefat etmiş bulunuyor.

(7) Noktalarla gösterilen yer, eserin aslında da noktalarla gösterilmiştir.

mektebimizi ziyaret ettikleri gibi, talebeden de bu gemileri ziyaret fırsatını bulanlar gittilerdi. Bu gidenler arasında, hikmet-i tabiiye (8) dersinden izinsiz bırakılanlardan olup mektepten savuşup giden sınıf arkadaşım Şevket (9) de vardı. Şevket'in izinsiz olduğu halde mektepten savuşup Japon gemisine gittiğini mektep idaresi haber almış olduğundan divan dayağı cezasına çarptırılmıştı. Şevket'in bu cezaya çarpıldığı akşam nöbetçi zabiti Galib Kaptan'dı. Cezanın hükmünü de Galib Kaptan icra etmişti. Galib Kaptan o akşam hâmil olduğu dördüncü veya beşinci rütbeden Mecidî nişanını da her nasılsa göğsüne takmış bulunuyordu. Dayağı yedikten sonra can acısıyle taburdaki yerine avdet eden Şevket, eliyle Galib Kaptan'ı göstererek işitilecek kadar yüksek sesle: «Efendi Kaptan beni dövmek için nişanını takmış da tabura öyle gelmiş» diye tazallum ediyordu ki, bu da talebelik hayatının cilvelerinden biri idi.

Sınıf birincimiz Sarı Ahmed (10) in babası olan Edhem kaptan, bir müddet mektepte serdahiliyelik etmişti. Kendi âleminde yaşayan bu adamcağız tetkik ve tahkiki kendisine havale edilen hâdiselerde kılı kırk yararcasına araştırmalar yapan müdekkik bir zabitti.

Mektebi bitirip de diploma alacağımıza yaklaşan bir çağda serdahiliyelik vazifesine tayin edilen Aziz kaptan benim eniştemdir. Zevcesi olan ablamın irtihalinden birkaç sene sonra Beyazıt'ta Eminbey Mahallesi imamı Hakkı Efendi'nin kızıyle evlendi ve bu kadından bir kızı oldu. Yukarıda adı geçen Atik Ahmed Bey'in oğlu merhum Münir, damadlıkla kendisine intisap etmiştir. Aziz Kaptan'ın künyesinde Üsküdarlı yazılı ise de, neslen Gemlikli'dir. Islahat ve Tedkîk-i Muhâsebât Komisyonu reisliğinde bulunan Hacı Mehmed Paşa, dayısıdır. Zabit olduktan sonra donanmada hizmet ederken temasa geldiğim sınıf arkadaşlarından, eniştemin mektep lakabının «Leblebici Aziz» olduğunu öğrenmiştim. Hakikaten eniştem bir leblebici kadar safdildi. Kaymakamlık rütbesine kadar yükselmişti. Meşrutiyetin ilânından sonra tahdîd-i sinne uğrayarak tekaüde sevkedilmiş ve ateh getirdikten sonra irtihal etmiştir. İstibdadın son günlerinde Hüdeyde komodorluğunda bulunmuştu. İnkılâptan altı ay evvel, yarı sürgün bir sıfatla Yemen'de Kamaran adasına sevkedildiğim vakit orada da temasta bulunmuştuk. Mevlâ rahmet eylesin.

Girdiğim vakit mektepte bulduğum ve mektepte kaldığım altı sene müddet içinde gördüğüm idare âmir ve zabitlerinin sonuncusu Aziz Bey'dir.

Nev'amâ idare heyetinden sayılan iki kâtipten de bir iki satırla bahsederek bu faslı kapayalım.

Mektep hey'et-i hesabiyesinin başı olan Mustafa Efendi Kalyon Kâtibi yani o zamanki teşkilâta göre sol kolağası rütbesinde idi. Talebe arasında «Beybaba» diye isim verilmiş olan bu ak saçlı ve ak bıyıklı ihtiyar da talebeden herhangi biriyle konuşurken «bey oğlum» suz hitapta bulunmazdı. Beybaba, sağ kolağası rütbesine terfi ettikten sonra yine o vaktin rütesine göre güverte sağ kolağalarına mahsus rütbe şeritlerini takmış ve mektepte ibka edilmişti. Kumanyalığı ve bilhassa miâdı dolup da elbise ve iç çamaşırı gibi tevziat yapmak için depoyu açtığı vakit azim bir kütle halinde içeriye dolan çocukların, Beybaba'yı lâfa tutarak ve kalabalıkla görüş sahasını daraltıp öte beri aşırdıkları olurdu. Mamafi, Beybaba da, kantara taktığı hafif ipekli mendili, «çüşşş» diye emrini infaz ettirdiği kantarı durdurarak bir kilo sıklette tartabilecek kadar, miyarda yüksek bir hüner sahibi idi.

Beybaba'nın Süleyman Efendi adlı korvet kâtibi yani mülâzım-ı evvel (=üsteğmen) rütbesinde bir muavini vardı. Trabzon ve havalisi ahalisinden olan Süleyman Efendi de hesap ve kitaba taallûk eden işlerde yaman hokkabazlardan biri idi. Talebenin gündelik tayını olan bir çift ekmekten, mektep nâzırının emriyle, bir tekin yarısı kesilerek kalan yarımın bir çeyreğini sabah müzakeresinden sonra, öbür çeyreğini de üçüncü dersten çıktıktan sonra mektep lokantasının penceresinin içinde, önünde bir küfe ile oturarak, dağıtırken Süleyman Efendi ile her gün iki defa müşerref olurduk. Bu kesilen yarım ekmeğin ise Tayyar Paşa'nın başına neler açtığını yukarıda zikretmiştik.

---

(8) Fizik dersinin eski adı.

(9) Şevket, meşrutiyetin ilk yıllarında Bahriye Mektebi'nde müdürlük etmiş ve Holland Bey'le işbirliği yapmıştır. Çok intizamperver olan Şevket, mektepte yeni bir hayat yaratmak için çok emekler sarfetmiştir.

(10) Ahmed'in askerlik hayatında son memuriyeti «Tîr-i Müjgân» süvariliğidir. Osmanlı donanmasının torpido ve mayın deposu olan bu gemide, etrafına sirayet ederse, büyük bir felâketi mucib olacak, bir yangın çıktı. Tevessüüne meydan verilmeden söndürülen bu yangının muhtemel neticeleri Ahmed'i büyük bir heyecana düşürerek bu, çok iyi huylu arkadaşın ölümüne sebep olmuştur. Mevlâ rahmet eylesin.

— SON —

Eski Altınordu sahasında Anadolu futbol takımının yaptığı maçlardan bir görünüş.

Türk Futbolunda İlkler

İlk futbol 1890 da oynanmağa başlanmış, ilk maç 1897 de yapılmıştı.

Black Stocking adını taşıyan ilk Türk futbol kulübü hafiyelerin jurnali ile saray tarafından kapatılmıştı.

Türk Millî takımı ilk maçını Cumhuriyet'in ilânından üç gün önce Taksim Stadı'nda Romanya ile oynamış, 2-2 berabere kalmıştı.

Yazan: Erdoğan ARIPINAR

İlk Futbol Federasyonu Başkanı Yusuf Ziya Öniş (solda), Burhan Felek'le birlikte.

Bugün dünyanın en yaygın sporu olan futbol, İngiltere'de doğduğundan 42 yıl sonra Türkiye'de, ilk defa İzmir'de oynanmıştır. 1848'den itibaren İngiltere'de başlayan ve süratle yayılan futbolu Türkiye'ye getirenler de gene İngilizler olmuş, İzmir'de yerleşmiş bulunan dört tanınmış İngiliz ailesi (Lafontaineler, Whittaller, Giraudlar ve Charnaudlar) fertleri kendi aralarında kurdukları iki takımla 1890'da özel maçlar tertip etmeye başlamışlardır.

1895 yılında İzmir'de futbol oynanmasını sağlayanlardan bir kaçının iş icabı İstanbul'a gelmeleri ile, Türkiye'nin bu, en büyük şehrinde de futbol doğmuş, İzmir'den gelen James Lafontaine ile İstanbul'da yerleşmiş bulunan İngiliz asıllı avukat Henry Pears bir araya gelerek «Moda» Kulübü» nü kurmuşlar, Kuşdili çayırında kendi aralarında futbol oynamağa başlamışlardır.

Muhitin gençleri ve bilhassa Rum delikanlıları bu oyuna merak sarmış ve kısa zamanda, takıma girmeye başlamışlardır. Bu takım Türkiye'deki ilk ciddî maçını 1897 yılında İzmir'den gelen İzmir karması ile oynamıştır. Maçı İzmir karması iki farklı kazanmış, maç ertesi yıl İzmir'de, 1889'da yine İstanbul'da oynanmış, üç maçı da İzmir Karması galip bitirmiştir.

Siyah Çoraplar

Futbol yavaş yavaş Türk gençleri arasında yayılmağa başlamış, Reşat Danyal Bey adında müteşebbis bir genç «Black Stocking» Siyah Çoraplar adı altında ilk Türk kulübünü kurmuş, fakat ilk maçtan sonra hafiyeler tarafından saraya jurnal edilen ve devrin siyasî anlayışına göre tehlikeli görülen kulüp kapatılmıştır.

Bundan sonra 1902'de Mr. James Lafontaine ve Mr. Horace Armitage'in önderliği ile «Kadıköy Futbol Kulübü» (Cadikeuy Football Club) kurulmuş, onu Moda Kulübü ve Rumlar'ın kurdukları Elpis izlemiştir.

İngilizler'in kurduğu bu kulüplerde bir Türk de futbol oynamağa muvaffak olmuştur. Sıhhiye Reisi Dr. Hüseyin Hüsnü Paşa'nın oğlu olan Fuat Hüsnü (Kayacan), Bahriye Mektebi'ni bitirdikten sonra ilk defa Black Stocking'e girmiş, onun tek maçında oynayarak yegâne golü atmış, kulübün kapanmasından sonra Kadıköy

kulübünü kurmuşsa da jurnaller üzerine bu ikinci Türk kulübü de kapanmıştır. Kulüpsüz kalan Fuat Hüsnü, güzel oyunu ile İngilizler'in Kadıköy Futbol Kulübü takımında, sonra da Moda onbirinde (Bobi takma adıyle) tek Türk olarak 5 yıl oynamağa muvaffak olmuş, bilâhara Galatasaray ve Fenerbahçe'de yer almıştır.

Türk Futbolunda Diğer İlk'ler

1904 yılında yapılan yeni bir İstanbul-İzmir maçını da 4-2 İzmir karması kazanmayı başarmıştır. Bu karşılaşmaya İzmir karması: «H. Patterson, Whittall kardeşler, P. Brusah, Corc Keon, A. ve R. Lafontaine kardeşler, Edmon Giraud ve G. Giraud, H. Culi», İstanbul karması ise o yıl İstanbul'da bulunan İngiliz sefaret gemisinden takviye olarak aldığı 5 oyuncusunun yanı sıra «Heralos Dames, Sofyano, S. ve E. Whittall kardeşler, R. Hebel, J. Lafontaine, A. Charnaud»'dan kurulu olarak çıkmıştır.

1905 yılının ekim ayında, Ali Sami Yen, o zamanki adıyle Mekteb-i Sultanî'de ilk Türk kulübü Galatasaray'ı kurmuş, 1907'de Fenerbahçe, Altınordu, Anadolu, 1908'de de Beşiktaş kulübü kurulmuştur. Galatasaray 1909'da İngiliz ve Rum kulüpleri arasında yapılan pazar liginde şampiyon olmayı da başarmıştır.

Futbol, Türkiye'de süratle yayılmış, 1911'de Galatasaray'ın davetlisi olarak ilk defa bir yabancı takım (Macar, Kloszvar) yurdumuza gelmiş, Macaristan ikincisi olan takım, ilk maçında 2-2 berabere kalmış, ikinci maçını ise 4-2 kaybetmiştir.

Aynı yıl içinde ilk defa yurt dışına çıkan Türk takımı Galatasaray olmuş, Macaristan'daki maçlarında Kloszvar'a 5-1 ve 4-1, Ferençvaroş'a 7-1 yenilmiş, Bükreş'te, Bükreş karmasını gol rekoru ile 11-1 mağlûp etmiştir.

Gene 1911 yılında ilk defa bir Türk futbolcusu Avrupa'ya transfer olmuş, Galatasaraylı Sabri Mahir, Olympique Paris takımına girerek iki yıl oynamıştır.

1923'te ilk Türk spor teşkilâtı olan İdman Cemiyetleri İttifakı kurulmuş, böylece Yusuf Ziya Öniş, ilk Futbol Federasyonu Başkanı olmuştur.

1963'te Cumhuriyet gazetesi tarafından yapılan jübilede bulunan ilk millî takım oyuncuları (üst sıra), H. Kâmil, C. Çağatay, N. Kaleci, İ. Uluğ, Kelle İbrahim, (Alt sıra), A. Baydar, Z. R. Sporel, S. Arca, B. Gürsoy.

Takımımız, ilk millî karşılaşmamız olan Türkiye - Romanya (2 - 2) maçına çıkarken.

Cumhuriyetin ilânından üç gün önce Türk A Millî futbol takımı İstanbul'da Taksim stadında ilk maçını Romanya ile oynamıştır. 3000 seyircinin takip ettiği bu maça Türk takımı, «Nedim (İst. Altınordu) — Hasan, Kâmil (Fenerbahçe - Kaptan), Cafer, (Fenerbahçe) — Yavuz, İsmet (Fenerbahçe), Aslan Nihat (Galatasaray), Baron Fevzi (İst. Altınordu) — Emin (İst. Altınordu), Alâattin (Fenerbahçe), Zeki Rıza (Fenerbahçe), Sabih (Fenerbahçe), Bedri (Fenerbahçe), tertibiyle çıkmış, hakem Çekoslovakyalı Kratki'nin idare ettiği karşılaşma Ganzeli'in 25. dakikada, Zeki Rıza'nın frikikten 32. ve 50. dakikada, Triç'in, 67. dakikada attıkları gollerle 2 - 2 berabere bitmiş, Baron Fevzi'nin sakatlanması ile 32. dakikada takıma İst. Altınordu'dan Kelle İbrahim girmiştir.

43 yıllık tarihi içinde Türk millî formasını giyen futbol takımları, Batı'nın saha, tesis, çalışma avantajlarına rağmen ülkeler arası turnuvalarda başarılar kazanmışlardır. Bunların arasında amatör millî takımımızın 1963'te Napoli'de kazandığı Akdeniz Oyunları ikinciliği, genç millî takımımızın 1953'te kazandığı Avrupa genç takımlar üçüncülüğü, Ordu takımımızın birkaç yıl ara ile kazandığı Ordular Dünya Şampiyonluğu, A millî takımımızın 1954 yılı Dünya Kupasında İspanya'yı eleyerek final grubuna girmesi ve son olarak da Moskova'nın Lenin stadında dünya dördüncüsü Rus A millî futbol takımını 2 - 0 mağlûp etmesi gösterilebilir.

TARİHE AKAN BİR AY

Ocak

3 OCAK
Moskova büyükelçiliğimizin müsteşarı Sadi Coruk intihar etti. Moskova'da kendisini asmak suretiyle intihar eden Coruk, 46 yaşındaydı. Olay hakkında tahkikata başlandı.

4 OCAK
Türkiye'nin ilk petrol boru hattı Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından işletmeye açıldı. Törende Sunay'dan başka; Senato Başkanı İ. Ş. Atasağun, Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, Başbakan Süleyman Demirel, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural ve kuvvet komutanları hazır bulundular. Açılış sırasında bir konuşma yapan Süleyman Demirel, başka boru hatlarının yapılacağını da söyledi.

Günde 10 000 ton petrol nakledecek kapasitedeki ilk boru hattımızın uzunluğu 494 km. çapı, 45 cm. dir. Borular 1 - 2 metre derine gömülmüştür. Petrolün akışı dört pompa istasyonu vasıtasıyle sağlanmaktadır. Bu pompa istasyonları birbirlerine ve Ankara'ya özel bir telsiz sistemiyle bağlıdır.

● Cezâyir muhalefet lideri Muhammed Hıdır, Madrid'te öldürüldü. Eski Cezâyir Cumhurbaşkanı Ahmed bin Bella'nın yakın arkadaşı olan lider, sürgünde bulunmaktaydı.

5 OCAK
İran Şahı, Adana'ya bir dostluk ziyareti yaptı. Eşi ile birlikte kış sporları yapmak amacıyle Avusturya'ya giden Şah, Adana'ya uğramış, burada Cevdet Sunay ve Süleyman Demirel tarafından karşılanmıştır.

6 OCAK
Millet Meclisi Ramazan Bayramı dolayısıyle 16 ocak'a kadar tatile girdi.

9 OCAK
Genel ve katma bütçeden maaş alan memurlara ilk avans verildi.

12 OCAK
Ramazan Bayramı bütün yurtta kutlandı.

14 OCAK
Kızıl Çin'de Mao aleyhtarları ile, Kızıl Muhafızlar arasındaki çatışmalar gittikçe bütün ülkeye yayılıyor. Pekin, Şanghay gibi büyük şehirler kargaşalık içinde.

15 OCAK
Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, resmî bir ziyarette bulunmak üzere Mısır'a gitti.

16 OCAK
Boru hattı hisse senetlerinin satışa çıkacağı açıklandı. Anî bastıran kar, İstanbul'da hayatı felce uğrattı. Şiddetli kar yağışı ve soğuklar bütün yurda yayılıyor.

19 OCAK
Başkanlık seçiminde çıkan anlaşmazlık üzerine mahkeme kararı ile yediemine teslimine karar verilen TMTF. binası mühürlendi. Bu sırada öğrenciler polise güçlük çıkardılar. Bazıları tevkif edildi.

21 OCAK
Dışişleri Bakanı Çağlayangil Mısır'dan döndü. Bakan, Mısır'daki toplantının samimî bir hava içinde geçtiğini ve Türkiye ile Birleşik Arap Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için tam bir görüş birliğine varıldığını söyledi.

23 OCAK
Kızıl Çin'de ordunun Mao aleyhtarlarına karşı harekete hazırlandığı açıklandı.

24 OCAK
TMTF, yediemin Doç. Dr. Nevzat Yalçıntaş'a teslim edildi.

28 OCAK
Amerika'lı üç astronot bir deneme sırasında yanarak can verdi. Astronotlar, Apollo projesinin tatbiki için yapılan deneme sırasında, birden ateş alan kapsülün içinde öldüler. Bütün dünyayı üzüntüye boğan bu feci kaza sırasında ölen astronotlar: Virgil Grissom, Edward White ve Roger Chaffe'dir.

Utanç Duvarı

Yazan: Burhan Güngör

ÜLKELERİN ve şehirlerin de insanlar gibi bir kaderi oluyor. Zamanın akışı içinde güzel, ihtişamlı günleri bazen dertli ve ıstırap dolu devreler takip ediyor.

San'at, kültür ve eğlence şehri olarak gönülleri ve kafaları daima cezbetmiş bulunan Paris'in, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ciddî bir rakibi vardı: Berlin. Almanya'nın başkenti olan Berlin, 1936 yılında olimpiyatların yapıldığı şehir olarak ayrı bir mâna ve önem kazanmıştı.

Yalnız Berlinliler'in değil, Almanya'nın her tarafından ve başka ülkelerden gelen insanların eğlence merkezi olan Friedrich Strasse ve çevresi, ünü sınırları aşan «Unter den Linden - Ihlamurlar altında» caddesi ve çeşitli eğlence yerleri hafızalarda tatlı hâtıralar bırakmışlardır.

İŞGAL SONRASINDA ALMANYA'NIN DURUMU

Bir zamanlar Avrupa'nın nabzının attığı birkaç şehirden biri olan Berlin, 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı'nın 8/5/1945 tarihinde Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması ile sonuçlanmasını takip eden devrede «talihsiz şehir» sıfatiyle anılmaya hak kazanacak duruma düşmüştür.

Almanya'nın teslimiden sonra Alman topraklarının dörtte biri Sovyetler Birliği ve Polonya tarafından, bir muahedeye dahi dayanmaksızın, kendi ülkelerine ilhak edildi. Geri kalan kısım ise dört işgal bölgesine ayrıldı: Amerikan, İngiliz, Fransız ve Rus bölgeleri... Berlin şehri de dört büyükler tarafından tamamen ayrı bir statü hükümlerine tabi tutuldu.

BATI ALMANYA VE BATI BERLİN

Amerikan, İngiliz ve Fransız işgali altındaki üç batı bölgesinde 23/5/949 tarihli Bonn Anayasası esaslarına göre — bugün «Batı Almanya» diye andığımız — Federal Almanya Cumhuriyeti teşekkül etmiştir.

Üç batılı devletin işgal bölgelerinden meydana gelen «Batı Berlin» ise 1/9/950 tarihli müstakil anayasa ile bir «şehir devleti» olarak kurulmuştur. İşgal kuvvetlerinin kararları gereğince Berlin, Federal Almanya Cumhuriyeti tarafından idare edilmez. Berlin'in ayrı bir hükümeti vardır. Batı Berlin Belediye Reisi aynı zamanda Batı Berlin hükümet reisi sıfatını taşıdığından Regierender Bürgermeister (icray-ı hükümet eden belediye reisi) olarak anılır. Federal Almanya'nın kanunları ise, Mebuslar Kamarası denilen Berlin Şehir Meclisi tarafından Berlin kanunları olarak kabul ve tasvib edildiği takdirde Berlin'de yürürlüğe girer.

BATI VE DOĞU ALMANYA

Üç batılı devletin işgal bölgelerinden müteşekkil olan Federal Almanya Cumhuriyeti (Batı Almanya) vücut bulduktan sonra Sovyet işgal bölgesinde «Alman Demokratik Cumhuriyeti» adı verilen ve komünist partisinin diktatoryası esası üzerine müesses bir devlet kurulmuştur. Federal Almanya Cumhuriyeti, Almanya'nın tamamını temsil ettiği iddiasını ısrarla savunmakta ve Bonn hükümeti, Doğu Alman hükümetini tanıyan devletlerle diplomatik münasebetlerini kesmektedir. Almanya'nın bu iki bölümünde para, iktisadî sistem, idarî kuruluş, her şey farklıdır. Böyle olması da çok tabiîdir. «Bugün sadece Almanya'yı değil, dünyanın büyük bir kısmını ikiye ayıran demir perde, devletler veya idarî bölgeler arasındaki bir huduttan ziyade, iki sistem arasındaki bir sınırdır» (1).

BERLİN BÖLÜNÜYOR

1949'dan bu yana Doğu Almanya'dan Batı Berlin'e ve Batı Almanya'ya 3.700.000 kişi sığınmıştır. Bu rakama, Doğulu 27.000 asker ve polis memuru da dahildir. 12 ağustos 1961 günü (Utanç duvarının inşasından bir gün önce) Batı'ya 2.400 kişi iltica etmişti.

Doğu Almanya sakinlerinin saatte 100 kişilik bir sür'atle Batı'ya iltica etmeleri, Doğu Alman makamlarını Berlin'e bir duvar yapmak ve bu suretle kaçışı önlemek gibi bir tedbirden medet ummaya sevketmiştir.

Berlin'in Sovyet bölgesini teşkil eden doğu tarafında 13 ağustos 1961 günü Çin Seddi gibi bir duvar inşasına girişilmiş ve dikenli teller, tanklar, silâhlı nöbetçiler kullanılmak suretiyle şehrin bir tarafından diğer kesimine geçiş menedilmiştir. Duvar büyük bir hızla inşa edilmiş, daha sonra Batı Berlin'e bakan sınırdaki binaların pencereleri tuğla ve harçla örülüp kapatılmış, ayrıca 5-6 kat yüksekliğindeki binaların çatılarına dahi dikenli teller konulması ihmal edilmemiş, hür dünyanın hayret ve teessür dolu bakışları altında Berlin duvarlar ve dikenli tellerle bölünmüştür.

13 ağustos 1961 tarihinden sonra 481

Berlin'de kiliselerin önünü bile duvarla çevirmişlerdi.

(1) Dr. İur. E. Hirsch - Berlin Üniversitesinde Ord. Prof. - «Almanyanın ikiye bölünmesinden doğan hukukî meseleler» adlı etüd.

kilometre karelik bir saha üzerinde yaşayan Batı Berlinli 2.200.000 Alman, 403 kilometre kare alanındaki Doğu Berlin'de yaşayan 1.075.000 Alman'ı görmek ve onlarla görüşmek imkânını kaybetmiştir. Duvarın ayırdığı kardeşler birbirini, ana, baba, evlâdını görmek, birlikte yaşamak hakkından mahrum olmuştur. Doğu Berlinliler'in Batı'ya geçişine müsaade edilmediği gibi, Batı Berlinliler'in ve Batı Alman halkının Doğu Berlin'e geçişine de izin verilmemektedir. Bu yüzden Berlin'i bölen duvar «Utanç Duvarı» diye anılmaktadır. Tamamı 45 kilometre uzunluğunda olan Doğu - Batı Berlin sınırının 24 kilometrelik kısmında duvar mevcuttur, geri kalan 21 km. tabiî manilerle ayrılmıştır.

DUVARI GEÇENLER

Duvar, ayda 30.000 kişiye ulaşan iltıcaları önlemiş ise de, şüphesiz Doğu Almanyalılar'ın Walter Ulbricht'in komünist hükümetine ve rejimine ısınabilmelerini sağlayamamıştır. Nitekim kendilerine en ziyade itimat edilen Doğulu nöbetçilerin dahi sınırı aşıp Batı'ya iltica etmeleri, hayatı pahasına duvarı ve kurşunları aşıp Batı'ya geçmek için her tedbire başvuran Doğu Berlinliler'e ait gazete sütunlarını dolduran haberler büyük anlam taşımaktadır. «Utanç Duvarı» nın inşasından bu yana 122 kişi Batı Berlin'e kaçmak isterken, Doğulu nöbetçiler tarafından vurularak öldürülmüş olmasına rağmen, iltıcalar — sayıca az da olsa — hâlâ devam etmektedir.

13 Ağustos 1961 tarihinde Berlin'in duvarlar ve dikenli tellerle ikiye bölünmesi ve Almanlar için bir taraftan, diğer tarafa geçişin imkânsız kılınması gerek Berlin'de ve Almanya'da, gerekse dünyada büyük akisler yaptı. 13 ağustos akşamı Batı Berlin Temsilciler Meclisi derhal olağanüstü bir oturum akdetti. Willy Brandt o gün şu sözleri söylüyordu:

«Şehrimizi ortasından bölen beton kazıklar Alman birliğinin ve şehrin canlı varlığının kalbine çakılmıştır.»

16 ağustosta genç Berlinli işçiler ellerinde levhalar olduğu halde Schöneberg Belediye Sarayı'na doğru yürüdüler. «Hürriyet içinde birleşme», «Herkes için hürriyet» gibi levhalarla düşüncelerini ve duygularını ortaya koyan 500.000 Berlinli o gün Belediye Sarayı önünde Rudolf Wilde meydanında toplanarak, büyük bir protesto gösterisinde bulundular. Bu arada Batı Almanya'nın çeşitli mevkilerdeki önemli devlet adamları Berlin'i ziyarete geliyorlardı. 19 ağustos 1961 günü ise «Hava Köprüsünün Babası» diye anılan General Lucius D. Clay, Berlinliler'e hitap ediyordu. O tarihte Amerika cumhurbaşkanı yardımcısı olan Lyndon Johnson da general ile birlikte Berlin'e gelmişti. Johnson'un gelişi, Başkan Kennedy'nin Berlin için verdiği teminat sözünün ciddiyet ve samimiyetini belirtmek maksadına matuftu. 22 ağustosta Başbakan Dr. Konrad Adenauer, ondan birkaç gün sonra da Batı Almanya Cumhurbaşkanı Dr. H. Lübke Berlin'i ziyaret ettiler.

KENNEDY BERLİN'DE

Berlin 26 haziran 1963'de dünyanın gözlerini tekrar üstüne çekti. Çünkü o gün Amerika Cumhurbaşkanı John F. Kennedy Berlin'i ziyaret ediyordu. Willy Brandt bu ziyareti «Berlin'in tarihinde büyük bir gün» şeklinde ifade etmiştir. W. Brandt'ın «Batı dünyasının bir numaralı şahsiyeti» olarak tavsif eylediği Başkan Kennedy, Berlin'in Tegel Hava alanına ayak bastıktan sonra yaptığı konuşmasının sonunda açık ve kesin olarak şöyle diyordu: «Berlin, Birleşik Devletlerden 5000 kilometre uzaktadır; fakat, buna rağmen bizden bir parçadır.»

«BEN BERLİNLİ'YİM»

Başkan Kennedy 26 haziran 1963 günü Berlin'in Schöneberg Belediye binası önünde Rudolf Wilde meydanını görülmemiş bir şekilde dolduran yüz binlerce insana hitap ederken, «Ben bir Berlinli' yim» demişti. Ve bu sözü niçin söylediğini şöyle açıklıyordu: «Bundan 2000 yıl önce bir insanın en büyük gururla söyleyeceği söz şu idi: Ben bir Roma vatandaşıyım. Bugün ise hür dünyada yaşayan bir şahsın iftiharla söyleyeceği cümle şudur: Ben bir Berlinli'yim.»

Başkan Kennedy bu sözleri bir gerçeği belirtmek için söylüyordu: Doğu blokunun ortasında yaşayan Batı Berlinli'ler çok ciddî endişelerle karşı karşıya gelmiş olmalarına rağmen, yaşama güçlerini ve manevî metanetlerini asla kaybetmemişlerdir. Nitekim Yapı ve Mesken İşleri Bakanı Rolf Schwedler 1949 - 1963 yılları arasında Berlin'de vukubulan imar faaliyetini aksettiren bir kitaba yazdığı önsözde bu hususu aşağıdaki sözlerle belirtmiştir:

«Geçen 14 yıl zarfında Berlinliler'in cesaretini kırmak ve tehditlerle onların mukavemet arzusunu felce uğratmak daima tecrübe edildi. Şehirde imar ve inşa faaliyetinin devamı, bütün bu teşebbüs ve denemelerin tesirsiz ve neticesiz kaldığının delili olmuştur. Berlin politikasının

Berlin'in duvarla bölüneceğini önceden haber alan güvenlik kuvvetleri, kaçma fırsatı varken, çiti atlayıp Batı'ya geçtiler (solda). Dikenli telin ardından konuşabilen iki Berlinli (yukarıda), hürriyeti seçmek için tehlikeden kaçınmayan Berlinliler, polise direniyorlar (altta).

İşte garip bir tecelli daha: Ev, Doğu Berlin'de ama, pencereleri Batı Berlin'e bakıyor. Pencerelerinin duvarla örüleceğini haber alan Berlinliler kaçıyor.

gayesi, şehri tekrar hürriyet içinde birleştirmek ve başşehir fonksiyonunu tekrar kazanmasını sağlamaktır. Bu, planlarda ve inşa faaliyetinde de hâkim olan fikirdir.»

Başkan Kennedy, Berlin'den ayrılırken bütün tehditlere rağmen cesaretini, manevî mukavemetini kaybetmeyen ve şehri terketmeyip inşa faaliyetine hızla devam eden Berlinliler'e şöyle hitab etmişti: «Yerime geçecek olan şahsa cesaretinin büyük ölçüde kırıldığı bir anda açılmak üzere küçük bir mektup bırakacağım. O mektubun içinde yalnız şu üç kelime bulunacak: Hemen Almanya'ya gidiniz! Belki de günün birinde bu mektubu bizzat ben açacağım.»

Ölümünü bütün dünyanın büyük kayıp saydığı genç, enerjik ve idealist Başkan Kennedy'nin Berlinliler'e hitab ederken söylediği şu sözler çok ilgi çekici ve manalıdır:

«Hürriyet içinde yaşamak kolay değildir. Demokrasinin kusursuz olduğu söylenemez. Ancak biz halkımızı sınırlarımız içinde tutabilmek ve onların başka tarafa kaçmalarını önleyebilmek için bir duvar inşa etmeye lüzum hissetmiyoruz;»

Diğer taraftan Batı Berlin Belediye Başkanı Willy Brandt da duvarın inşasının 5. yıldönümü münasebetiyle 13 ağustos 1966 günü yaptığı bir konuşmada Berlin duvarını «komünizmin Alman topraklarında uğradığı yenilgiyi gösteren bir iflas beyannamesi» olarak vasıflandırmıştır.

BERLİN'İN VE ALMANYA'NIN BİRLEŞMESİ

Berlin'in ve Almanya'nın birleşmesi temennisi ne zaman ve nasıl gerçekleşecektir? Bunu şu anda kimse bilmemektedir. Lâkin savaş sonunda Potsdam Andlaşması'nı imzalamış olan üç devlet Almanya'yı parçalamamış, bilâkis siyasî ve hukukî bir vahdet olarak 1937 yılı sınırları içinde muhafaza görevini Devletler Umumî Hukuku bakımından deruhte etmişlerdir.

Âkid devletlerden birinin (Sovyet Rusya'nın) Potsdam Andlaşması ile artık bağlı kalmak istemediğini beyan etmesi ile Andlaşmadan doğan vecibe sona ermiş sayılmamaktadır. Potsdam Andlaşması, Almanya lehine bir akid olarak telakki edilmese bile, Birleşmiş Milletler Teşkilâtının bütün üyeleri tarafından resmen tanınmış olan her milletin kendi mukadderatını bizzat tayin etme hakkı (Self-determinasyon) her iki Almanyanın tekrar birleştirilmesi konusunda münakaşa edilemeyecek bir esas olarak benimsenmek icab eder. Çünkü Almanya'da bir milletin self determinasyon hakkına sahip olması için aranan bütün şartlar mevcuttur.

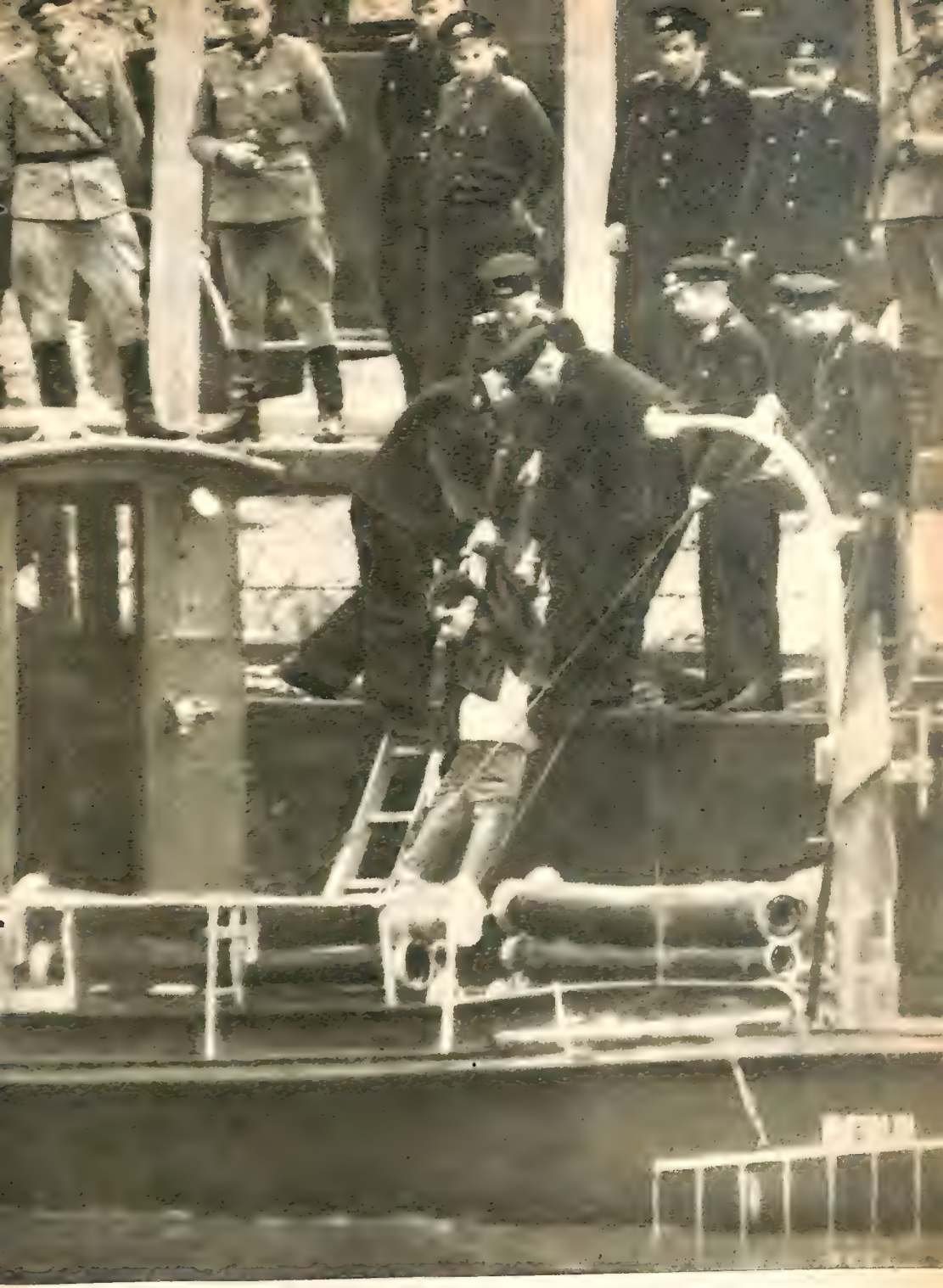

Bütün baskıya rağmen, her türlü çareye baş vuran Berlinliler, ölümü göze alarak kaçmaya çalışmışlardır. Resimde, kaçarken Sovyet polisi tarafından yakalanan bir genç.

Resimlerle

ESKİ İSTANBUL

Bu sayımızdan itibaren okuyucularımıza İstanbullular'ın yarım asır kadar önceki yaşayışını canlandıran fotoğraflar sunmaya başlıyoruz. Bu fotoğraflar toplumumuzun bu süre içinde ne büyük bir değişiklik geçirdiğini gösteren en açık delillerdir.

Seyyar esnafa bugün de İstanbul'da sık sık rastlanır. Ancak bugünkü İstanbullular'ın gördüğü esnafla, eskilerin alış veriş ettiği esnaf arasında öyle büyük fark var ki...

Solda bir pazar yerindeki şerbetçi ve küçük bir küfe hamalı. Yukarıda bir cami duvarı dibinde bir hamal ve şemsiyeli bir vatandaş.

*

Kağnı artık değil İstanbul'da, Anadolu'da bile kolay raslanmayan bir taşıt. Ama daha yarım asır önce İstanbul'da arada bir kağnılara raslanırdı.

Bu günün mesirelerini dolduran mini-etekli hanımlar, yüzyılımızın başlarında dünyaya gelselerdi mesireye, bu arabayla gidecek, bu kıyafetle gezeceklerdi.

İstanbul sahillerinde seyyar esnaf.

*

İstanbul'un adaları, eskiden de eşek gezintileriyle meşhurdu. İşte adada eşekle gezen zamanın modern hanımı.

Bir caminin musluklarında abdest alan İstanbullu müminler.

Köprü altında balık tutan iki arkadaş.

Rus Vapurundan Kaçırılan Katil

Yazan: İhsan Birinci

1913 yılı mayıs başlarında, Beyoğlu Glavani (Kallalvi) sokağındaki Pertev Tevfik Bey'in evinde; Mahmud Şevket Paşa hükümetini devirmek maksadıyle, gizli toplantılar yapılıyordu.

Padişahın yeğeni Prens Sabahaddin'in başkanlığında; Gümülcineli İsmail, Kemal Midhat, Muhib ve Mehmed Ali adlarındaki şahıslardan teşkil olunan bu komite; Bâbıâlî vakasına ve Nazım Paşa'nın öldürülmesine tahammül edemeyerek, İttihatçılar'a düşman kesilmişlerdi.

Aynı gayeyi güderek «Nazım Paşa'nın intikamını almalıyız!...» diye yemin eden, Yüzbaşı Kâzım ve arkadaşları; Eczacı Nazmi Bey'in teklifi ile yukarıdaki grupla birleşerek, daha da kuvvetlendiler.

Komitenin fiilî erkânında şu isimler vardı:

Yüzbaşı Kâzım (komitenin müessisi ve başkanı), Muhib (müşaviri), Miralay Fuad, Kaymakam Zeki, Topal Tevfik, Hakkı, Ziya, Şevki, Abdullah Safa, Şöför Cevad, Gözlüklü Emin, Yüzbaşı Mehmed Ali, Mehmed (jandarma yüzbaşılığından emekli), Jandarma Kemal, Jandarma Kâzım, Hikmet (kardeşi), Kavaklı Mustafa, Şöför Abdurrahman (Çerkes Nazmi Paşa'nın oğlu).

Aralarında İttihadçılar'ın darbelerine maruz kalan bir kaçı hariç; diğerlerinin hiç bir siyasî düşüncesi yoktu. Hayatlarını ötede beride içki ve kumar âlemlerinde geçiren bu zavallılar, Nazım Paşa intikamcılarının kurbanı olmuştu.

Komitenin hedefi, Bâbıâlî baskınının bir benzerini yaparak hükümeti devirmekti. Bunlara kanlarının son damlasına kadar çalışacaklarına dair yemin ettirdiler. İhtilâl esnasında birbirlerini tanımak ve sarayı muhasara edecek olan askerler tarafından, kolayca içeri alınabilmelerini temin maksadıyle, her birine «Kırmızı benekli mendiller» tevzi edilmişti... Hareket çarşamba günü saat 11.40'da başlayacaktı.

Alınan karara göre, Sadrâzam Mahmud Şevket Paşa'yı: Topal Tevfik, Ziya, Eczacı Nazmi, Abdullah Safa, Şevki, Mehmed Ali, Abdurrahman, Şoför Cevat; Karaso ve Nesim Roso'yu: Kavaklı Mustafa idaresinde Kara Ahmed, Raif; Talât Bey'i (Paşa); Jandarma Kemal, Hikmet ve İzmit'ten getirtilen Çerkesler'i, Cemal Bey'i (İstanbul muhafızı); Jandarma kumandanlığından emekli Mehmed ve İzmit'ten getirtilen diğer Çerkesler öldüreceklerdi.

Nihayet emellerine kavuşan komiteciler, Sadrâzam'ı beş, yaveri İbrahim Bey'i iki ve Kâhyası Kâzım'ı da bir yerinden tabanca ile vurdular.

Otomobilin etrafını sarıp ateş edenler şunlardı: Topal Tevfik, Ziya Şevki, Mehmed Ali, Abdullah Safa, Cevad, Kemal, Hakkı... Bunlardan Ziya ve geride bekleyen Eczacı Nazmi ile Abdurrahman, Şöför Cevad'ın kullandığı otomobille, Aksaray

istikametine doğru kaçmışlardı. Diğerleri de kalabalığa karıştılar. Yalnız Topal Tevfik civardaki Aşiret Han'ında yakayı ele vermişti.

Onun itirafı ile Beyoğlu'nda yakalanan Hakkı'nın şaşkınlıkla arkadaşlarının saklandığı, Pire Mehmed sokağı'nda Nikola Filic'in evini göstermesi üzerine; mezkûr bina sarılmış ve komite başkanı Yüzbaşı Kâzım, suç ortakları Şevki ile Mehmed Ali'nin ele geçmeleri sağlanmıştı.

Erkânıharp Kaymakamı Mehmed Remzi Bey'in başkanlığındaki Divanıharb-i Örfi'nin 9 haziran 1329 tarihli kararı; ertesi günü Padişah Sultan Reşad'ın irâde-i seniyesi ile tasdik edildi.

Böylece Mahmud Şevket Paşa'nın katilleri, diğer emellerine kavuşmadan yakalanmış ve Beyazıt'ta kurulan on iki darağacında, suçlarının kefaretini ödemişlerdi.

VAK'ANIN BİLİNMEYEN TARAFLARI

Vak'anın buraya kadar olan kısmı, çeşitli yönleriyle neşredilmiş, bilinen kısımları teşkil etmektedir. Şimdi de suikastı müteakip firar edenlerden Eczacı Nazmi ile Kavaklı Mustafa'nın, bu güne kadar meçhul kalmış feci akıbetlerine geçelim.

Eczacı Nazmi, kargaşalık anında Bulgaristan'a kaçmıştı. Sonraları her şeyin yatıştığını zannederek, deniz yolu ile gizlice İstanbul'a döndü. Fener'de Küçükmustafapaşa mahallesindeki annesinin evinde kalıyordu. Aklınca bir müddet daha ortalıkta görünmeyecekti.

Fakat bir gün akrabası, eski mutasarrıflardan Kenan Bey tarafından saklandığı yer ihbar edildi. Derhal harekete geçen İstanbul merkez kumandan muavini Şerif Bey, bu vazifeyi Beyazıt inzibat zabiti mülâzım Şerif Nimet (Bener) Bey'e vermişti.

Yakalanacak şahsın suçunu söylemeyi o an için mahzurlu görüyordu. Genç mülâzıma sadece:

— Git annenle helâllaş!... Zira sana vereceğim vazife mühimdir, deyince, Şerif Nimet Bey heyecanını belli etmeden cevap verdi:

— Bu kadar muharebeye iştirak ettim, şehit olmadım. Kaderde geri hatlarda ölmek varsa, ne diye annemi merakta bırakayım?...

Müthiş bir kış gecesiydi... Karla örtülü yollar buz tutmuştu. Verilen talimatta, yakalanması istenen Eczacı Nazmi'nin bulunduğu binanın alt katında, siyahî bir şahsın tehlike anında benzin tenekelerini tutuşturacağı bildirilmişti.

Mülâzım Şerif Nimet Bey, yanına aldığı on inzibat neferi ile evin etrafını sarıp, kapıyı çaldı. Cevap verilmiyordu. Bu

Beyazıt inzibat zabiti mülâzım Şerif Nimet (Bener)

defa kapıyı kırıp içeri girdiler. Hakikaten alt kat sofada, yatağından doğrulmakta olan siyahî bir adamla karşılaşmışlardı.

İnzibatlardan bir kısmı üzerine çullanırken, diğerleri de merdivenleri süratle çıkıp, önlerine gelen kapıyı yumrukladıklarında, içeriden:

— Kimsiniz? diye bir ses geldi.

Bu, aradıkları Eczacı Nazmi idi.

— Ben inzibat zabitiyim, teslim ol!...

Eczacı Nazmi, bu ihtara tabancası ile cevap verince, yaylım ateşiyle mukabele edildi. Evin içi bir anda savaş meydanına dönmüştü. Az sonra içerdeki ses kesildi. Kırılan kapıdan girilince; yatak odasına bitişik diğer bir odanın ortasında, Eczacı Nazmi'nin yerde kanlar içinde ölü olarak yattığını gördüler.

Durumu kumandanlığa haber vermek üzere sokağa çıkan Mülâzım Şerif Nimet Bey, etrafta iki muhafız bölüğü ve bir de itfaiye grubunun ayrıca tertibat aldığını görünce, işin ehemmiyetini o zaman anlamıştı.

Aralarında bulunan Miralay Şerif Bey ile emniyet kısm-ı siyasî müdürü Tevfik Hadi Bey, ölü olarak ele geçirdikleri şahsın, Mahmud Şevket Paşa'nın katillerinden biri olduğunu o anda bildiriyorlardı. Bu muvaffakiyetinden ötürü, mülazım Şerif Nimet Bey, Enver Paşa tarafından Mecidiye nişanı ile taltif edildi.

Beyoğlu polis müdüriyeti Sertaharrisi (Baş dedektif) Mehmed Ali Bey'i, İstanbul polis müdür-i umumîsi Azmi Bey makamına çağırmıştı. Suikast hadisesinin tahkik komisyonu reisi müddeiumumi Bedri Bey de orada idi. Katillerden Kavaklı Mustafa'nın evvelce firar ettiği Yunanistan'dan döndüğünü ve şimdi de Galata rıhtımından kalkacak olan bir Rus vapuru ile Romanya'ya kaçacağını istihbar ettiklerini söylüyorlardı.

Kavaklı Mustafa'nın mezkûr vapurdan çıkarılması emrini alan Mehmed Ali Bey, bu işin kapitülâsyonların hüküm sürdüğü bu devirde, ancak Hariciye nezaretinin teşebbüsü ile mümkün olabileceğini beyan etmesi üzerine, Azmi Bey:

— Mütalâa istemem, sana emir veriyorum, gidip alacaksın. Bilsem ki şu damarımda merhamat var, onu koparır atarım!... demişti.

Müdüriyetten ayrılan Mehmed Ali Bey, doğruca Balıkpazarı'ndaki Dimitri'nin meyhanesine gitti. Burası onun ve bazı meslekdaşlarının daimî uğrak yeri idi. Nitekim az sonra yanına gelen Taharri komiseri Mevlûd, 3. sınıf taharri memuru Fahri ve Ahmed Faik Efendiler'le beraber, kendilerine verilen vazife hususunda uzun uzadıya konuşarak bir karara vardılar.

Plân gereğince, Rus vapuruna yolcu olarak girecekler ve hareket etmeden, Kavaklı Mustafa'yı denize atacaklardı!... Bundan başka çare yoktu.

Polis memuru Suadiyeli Palabıyık Zeki ile arkadaşları, balık tutma bahanesiyle kayıklarla vapurun etrafında dolaşacaklar ve onları denizden alıp, Sarayburnu'ndaki Hunkâr İskelesi'ne çıkaracaklardı. Orada hazır vaziyette bekleyen bir otomobille de katil müdüriyete getirilecekti.

İlk iş olarak Komiser Fahri Bey'i Mahmutpaşa'da Havuzlu Han'a göndererek, dört bavul satın aldılar. Bunları ağırlaştırmak için taş doldurmuşlardı. Sonra acenteden gidiş biletler temin edildi.

«SENİ DE ÖLDÜRECEĞİM!...»

Rus vapuru o gün saat on birde hareket edecekti. Birer yolcu gibi kamaralarına çekilen polisler; bu mühim vazifeyi başarı ile sonuçlandırmaya kararlı idiler.

Güverteye henüz çıkmışlardı ki, bir tesadüf eseri az ötede aradıkları adamı gördüler.

Sertaharri Mehmed Ali Bey, ağır adımlarla yanına yaklaşarak sağında durdu. Verilen işaretle Fahri Efendi soluna geçti. Komiser Mevlûd Bey ile Faik Efendi de arkasında yer almışlardı. Sağ ve solundakiler ansızın başını öne eğecekler, diğerleri de arkasından kaldırıp denize iteceklerdi.

Polisler plânlarında muvaffak olmuşlardı... Fakat Kavaklı Mustafa denize düşürülürken yalnız değildi! Yanında beliren şahısların saldırısına uğrayınca, uzun kollarını Mehmed Ali Bey'in boynuna dolamış, birlikte denizi boylamışlardı.

Kavaklı Mustafa, sertaharriyi şahsen tanırdı. Her ikisi birden batıp çıktıkça bağırıyordu:

— Ulan Mehmed Ali, ben zaten mahvoldum. Seni de öldüreceğim!...

Balıkçı kıyafetindeki Palabıyık Zeki yetişerek, her ikisini kurtardı. Hemen peşlerinden denize atlayan Mevlût, Faik ve Fahri Efendiler'i de diğer kayıklar almıştı.

Rus vapurundan gelen bağrışmalar arasında, oradan uzaklaşarak Sarayburnu'na çıktılar. Otomobil hazır vaziyette bekliyordu. Az sonra polis müdürünün karşısındaydılar. Vaziyetten memnun görünen Azmi Bey, katili süzdükten sonra, Mehmed Ali Bey'e dönerek talimatını verdi:

— Islak elbiseni değiştir, bunu da daireye götürüp ifadesini tespit et.

Kavaklı Mustafa'nın yapılan sorgusunda, Akaretler'de Dâmad Sâlih Paşa'nın konağındaki toplantıya kadar olan safhayı

Sadrâzam Mahmud Şevket Paşa, öldürüldüğü otomobilde.

anlatmış; diğer kısmı da Azmi ve Bedri Beyler gelmedikçe söylemem, demişti.

Müdüriyet binasının alt katındaki loş odaya Müddeiumumî Bedri Bey'le birlikte inen Azmi Bey, yerde yatana iki defa seslendi:

— Mustafa, Mustafa!...

Kavaklı cevap vermiyordu... Azmi Bey eğildi, bileğini tuttu. Sonra yavaş yavaş doğrularak, Bedri Bey'e baktı:

— Yahu bu adam ölmüş!...

Mahmud Şevket Paşa'nın katillerinden Kavaklı Mustafa, bu kadarla bırakılmamıştı. Azmi Bey'in «Nehy-i asabiye neticesi olacak!...» sözüne karşılık, müddeiumumî Bedri Bey de:

— Haklısın zaten idam hükmü var. Tasdik edilmiştir... Götürüp assınlar!... Diye emir verdi.

Bunun üzerine, cesedini oradan kaldırıp, alelacele Beyazıt meydanında kurulan sehpada sallandırdılar. Bu suretle ölüm şekli örtbas edilmiş olan Kavaklı Mustafa'nın cesedi; öğleye doğru sehpadan indirilerek, Edirnekapı mezarlığına gömüldü.

Bahçekapı'daki Yıldız hamamına giden Sertaharri Mehmed Ali Bey, göbek taşında iki şişe Singros konyağını, Kasabın Fehmi'den aldığı pirzola ile içerken, hamama giren komiser Yaver Baba'dan şu haberi almıştı:

— Seni müddeiumumi bey hemen istiyor!... Kendisi müdüriyettedir. Yine ne olmuştu? Vazifesinin bittiğine kani idi. Acele giyinerek müdüriyete geldi. Makam odasına girince hayret etmişti. Polis müdür-i umumîsi Azmi Bey orada değildi. Üstelik masasında da Müddeiumumi Bedri Bey oturuyordu. Sert bir lisanla, âdeta çıkışır gibi konuşuyordu:

— Mahmud Şevket Paşa'nın katillerinden Kavaklı Mustafa'yı kapitülâsyonlara muhalif bir suretle Rus vapurundan almışsın!... Rus sefarethanesinin teşebbüs-i siyasîyesi üzerine, Hariciye Nezareti'nden Emniyet-i Umumiye'ye gelen emirde; Polis Müdür-i Umumisi Azmi Bey başta olmak üzere; sen, Mevlût, Fahri ve Ahmed Faik Efendiler memuriyetten azledildiniz!... Üzerinizdeki mirî eşyayı, müdür muavini Murad Bey'e teslim ediniz.

Taltif beklerken, bu acı hakikatle karşılaşan Mehmed Ali Bey, ancak:

— Efendim, size bunu evvelce arzetmiştim, diyebilmişti. Fakat Bedri Bey'in:

— Allah, Allah... O zaman polis müdür-i umumîsi ben miydim?

Mehmed Ali Bey, böylece sekiz ay açık ta kaldıktan sonra, nihayet Dr. Bahaeddin Şakir Bey'in delâletiyle yeniden memuriyete kabul edildi. Bunun için de Emniyet-i Umumîye Müdürü İsmail Canbulat Bey tarafından bir formül düşünüldü:

— Sertaharri Mehmed Ali ismi, Rus vapurundan adam alması sebebiyle kayıttan silinmiştir. Üsküdar sertaharriliği münhâldir. Başka bir isimle müracaat et, kabul edelim!...

Mehmed Ali Bey de mecburen bu ismi terkederek, babasının adını almıştı... Bu suretle Hidayet Bey olarak yeniden vazifesine başlamış oluyordu.

Hayat'ın Türkiye Tarihi Hakkında

Hayat müessesesinin yayınlamakta olduğu, şimdiye kadar 10 cildi çıkan Türkiye Tarihi hakkında, basınımızda birçok tenkit ve tanıtma yazısı çıktı. Son olarak, Türk Kültürü'nün ocak 1967 sayısında yayınlanan yazıyı, aşağıda iktibas ediyoruz. Yazının muharriri Ekrem Üçyiğit, Ankara Yüksek Öğretmen Okulu'nda Türk İnkılâbı Tarihi okutmaktadır. Daha önce Londra kültür ataşeliğinde, Millî Eğitim Bakanlığı teftiş kurulu başkanlığında bulunmuş bir tarih hocasıdır.

Türkiye Tarihi, sıradan bir eser değil. Böyle terkibî bir tarih hakkında yanlış kanaat edinmemek için, birçok ciltleri, araya zaman fâsılası koyarak iki veya üç defa okudum. Hattâ dört defa okuduğum parçalar oldu. Böylece eserin etkisinden ve müellifin fikirlerinin baskısından kurtulmaya çalıştım. Ondan sonra bu tanıtma ve tenkit yazısını kaleme aldım.

Türkiye Tarihi, Türk tarih literatüründe ikinci örneği olmıyan bir eserdir. İhtiva ettiği hata ve meziyetlerle, kültürümüz için pek lüzumlu bir kitaptır. Millî kültür için gerçek bir kazançtır. **Türkiye Tarihi,** mübalağasız, Türkiye'nin siyasî, edebî, harsî ve ideolojik hayatında derin ve devamlı tesirler yapacak değer ve müessiriyettedir.

Önce başlıca hatalar üzerinde durmak isterim. Bu kadar hacimli bir eserin her cildinde beş, on cümlenin kırık dökük olması, üzerinde durulmaya değmez. Fakat bazı tâbirlerde mükerrer hatalar görülüyor. Meselâ: VII. cildin 165. sayfasındaki şu cümleye bakalım: «Kapdân-ı Deryâ orta kanatta bulunuyordu». Bu «orta kanat» deyimi, kitabın çeşitli cilt ve bahislerinde karşımıza çıkıyor. Kanaatimce «orta kanat» tâbirinin Türkçe'de yeri olamaz. Hattâ başka dillerde de olamaz. Bu kelime («kanat» kelimesi), bir ordu veya donanmanın savaş durumundaki şeklini bir kuş gövdesine benzetme yoluyla elde edilmiştir. Bir kuşun, üçüncü bir kanadı olamaz. Bu tâbir, sadece «sağ kanat» (eskiden: «cenâh»), «sol kanat» diye kullanılabilir. Merkez için, «orta», «orta kesim» denebilir.

Bazı sıfatlar, ölçüsüz olarak tevcih edilmektedir. Meselâ Hezârfen Hüseyin Efendi hakkında «büyük tarihçi» sıfatı lüzumsuzdur. Bu sıfat, İbni Haldûn, Ranke, Toynbee, bizimkilerden Âlî, Peçevî, Kâtib Çelebî, Naîmâ gibiler hakkında kullanılabilir. Bu gibi tâbirler öyle ihtiyatla kullanılmalıdır ki, okuyucu rahatlıkla benimsiyebilsin. Barbaros veya Sinan için «dâhî» kelimesini hiç kimse fazla bulmaz. Ancak Müellif, Gazi Giray Han'ın bestekâr olarak dehâ sahibi olduğunu söylerken, bu sıfat, bizim için muallâktadır. Türk Musikisi'nde bu zâtın niçin dâhî olduğu behemehal izah edilmelidir. Zira Sinan'ın, Barbaros'un dehâlarını izaha lüzum yoktur. Fakat bestekâr sıfatıyla Gazi Giray'ın dâhî olduğu fikri okuyucuya yabancıdır. Çünkü Müellif'ten önce kimse böyle bir şey söylememiştir. Kelimeler ve sıfatlar asla ucuzlamamalı, yerinde ve ağır kullanılmalı, ihtiyatlı davranılmalıdır. Gerçi Alexis Carrel şöyle der: «Tenkit, çok defa hiçbir iş berecememiş ve her mağlûbiyete sevinen ve atâletlerinin mükâfatını bunda bulan insanlardan gelir». Bu belki bir dereceye kadar doğrudur. Ancak, **Türkiye Tarihi** gibi bir eseri çeşitli saiklerle hırpalamak isteyecek münekkitler çıkabilir. Bunlar, hissî davranacakları için, eserin heyet-i umumiyesinin değerini nazar-ı itibara almadan bulduklarını belirli noktalara saldıracaklardır. **Türkiye Tarihi** gibi bir eseri ortaya koyabilen müellif, dalgınlık mâzeretiyle bile kendini kurtaramaz. Büyük eserlere yapılacak tenkitler de büyük olur.

Türkiye Tarihi'nde, tâbir ve kelime hata ve ih-

tiyatsızlıklarından başka, tenkidimizde daha geniş çerçeveye yükselirsek, kompozisyon hataları da var. Meselâ: VII. cildin 126. sayfasında «Hayreddin Hızır Reis'in İndonezya Seferi ve Hind Okyanusu Meselesi» başlığı altındaki bahis, son derece değerli malûmatı ihtiva etmekte ve umumî tarih içinde, topyekûn Türkiye tarihi kadar ehemmiyet arzeden konuları ele almaktadır. Bu derece önemli bilgiler, yukarıdaki başlığın tahammül edemiyeceği heybet ve ehemmiyettedir. Bu bahsin, ayrı bir konu olarak işlenmesi şarttı. Açe seferini bu derece etraflı ve vukuflu olarak gözlerimizin önüne seren müellif, bunu küçük bir bahsin içine sıkıştırmakla, tam bir kompozisyon hatasına düşmüştür.

Türkiye Tarihi'nde Müellif'in şahsî mütalâaları, mühim bir yekûn tutuyor. Bunların bir kısmı değerli, bir kısmı düpedüz pek değerli ve şimdiye kadar yazılmamış mütalâalardır. Sık sık her konuda o mevzuun otoritesi olan kimselerin mütalâasına yer verilmesi de, eserin ilmî ve fikrî muhtevasını, alışık olmadığımız derecede zenginleştiriyor. Ancak bu mütalâaların bir kısmı, tamamen şahsî mahiyette olup, her okuyucu için kabul edilivermesi kolay değildir. Meselâ: İnebahtı bozgununun mes'ulleri üzerinde müellif çok durmuştur. Müezzin-zâde Ali Paşa, Kapdân-ı Deryâ oluncaya kadar denize açılmamış, fakat irade ve cesaret sahibi bir adam. Çok da inatçı. Akl-ı selimine uyarak işi bir bilene bırakmaya yanaşmıyor. Asıl sorumluluk, onu bu mevkie yükselten Vezîr-i âzam Sokollu Mehmed Paşa'da. Müellif'in bütün bu mütalâaları doğru. Kimse bu fikirlere ciddî şekilde itiraz edemez. Ancak bundan sonra Müellif, bu felâketten II. Selim'in hiçbir şekilde mes'ul tutulamayacağını söylüyor. Bu mütalâanın kolayca kabul edilmesi mümkün değildir. Burada padişah,

Kanunî'nin oğlu ve halefi olan II. Sultan Selim Han

II. Selim'in oğlu III. Sultan Murad Han

vezirinden de mesul durumdadır. Demokratik bir krallıkta kralın görevi saltanat sürmekten ibaretse de, Osmanlı devletinde, zaten XVI. asırda böyle bir durum bahis konusu değildir. Osmanlı devleti, son derece merkezî bir siyasî teşekküldür. Bu siyasî teşekkülün başındaki padişah, bütün sorumlulukların son ve en büyük merciidir. Gerçi mühr-i hümâyûn ile beraber vekâletini de sadrâzama vermiştir. Fakat bu hal, onu sadrâzamın hareketlerini kontrol görevinden âzâde kılamaz. Şeyhulislâm, ancak şer'î ve kanunî işlere müdahale edebilir. Kapdân-ı Deryâ tayini gibi tamamen teknik bir meselede sadrâzamın mes'uliyetini paylaşabilecek tek şahsiyet, padişahtır. Bir hükümdar, rastgele adamı kapdân-ı deryâ yaparak, donanmasının kaderini tesadüfe bırakmak hakkını haiz değildir. Gerçi tayini sadrâzam yapmıştır. Ancak tasdik eden, padişahtır. Bence İnebahtı'nın sorumluluğunu Sokollu ile II. Selim paylaşırlar. Damadı Piyâle Paşa gibi muktedir bir amiral ortada dururken, donanmanın istikbâlini, velev Sokollu'nun baskısıyle olsun, Pertev ve Ali Paşalar gibi generallere bırakan II. Selim, mesuliyetten masun görülemez. Bu mesuliyet gerçi icraî olmayıp ihmalîdir ve zaten bunun için fazla göze çarpmamaktadır. Ancak gene de büyüktür. II. Selim'in vatanseverliğinden şüphe edilemez. Ancak vazife anlayışının zayıf olduğu muhakkaktır. Onun tahta oturmasıyla, babası Kanunî'nin büyüklüğü büsbütün ortaya çıkmıştır. Değerli adamları tam bir isabetle teşhis eden, yerinde kullanan, birinin ötekini yemesine imkân vermeyen Kanunî'den sonra sandalyaların paylaşılması, devlet mekanizmasını zaafa uğratacak derecede garip olmuştur. Kanunî, kendisinin müdahalesine imkân vermeyen uzak bir ülkede İskender Çelebi'yi ortadan kaldırdığı için İbrahim Paşa'yı cezasız bırakmamıştır. Bu misalle hareket edersek, II. Selim'den sonra gelen III. Murad ve III. Mehmed'in mesuliyetleri çok ağırlaşır. Sinan Paşa, oğlu Mehmed Paşa, Yemişçi Hasan Paşa gibi uğursuz simalar, nasıl o mevkilere yükselebilmişlerdir? Akıl almaz ihanetlerinden sonra nasıl kellelerini muhafaza edebilmişlerdir? Bu ihanetlerin Türk toplumunda, manevî hayatta yaptığı çöküntüyü Yılmaz Öztuna, başka hiçbir eserde görmediğimiz bir canlılıkla, âdeta olayların içinde yaşayarak bize anlatmaktadır. Ancak padişahların insan tanımaktaki yetersizliğine nadiren temas etmektedir.

Türkiye Tarihi'nde, en yüksek ilmî mahsullerde bile rastlanan ufak tefek bilgi hataları var. Bunları saymayı lüzumsuz buluyoruz. Tenkitlerimizi, eserin aynı zamanda fikrî bir mahsul olması bakımından, bilhassa bu yönlerine tevcih ettik. Şimdi gene fikrî yönden eserin meziyetlerinden bahsetmek, bizim için bir vazifedir.

Kitabın Türkçe'si, ifrat ve tefritlerden uzak. Şu dil buhranı içinde tabiilikten ayrılmayan temiz bir Türkçe. Üslûp tamamen şahsî. Okunurken hiç sık-

mıyor. Yer yer çekici veya çok çekici pasajlar hiç bir zaman eksik olmuyor. Öyle ki, bazı sayfalar insanı âdeta alıp, tarihin derinliklerine götürüyor. Zaman zaman da edebî bir eser etkisi yapıyor. Meselâ IX. cildin 276. sayfasındaki şu cümlelere bakalım: «Bu yolun ilk saatlerini Türkler, karanlık bir yaz sonu gecesinde Küçük Alföld ovasında ilerliyerek geçiriyorlardı. Bu, güneye ve doğuya doğru bir çekilişti. Ve uzun bir yürüyüştü. Tam iki buçuk asır devam edecekti». Bu satırlarda eser dramatik, hattâ destânî bir hal alıyor. Türkçe'de okuduğum hiç bir tarih eserinde, müellifin tarihî olayları bu derece içinden hissedişine şahit olmadım. Bu, Yılmaz Öztuna'nın hususiyetidir ve behemehal bir meziyettir. Daha mühimmi şu ki, müellif, bunu okuyucuya da aynen hissettirmektedir. Aynı bahiste Murad Giray ve İbrahim Paşa'nın ihanetini izah ve tahlil eden kısımlarda müellif, artık tarihçi değil, bir ediptir. Gerçek ilme ve tahayyül kudretine dayanan bu tahliller, kanaatimce, ilmî objektiviteye asla aykırı değildir. Aksine tam yerinde ve sanatkârca yapılmıştır. Okuyucu, Murad Giray'ın niçin ihanet ettiği problemiyle elbette rahatsız, bir bakıma çaresiz bir haldedir. Murad Giray'ın ruh hâletini tahlil eden satırlar, tam vaktinde imdadımıza yetişmekte ve meseleyi vuzûha kavuşturmaktadır. Müellif, bu taktiği birçok yerde kullanıyor. Vâkıa tarih, bir ilimdir; sanat değildir. Fakat ilmî gerçeklerden ayrılmaksızın sanattan faydalanmasında, hiçbir mahzur yoktur. Bütün büyük tarihçiler, böyle yapmışlardır.

Türkiye Tarihi'nin diğer bir orijinalliği, Türkiye tarihini dünyanın bütün diğer memleketleriyle irtibatlı ve mukayeseli bir metodla yürütmesidir. Türkiye'de bazı eserler bunu ancak kısmî olarak yapmaya çalışmış, fakat **Türkiye Tarihi**'nin seviyesine gelmek şöyle dursun, bu seviyeye yaklaşamamışlardır. Esasen bütün Türkiye tarihini, dünya tarihi ile bağlantılı olarak ele almaya, hiçbir müellifimiz cesaret edememiştir. Cesaret edemiyen tarihçilerimizi de bir bakıma beğeniyorum. Çünkü ilmî mesuliyet duygusuna dayalı, aklı başında bir cesaretsizliktir. Ama Yılmaz Öztuna, eserinin ve mevzuunun heybetiyle mütenasip bir cesaretle bu işi ele almış ve başarmıştır. Müellifin dünya tarihi hakkında çok sağlam fikirlerine sahip oluşu, en büyük meziyetlerinden biridir.

Müellif, işlediği geniş mevzuunda iktidarını daima hissettirmektedir. Okuyucu, çok muktedir bir tarihçinin konuşmakta olduğunu hissetmekte ve bu iktidara inanmaktadır. Hammer'den beri Türkiye tarihi üzerinde bu derece iktidarla konuşulmadığı muhakkaktır. Şu veya bu mevzuda pek parlak eserler veren tarihçilerimiz vardır. Ancak Türkiye tarihinin heyet-i umumiyesini bu görüşle ele alan tarihçi, Hammer'den beri mevcut olmamıştır. **Türkiye Tarihi**, zaman, mekân ve mevzu bakımlarından çok taraflı bir eserdir. Kitabın değerini artıran birçok teferruat vardır. Dünya devletlerine, nüfuslarına ait zaman zaman açılan bahisler, bunlardandır. Müellif'in şahsî araştırmalarına dayandığı anlaşılan bu coğrafya bahisleri, çok ilgi çekicidir. İnili ufaklı tarihî şahsiyetlerin biyografilerine arada bir yer verilmesi de güzeldir. Bazı bilgilerin mükerreren verilmiş olmasını da ben bir mahzur addetmiyorum.

Türkiye Tarihi'nde tarihî şahsiyetler, mücessem bir görünüş içinde, âdeta yaşayan, çok canlı bir resmigeçit halindedir. Müellif, bu şahsiyetleri, onlarla aynı devirde yaşamış gibi tanımakta, eseri okuduktan sonra okuyucu da bu insanları artık tanıdığını hissetmektedir. Bazı ciltlerde verilen bibliyografyaların hacmi ve değeri, bir kelimeyle, saygıdeğer seviyededir. Böylece **Türkiye Tarihi**, Doğu ve Batı kültürlerini birleştirici bir deneme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eserin her bahsinde bir vatan ve millet anlayışı ve endişesi hâkimdir. Bütün zaferler, mutluluklar ve felâketler, son damlasına kadar hissedilmiş ve hissettirilmiştir. Bilinen olaylar bile, **Türkiye Tarihi**'nde okuyucuyu ilk defa işitiliyormuş gibi sarmakta ve sürüklemektedir. Bu bakımdan, eserin, vatan ve millet sevgisini yerleştirmek, derinleştirmek yönünden genç kuşaklar üzerinde derin izler bırakacağını, çok hayırlı ve eğitici tesirler yapacağını şimdiden emniyetle söyleyebiliriz.

Eserin bir kusuru, henüz tam inhitat çağlarına gelinmediği için, Türk tarih ve medeniyetinin pek parlak zamanlarını incelemiş olmasındadır. Bu göz kamaştırıcı bahisler arasında, müesseselerimizin eskidiği, gerilediği, yetersizleştiği, kâfi derecede belirtilmemiştir. Batı'nın üstünlüğünü yapan sebepler, yeterli şekilde açıklanmıyor. Belki bunları gelecek ciltlerde bulacağız. Ancak eserin 12 ciltte biteceğinin ilân edilmesi, büyük tereddütler uyandırıyor. Çünkü 10 ciltte 1703'e gelinmiştir. Demek geri kalan asırlar, 2 ciltte hulâsa edilip geçiliverecek. Böylece elimizde gerçekte «Başlangıcından Zamanımıza Kadar» değil, «Başlangıcından 1703'e Kadar» bir **Türkiye Tarihi** olacak. Ancak son iki ciltte de, evvelki ciltlerdeki tafsilât bulunmasa bile, fikir bakımından Müellif'in kuvvetli sayfalar vereceğini ümid etmek yerinde olur.

Yılmaz Öztuna, daha gençtir. Mesleğinin başlangıcında sayılır. Kendisinden, memleket hesabına yeni pek çok şeyler beklemek hakkımızdır. IX. cildin 39. sayfasında şöyle diyor: «IV. Murad'ın Hüseynî makamını çok sevdiği anlaşılıyor. Çünkü Türk Musikisi'nde aynı makamda 6 peşrev besteleyen ondan başka hiçbir bestekâr yoktur.» Musiki tarihimizde mevzua bu kadar hâkim ve bu derecede kesin konuşabilecek başka bir yazarımız olduğunu hiç sanmıyorum. Coğrafya, musiki tarihi gibi doğrudan doğruya tarihçilikle ilgili olmayan sayfalarda müellifin fevkalâde hazırlıklı oluşu, eserinin ve şahsiyetinin değerini artırmaktadır. **Türkiye Tarihi**, Türk kültür hayatında bir fenomendir. Eser tamamlandıktan sonra üzerinde müsbet ve menfi olarak pek çok durulacağı muhakkaktır.

Ekrem Üçyiğit

Trafik kazası!..

Çizgilerle Tarih

— Bunlar da harem dairesinin kubbeleri.

1878 yılında yapılmış bir karikatür.

— Böyle fitil gibi sarhoş bir adamla evlenilir mi?
— Ne yapayım efendim, ayıkken evlenmek istemiyor.

Vapur seyahatinin cilveleri

Yolcu — Bana bak garson, eğer bu kahve ise, çay istiyorum; yok çay ise o zaman bana kahve getir.

(1902)

Müşteri: — Lambanın tutarı fiyata dahil değil mi? İyi ama otomobilin reklam resminde pekâlâ lamba da görünüyor.

Satıcı : — Evet efendim ama, reklam resminde bir hanım da var diye, onu da otomobille beraber mi vereceğiz?

(1895)

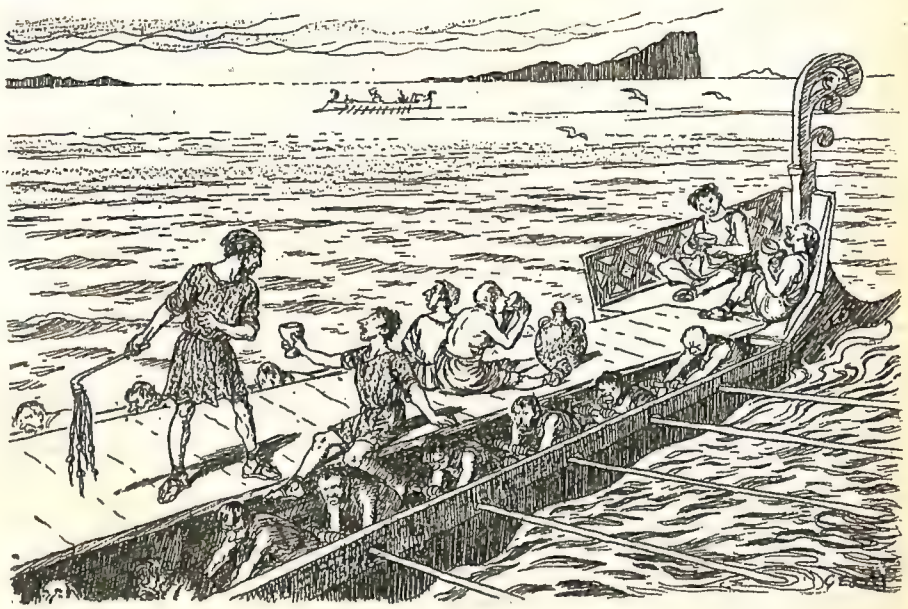

— Ben içki almayayım, vasıta kulanıyorum çünkü.

Süleymâniye Darüşşifâşı-Derleme Notları

Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan, **Süleymâniye Dârüşşifâsı,** İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi yayınlarından, İstanbul, 1966, Özışık Matbaası, 16 sayfa, 5 TL.

Arada tıp tarihimize de eğilip değerli araştırmalar veren Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan, 1966 eylülünde Türk Tarih Kurumu'nun düzenlediği Kanunî Semineri'ndeki konuşmasını, bir broşür hâlinde yayınlanmış. Papye kuşeye basılan broşürün kapağı, Nigârî'nin ünlü Kanunî minyatürü ile süslü.

Prof. Gürkan, **Süleymâniye Vakfiyesi** ve diğer kaynak ve eserlere dayanarak, şimdiki Askerî Matbaa'nın yerinde bulunan Süleymâniye Üniversitesi'nin Tıp Fakültesi durumunda olan Süleymâniye Dârüşşifâsı'nı inceliyor. Kuruluşunu, gelişmesini, çöküşünü, kadrosunu, ehemmiyetini anlatıyor. 6 resim ve vesika örneğiyle birlikte bu broşür, XVI. yüzyıl Türk tababeti hakkında sağlam bir fikir veriyor.

Müellifin Kanunî'nin olarak eserinin başına aldığı muhammes kıt'asının tamamı değil, ancak ünlü son beyti Kanunî'ye (Muhibbî) aittir. Yukarıdaki üç mısra, Bâkî'nindir.

Halil Bedi Yönetken, **Derleme Notları,** Orkesta Yayınları, İstanbul, 1966, Çeltüt Matbaası, 160 sayfa, 10 TL.

Pek değerli müzikolog ve bestekârımız Halil Bedi Yönetken'in bu yeni eseri, 1945 - 1959 arasında çeşitli dergilerde yayınlanmış 22 makalesini topluyor. Bu yazılarda üstat, 1937 - 1952 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı hesabına Ankara Devlet Konservatuvarı Folklor Arşivi için Anadolu ve Trakya'da yaptığı derlemelerin sonuçlarını açıklıyor. Büyük kısmı bugün aranıp bulunması zor, hattâ imkânsız, gazete ve dergilerde kalan bu yazıların bir kitap hâlinde toplanması, Türk halk musikisi için gerçek bir kazançtır. Güzel bir Türkçe, özlü bir ifadeyle, müellif, yurdumuzun dört bir köşesinin musikisi, kıyafetleri, âdetleri, folkloru hakkında bizi aydınlatıyor. Sanat musikimiz gibi halk musikimizin de karanlıklar içinde bulunduğu, pek az araştırıldığı malûmdur. Türk toplum dehasının en çarpıcı taraflarından biri olan millî musikimiz, gerçek müzikologlarını beklemektedir. Yönetken'in bu değerli eseri, bu yolda alınmış ciddî bir mesafedir. **Y. Ö.**

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Teşkilâtı Kürsüsü Profesörü M. Tayyib Gökbilgin*'den bir mektup aldık. Arzusu üzerine yayınlıyoruz:*

«Derginizin «Tarih Postası» sütununda bir okuyucunun Almanya'da yayınlanan Fundamenta hakkındaki sorusuna verilen cevabı okudum. Yanlış bilgiye dayandığı ve gerçeğe uymadığı cihetle, tavzihine lüzum gördüm.

«Bu eserin ilk iki cildi yayınlanmış ve ciddî ilim muhitlerinde büyük bir takdir ve rağbet görmüştür, bütün dünya kütüphanelerinde lâyık olduğu en mûtenâ yeri bulmuştur. Türklük düşmanı kalemlerin yer aldığı ve birçok bahislerin sakat bir görüşle yazıldığı hakkındaki isnat bir iftiradan ibarettir, kat'iyyen vârit değildir. 1964 başlarında New Delhi'de toplanan Müsteşrikler Kongresi'nde de yeniden yayınlanması hakkında herhangi bir karar alınmamıştır. Sadece, Prof. Z. V. Togan'ın buna benzeyen yeni bir Fundamenta yayınlanması hakkındaki talebi, üyelerin bilgisine arz edilmiştir. Bahis konusu edilen ve tasarlanan 9 ciltlik eser, bu zatın teşebbüsü ile hazırlanmakta ise de, Unesco ile Alman ve Fransız ve Danimarka ilim akademilerinin, Türk hükümetinin malî yardımları ile milletlerarası ilmî işbirliğinin güzel bir örneği olarak, Türk ve yabancı ilim adamları tarafından neşredilen Fundamenta'nın değerine gölge düşürecek nitelikte olmayacak, bilâkis bazı konuları daha etraflı ve tafsilâtlı olarak etüd konusu yapacağı için, bir tamamlayıcı vasfını taşıyacak ve tasarı gerçekleştirildiği takdirde, elbette Türk kültür ve medeniyet tarihi için de, büyük bir kazanç olacaktır.»

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Mete Uğur (Ankara)

«Muslî» ne demektir?

«Muslî» Arapça'da «ıslah olmuş» demektir; Türkçe'de «Muslu» şeklini almıştır. Muslu Gedâ'nın ve diğer Cezâyirli levent Türk halk şairlerinin şiirlerini Jean Deny toplayıp, yayınlamıştır. Ancak Paris'te basılan bu kitabı bulmanız mümkün değildir. Kütüphanelere giderek okuyabilirsiniz.

Rifat Bülbül (Maraş)

En çok ve en az kadına düşkün Osmanlı padişahları kimlerdir?

III. Murad ve Sultan İbrahim'in, kadın düşkünlüğü tarihlere geçmiştir. I. Mustafa ve III. Osman'ın da kadınlara karşı ilgisizliği bilinmektedir. Büyük padişahların normal bir cinsî hayat yaşadıkları anlaşılmaktadır. İfrat ve tefrite gitmemişlerdir.

Halûk İmga (Kurtuluş - Ankara)

Göktürkler'in tiyatro anlayışı nedir?

Göktürkler'de tiyatro yoktu.

A. Kadir Ünlüsoy (Yenimahalle - Ankara)

Kanunî Sultan Süleyman'a isyan ettikten sonra onunla manzum mektuplar teâti eden hangi şehzâdedir?

Şehzâde Bâyezid. İstediğiniz şiirlerin metni, Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin VI. cildinin 210. sayfasında mevcuttur.

Nuri Bulucu (Anıttepe - Ankara)

Çaldıran ve Kosova meydan savaşlarının geçtiği mevkiler neresidir?

Çaldıran meydan savaşının (1514) geçtiği yer, bugün İran Âzerbaycanı'nda (Güney Âzerbaycan) kalmaktadır. Tebriz'in batısında ve Türkiye sınırına oldukça yakındır. Hoy şehri ile Çors ve Mâkû kasabaları arasında kalmaktadır. Van'ın Muradiye kazasının bir nahiye merkezi olan Çaldıran'la ilgisi yoktur. Bu husus, bütün eski kaynakların ifadesiyle sabittir. *İslâm Ansiklopedisi*, *Türk Ansiklopedisi* gibi modern eserlerde de bu şekildedir.

Osmanlı Türkleri'nin 1389 ve 1448'de 59 yıl arayla Balkanlı ve Orta Avrupalı müttefikleri iki defa yendikleri Kosova meydan muharebelerinin geçtiği Kosova sahrâsı ve kasabası ise, Priştine'nin 10 kilometre kadar batı - güneybatısındadır. Şimdi Yugoslavya'nın Sırbistan Cumhuriyeti'ne bağlı Kosova muhtar eyaletinde kalmaktadır. İlk Kosova zaferinde Türk ordusuna I. Sultan Murad, ikincisinde ise, onun torununun oğlu ve Fâtih'in babası olan II. Sultan Murad kumanda etmişlerdir. Bilindiği gibi, I. Murad, bu muharebede, zaferi kazandıktan birkaç dakika sonra şehit düşmüştür. İç organları, Kosova'da «Meşhed-i Hudâvendigâr» denen türbede gömülüdür. Bu türbe, hâlâ Yugoslavya Müslümanları (Türkler, Arnavutlar ve Boşnaklar) tarafından kutsal sayılmaktadır.

R. Göktaş (Erzurum))

Başlangıcından zamanımıza kadar gelmiş, geçmiş Türk devletlerinin kuruluş, saltanat ve yıkılışlarına, hükümdarlarına ait bir kitap tavsiye edebilir misiniz?

Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi* bu konuda sizi aydınlatır. — Arada bir güreş tarihimizden bahsettik ve edeceğiz. — Saydığınız tarihî roman kahramanlarının hepsi hayalî şahıslardır. — *Hayat Tarih Mecmuası*, yılda 6' şar sayıdan müteşekkil 2 cilt halinde yayınlanmakta ve her yılın ciltleri yeni baştan 1 ve 2 diye biribirini takip etmektedir.

... (Beyazıt - İstanbul)

Hz. Ali'nin kaç çocuğu olmuştur?

Hz. Ali'nin ölümünde (661) hayatta bulunan çocukları, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile Muhammed İbnü'l-Hanefiye'dir. İlk ikisi, Peygamberimiz'in kızı Hz. Fâtıma'dan doğmuştur. Hz. Ali'nin diğer çocukları, çok erken ölmüşler ve hiç bir tarihî rol oynamamışlardır.

Ahmet Çakır (Bayramiç - Çanakkale)

Zâloğlu Rüstem kimdir?

İran mitolojisinde, yenilmez kuvvetiyle ünlü bir şahıstır. Tarihte böyle bir kimse yaşamış değildir. İranlılar'ın Herkül'üdür. Diğer iki sorunuzun tarihle hiç bir ilgisi olmadığı için cevaplandırmıyoruz, özür dileriz.

Arif Uğur (Çorum)

Osmanoğulları'ndan kaç padişah gelmiştir? Hayat Tarih Mecmuası'nın cilt numaraları nasıl sıralanıyor?

Osmanoğulları'ndan 36 padişah gelmiştir. Yalnız halîfe olan (1922 - 1924) II. Abdülmecid, bu sayıya dahil değildir. Bunların bir listesini Hayat'ın *Türkiye Tarihi*'nde (ilk ciltte) bulmanız mümkündür. — Hayat Tarih mecmuası, her yıl için, iki cilt yayınlanmakta ve bu ciltler 1966 - 1, 1966 - 2, 1967 - 1, 1967 - 2... şeklinde numaralanmaktadır.

Sedat Tiryaki (Heybeliada - İstanbul)

Mecmuanızı neden eskisi gibi üst kısımları kesilmiş olarak piyasaya vermiyorsunuz? — Hayat Tarih Mecmuası'nın bazı yazdıkları ile gazete ve kitaplarımızda yazılan tarihî olaylar birbirini tutmuyor, neden?

Okuyucularımızın bu konudaki isteklerini dikkate alarak mecmuamızı yine eskisi gibi üstü kesilmiş olarak çıkarmaya başladık. — Hayat Tarih Mecmuası, Türk halkına, daima tarih ilminin son durumunu sunmaktadır. Basınımız, hattâ az çok ciddî sayılan kitaplarımız, tarih ilmini yarım asır önceki seviyesinden, Ahmed Refik, hattâ Ahmed Râsim zamanından takip ederler. Üstelik bu yayın organlarındaki imzalar, mütehassıs tarihçiler değil, rasgele muharrirlerdir. Hayat Tarih Mecmuası'nda, mütehassıs tarihçi olmayan yazarların yazdıkları, tarihçilerimiz tarafından kontrol edilmeden yayınlanmaz. Birçok gazete ve dergilerdeki tarih makalelerini, büyük ihtiyatla okumanızı tavsiye ederiz.

Hamza Güner (Kütahya)

Kütahya ne zaman Türkler'e geçti?

Kütahya, 1080 yıllarına doğru, Anadolu Fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman - Şâh'ın başkumandanlık ettiği Selçuklu orduları tarafından, Süleyman - Şâh'ın kardeşi Melik Mansûr eliyle fethedildi. 1. Haçlı Seferi'nden sonra, tekrar Bizans'a geçti. Böylece ilk Türk hâkimiyeti, ancak 20 yıl kadardır. Ondan sonra, 1233 yılına kadar bazan Selçuklular'da, bazan Bizanslılar'da kaldı. İki taraf arasında el değiştiren bir sınır şehri oldu. 1233'te kesin şekilde Selçuklu Türkiyesi'ne geçti. — Anadolu Selçukluları hakkında, *İslâm Ansiklopedisi*'nin Anadolu Selçuklu hükümdarlarına ait maddelerini okuyunuz. Bu maddelerde, diğer literatür gösterilmiştir. Belki acayiptir, fakat Türkçe'de Anadolu Selçuklular'ı üzerinde yazılmış bir kitap yoktur.

Ahmet Seyfi Çıkrık (Sıhhiye - Ankara)

Asya Hunları'nın ilk hükümdarı Teoman nasıl öldü?

Teoman'ın bir suikast neticesi öldüğü, bu suikastte halefi ve oğlu Mete'nin ilgisi bulunduğu sanılmaktadır. — Türk destanları hakkında yazı koyacağız.

Müfit Çevik (Üsküdar - İstanbul)

Üsküdar Ayazma Camii'nin mimarı kimdir?

Üsküdar'daki Ayazma Camii'nin mimarı belli değildir. O devrin mimarbaşısı tarafından yapıldığı veya yapımına nezaret edildiği muhakkaktır. Çünkü selâtıyn camiidir. 1760'ta III. Sultan Mustafa tarafından, tahta geçmeden önce ölen annesi Mihr-i Şâh Kadın Efendi ile kardeşi Şehzâde Süleyman'ın ruhları için inşa ettirilmiştir.

Hüsnü Sungur (Bursa)

Hicrî tarihleri Milâdî tarihlere çevirmek için nereden faydalanabilirim? 8 cemâziyelevvel 1003 hicrî tarihi 19 ocak 1595'e mi tekabül eder?

Hicrî tarihleri Milâdî tarihlere çevirmek için en iyi kılavuz, Faik Reşid Unat'ın 3. defa olarak son yıllarda Türk Tarih Kurumu'nca yayınlanan *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihlere Çevirme Kılavuzu*'dur. Burada, tarihlerin nasıl bulunacağı hakkında etraflı bilgi vardır. Zamanla alışkanlık elde edilir ve bir tarih, yirmi, otuz saniyeden daha kısa bir zamanda bulunabilir. — Hicrî 8, cemâziyelevvel 1003 günü, yazdığınız gibi 19 ocak 1595 Milâd gününe tekabül eder.

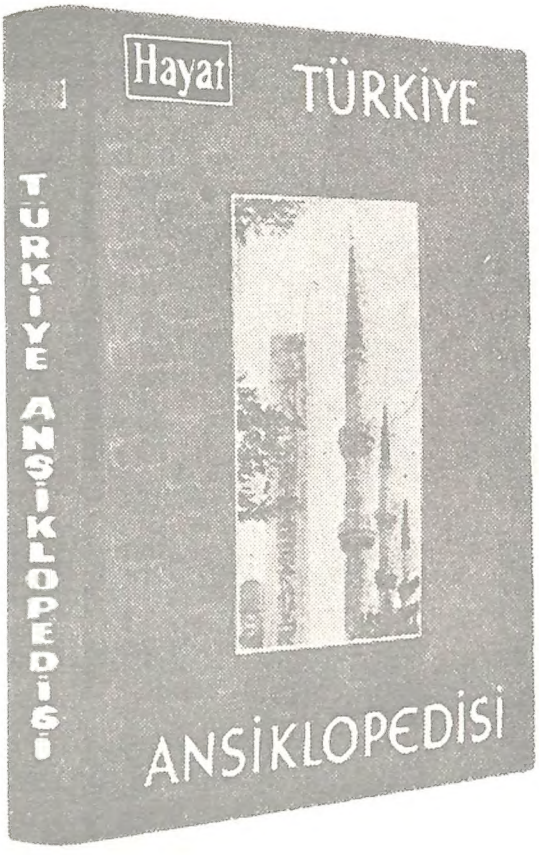

Eşsiz
Bir
Eser

Hayat

TÜRKİYE
Ansiklopedisi

Hayat mecmuasının fasiküller halinde yayınladığı Türkiye Ansiklopedisi, ciltli olarak piyasada satılmaktadır. İsteyen okuyucular, ellerindeki fasikülleri, özel cilt kapaklarımızla ciltleterek nefis bir esere sahip olabilirler. Hayat Türkiye Ansiklopedisi ciltli olarak 35 liradır.

Cilt kapakları ve ciltler, Hayat satan bayilerle müvezzilere sipariş edilebileceği gibi, umumî bayiimiz BATEŞ BAYİLİK TEŞKİLÂTI, Cağaloğlu - İstanbul adresinden de temin edilebilir. Yalnız cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır.

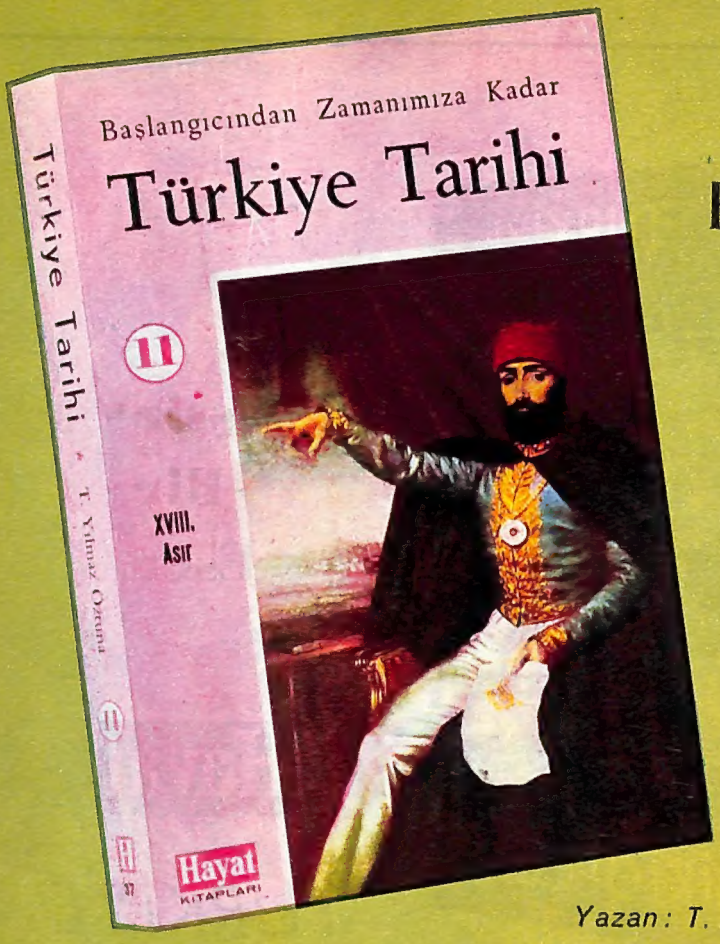

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan: T. YILMAZ ÖZTUNA

11. Cilt: XVIII. Yüzyıl

Bütün Türk ve Türkiye tarihi, tarih ilminin son sözü olarak ancak bu eserde mevcuttur. Her Türk'ün evinde bulunması icab eder.

Her cilt 288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskı resim, haritalar ve listelerle renkli karton kapak içinde 7,5 liradır. 12 ciltte tamamlanacaktır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul